

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2043

Young's

84

L-16

323

84

Լ-16 ԱՆՁՈՆՍ ՏԷ ԼԱՄԱՐԹԻՆ

uy

ԿՐԱՑԻԷԼԼԱ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Ս. Կ. Է.

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԻՊ

ՏԷՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՏԻՊԸՆ ԵՄԲՈՐԲԻՆ ՏԷՏԷՆՍ

ՉՄԻՌՆԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷՆՍ

— 1873 —

2003

Ա.Ռ.

ՄԵԾԱՇՈՒՔ ԶԱԿՈՐ ԷՖԷՆՏԻ
ՍՊԱՐԹԱԼԵԱՆ

Ի ՆՇԱՆ

Խորիկ Յարգանաց

ՆՈՒԻՐԷ

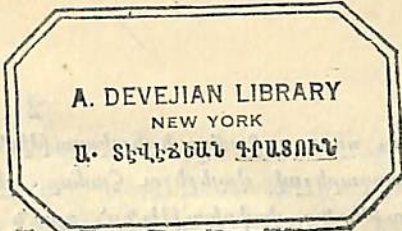
Ս. Կ. Է.

Գ

2509
39

— 1875 —

Կ Բ Ա Յ Ի Է Լ Լ Ա

Գ Լ ՈՒ Խ Ս Ա Ս Ա Ջ Ի Ն

Ա

Տասն և ութ տարեկան էի, երբ ընտանիքս սղղական կնոջ մը ինամոց յանձնեց զիս, որ իր գործերուն համար Թօւրքանա կերթար ամուսնոյն ընկերացած: Ասկիս պատեհ առիթ մ'էր ինձ ճամբորդելով հայրենի տան և քաղաքներու վտանգաւոր դատարկութենէ ազատելու, որ հոգւոյն առաջին կիրքերը անգործութենէ կ'իտանդարին: Գացի տղս մը այն զմայլումով որ բնութեան և կենաց ամենէ շքեղ սեսարաններու վարսողոյրին առաջին անգամ բացուիլը կ'տեսնէ:

Աշպետն լեռները որ մասկութենէս 'ի վեր Միլիի բլրան քարձուրէն հեռուանց կ'տեսնէի հորիզոնին ծայրը յախտնական ձի ներով կ'փայլէին. ծովը՝ զոր ճամբորդները և բանաստեղծները այնչափ պայծառ նկարագրելով յաւերձական յիշատակներ թողած էին մտքիս մէջ. իտալական երկիրքը՝ որուն ջերմութիւնը և պարզութիւնը շնչած էի սէօթէի տողերուն և Բօրիսի էջերուն մէջ:

Կ'անանջանս արդեօք այն երկիրը ուր միտենիք կ'ճաղկին: Հոովմայեցոց հնութեան զեռ կանդուն յիշատակարանները՝ զորս իմ թարմ ուսմունքս ամփոփած էին մտացս մէջ. վերջապէս ազատութիւնը, հեռաւորութիւնը որ սպառնոյն քող մը կը ձգէ, արկածք՝ որ երկար ճամբորդութեանց մէջ ստոյգ դէպքեր

են, զորս ողջամիտ երևակայութիւնը կ'նախատեսէ ուզածին պէս յարդարելով վայելելու համար. լեզուի, կերպարանայ և սովորութեանց փոփոխութիւնը՝ որուն կարծես խելքը նոր աշխարհ մը կ'կցորդէ, այս ամէնը կ'յափշտակէին միտքս։ Չարունակ արշուճու վիճակի մէջ ասրեցայ երթէս առաջ սպասած երկար օրերու մէջ։ Այս յափշտակուած կացութիւնս բնութեան սքանչելիքներէն ամէն օր նորոգուած Սափուայի և Զվիլցելիայի մէջ, Ճեֆֆրիայի լճին, Սէմբլօնի սառնամանեաց և Քոմա լճին վրայ, Միլանի և Ֆիօրէնցայի մէջ, միայն վերադարձիս ժամանակ անցաւ։

Այն գործերը՝ որ ճամբորդութեան ընկերուհիս հարկադրած էին Լիվուրնա երթալու անորոշապէս երկարելուն, ուղեցին զիս Գաղղիա վերադարձնել առանց Հռովմ և Նաբօլի տեսնելու։ Ասով երազս պիտի ոչնչանար ճիշդ այն վայրկեանին որ պիտի գործադրուէր։ Այսօրինակ խորհրդի մը դէմ յուզուեցայ իրովի և դրեցի հօրս հրաման խնդրելով Իտալիոյ մէջ առանձին ճամբորդութիւնս շարունակելու։ Առանց պատասխանի սպասելու, զոր ամենևին նպաստաւոր չէի կարծէր, որոշեցի գործով անհնազանդութեան առաջը երթալ։ «Եթէ պատուէրը զայ, կ'ըսէի ինքնիրեն, շատ ուշ պիտի ըլլայ։ Պիտի յանդիմանուիմ անտարակոյս, բայց պիտի ներուիմ, պիտի վերադառնամ բայց տեսած պիտի ըլլամ»։ Ստակս քննեցի որ խիստ նուազ էր, բայց մտածեցի որ Նաբօլիոյ մէջ մօրս մէկ աղցականը ունէի որ վերադարձիս քիչ մը ստակ պիտի չ'զըննար ինձ անշուշտ։ Գեղեցիկ զիշեր մը Լիվուրնայէն մեկնեցայ Հռովմի թղթատարով։

Զմեռը հոն անցուցի, Սպանիոյ հրապարակը եղերող մուծ փողոցին մէջ, Հռովմայեցի նկարչի մը տունը որ թուշակաւ իր ընտանեաց մէջ առաւ զիս։ Կերպարանքս, երիտասարդութիւնս, աշխոյժս, անձանօթ քաղքի մէջ առանձնութիւնս, շարժեր էին ճամբորդութեանս ընկերներէ մին՝ Ֆիօրէնցայէ Հռովմի ճամբուն վրայ և յանկարծ բարեկամութեամբ կ'սպուեր էր հետս։ Գրեթէ իմ տարեքովս գեղեցիկ երիտասարդ մ'էր որ Գաւիթ հուշակաւոր երգիչին Իտալացոյ թատրոններու այն ատենուան առաջին Քեֆֆրին զաւակը կամ եղբորդին կ'երևէր։

Գաւիթ ոչ մեղի հետ կ'ճամբորդէր։ Ասիկա արդէն տարիքը առած մարդ մ'էր որ Նաբօլիոյ Սէն-Շարլ թատրոնին վրայ վերջին անգամ երգելու կ'երթար։ Գաւիթ հօր պէս կ'վարուէր հետս, նայնպէս իր երիտասարդ ընկերը սրատուով և բարիքով կ'լեցընէր զիս. ես ալ բնական անտարբերութեամբ և սարգմտութեամբ կ'պատասխանէի այս մեծարանաց։ Գեռ Հռովմ չհասած գեղեցիկ ճամբորդը և ես արդէն անբաժանելի էինք։ Այն ատենները թղթատարը երեք օրէն առաջ Ֆիօրէնցայէ Հռովմ չէր հասներ։ Պանդոկներու մէջ նոր բարեկամս թարգմանս էր. սեղանին վրայ առաջ ինձի կ'ձտայէր, կառքին մէջ իր քովը ամենէ ընտիր տեղը ինձի կ'սրահէր, և երբ նաջէի վտաս հի որ իր ուսը դիւխս բարձ պիտի ըլլար։ Երբ Թօսքանայի և Սպալինի բլուրներէն անցած ժամանակնիս կառքէն իջնէի, ան ալ հետս կ'իջնէր, կ'բացատրէր երկիրը, քաղաքներու անունները կ'իմացնէր, յիշատակարանները կ'ցուցնէր, մինչև անգամ ճամբուն վրայ գեղեցիկ ծաղիկներ կ'ժողվէր և աղէկ թուղեր ու խաղողներ ծախու կ'առնէր։ Չեռքերս և փեղցըս այս ստուղներով կ'լեցուէին։ Գաւիթ ուրախ կ'երևէր իր ճամբորդութեան ընկերին օտար երիտասարդին վրայ ունեցած սէրը տեսնելով։ Երբեմն իմացութեան, ներութեան և բարեմտութեան դէմքով մը զիս զիտելով կ'քմիւծաղէին։

Հռովմ զիշերը հասնելով բնականաբար անոնց հետ նոյն օրանդակին մէջ իջևանեցայ։ Սննեակս առաջնորդեցին և բարեկամիս ձայնէն արթնցայ որ դուռս կ'ղարներ և նախաճաշէ կ'հրաւիրէր զիս։ Շտապաւ հայտելով սեղանատուն իջայ ուր բոլոր ճամբորդները ժողվուած էին։ Առաջի ընկերիս ձեռքը սեղմել, և երբ ՚ի զուր տեղանակիցներուս մէջ կ'փնտռէի զայն, ընդհանուր ծիծաղ մը բոլոր երեսներու վրայ երեցաւ։ Գաւիթ որդւոյ կամ եղբորդւոյ տեղ, վայելչապէս հայուած Հռովմայեցի մանկամարդ աղջկան մը հրապարիչ երեսը տեսայ իր քով, որուն սեղանները ձախին բոլորը հիւսուելով գլխուն ետին կցուած էին մարգարտագունք երկու ոսկիէ ասեղներով, ինչպէս որ մինչև հիմա Թիվօլիի զիւղացիները կ'ընեն։ Ասիկա բարեկամս էր որ

Հուովմ հասնելով իր հաղուստը և սեռը առած էր : Քէտք էի իր նայուածքի փափկութենէն և քմծիծաղի շնորհքէն տարակուսիլ , բայց ամենեւին կասկած մը ունեցած չէի : Հաղուստը սիրտը չ'փոխէր , բայց զեղանի Հուովմայեցիին կարմրելով , միայն թէ հիմա ալ ուսիս վրայ պիտի չ'ննջէք և փոխանակ ինձմէ ծաղիկ ընդունելու գուք պիտի տաք ինձ : Այս դիպուածը պիտի սորվեցընէ ձեզի բարեկամութեան երևոյթներու միշտ չհաւատալ , որովհետեւ կրնան երբեմն ուրիշ բան ըլլալ :

Մանկամարդ աղջկիւր երգուհի մ'էր , Գաւթի աշակերտը և սիրելին : Ծերունի երդիչը ամէն տեղ իր հետ կ'տանէր զայն , և ճամբուն վրայ բայցատրութիւններէ խոյս տալու համար մարդու զրեատ կ'հաղցնէր : Աւելի հօր քան պաշտպանի պէս կ'վարուէր հետը , և ամենեւին մեր քաղցր և անմեղ մտերմութեանց վրայ չէր նախանձէր :

Բ

Գուրիթ և իր աշակերտը քանի մը շաբաթ Հուովմ անցուցին : Հասնելուս հետեւեալ օրը իր այրական զրեատը վերատին հաղանելով առաջնորդեց զիս նախ դէպ 'ի Սուրբ-Պետրոս , վերջը Քօլիլէն , Քրասքաթին , Թիլօլին և Ալպանօն , այսպէս ազատեցայ ժուռածող միջնորդներու ձանձրալի խօսուածքներէն , որոնք ճամբորդներու առջև Հուովմայ գիակը կտոր կտոր կ'ընեն , և յատուկ անուններու և թուականներու միաձայն երկարութիւնները միտքը կ'պատեն , այնպէս որ զեղեցիկն ազդեցութենէն զարտուղիլ կուտան :

Քամիյեան դիտուն չէր , բայց Հուովմ ծնած՝ բնազգումով կը ճանչնար այն զեղեցիկ վայրերը և մեծ տեսարանները որ մանկութեան մէջ ազդած էին իրեն :

Առանց վարանելու ամենազեղեցիկ տեղերը առաջնորդեց ինձ պատեհ ժամբու մէջ հին Հուովմայ մայրորդները դիտելու համար ,

առաւ կաղնիներու տակ , Մօնթէ-Բինչիօի լայն կամարներուն ներքև : Իրիկուն Սուրբ-Պետրոսի սիւներուն մեծ ստուերին տակ , լուսնի լուսով Քօլիլէի համր շրջապատին մէջ , ահան դեղեցիկ օրերը Ալպանօն , Քրասքաթին և Սիպիլիի տաճարը՝ որ Թիլօլիի ջրվէժներու շրջիէն պատած են : Ռաբի և ծաղրածու էր նա նման մշտնջենաւոր Երիտասարդութեան արձանին ժամանակի և մահուան հետքերու մէջ : Ձեչիլիա Մէթէլայի դերեզմանին վրայ կ'պարէր , և մինչդեռ ես քարի մը վրայ նստած կ'երազէի՝ ան իր թատերական ձայնին դոչեւներով Տիօքլէսիէնի պալատին տխուր կամարները կ'հնչեցնէր :

Վառքը լեցուն ծաղիկներով և արձաններու բեկորներով իրիկունը քաղաք կ'գառնայինք ծերունի Գաւթի գտնելու որ իր դործերու համար Հուովմ կ'մնար , և օրերնիս կ'լրանար թատրոն երթալով : Երգուհին՝ քանի մը տարի իլմէ մեծ , փափուկ բարեկամութեան զղայումներէ զատ բան չէր յայտնէր : Ես ալ շատ ամօթխած էի ուրիշ բան յայտնելու , չէի գպար իսկ , թէ և ես երիտասարդ և ան ալ դեղեցիկ էր : Իր մարդու հաղուստը , արական ընտանութիւնը Գիլիլիս ձայնին հնչիւնը , և իր ձևերու ազատութիւնը այնպիսի ազդեցութիւն կ'ընէին ինձ՝ որ լուի իբր գեղեցիկ մարդ մը , ընկեր մը և բարեկամ մը կ'նկատէի զայն :

Գ

Երբ Քամիյեան դնաց , Հուովմայ մէջ առանձին մնացի , միայն իր ցուցած վայրերը , յիշատակարանները և աւերակները ծանօթ թողով ինձ : Ծեր նկարիչը՝ որուն տան մէջ կ'բնակէի , միայն կերակի օրեր պատարագ տեսնելու դործարանէն կ'ելլէր իր կնոջ և աղջկան հետ որ տասն վեց տարեկան առողջ աղջիկ մ'էր հօրը պէս աշխատասէր : Տուներնին տեսակ մը վառք էր՝ ուր արհեստարարի դործը պարկեշտ ճաշով և աղօթքով միայն կ'ընդմիջէր : Իրիկունը՝ երբ արևուն վերջին ճառագայթները խեղճ նկարչին

սենեկին պատուհաններու վրայէ կ'անհետէին, և երբ շրջակայ վանքերու զանդակները « Ալէ Մարիա » կ'հնչէին, Կտալիոյ մէջ օրուան այն դաշնակաւոր մնաս բարովը ձայն կուտար այս ընտանիքին միակ սփոփումը սկսելու որ միասեղ աղօթել և մնղմիկ մաղթանայ երգերը սաղմոսել էր, մինչև որ քունէն ճնշուած ձայները, անորոշ և միաձայն միմունջներու մէջ մարէին, նման ծովու այն ալիքին որ կ'հանդարտի եղերքը ուր հովը զիշերուան հետ կ'մնղվի :

Երեկոցեան այս խաղաղ և բարեպաշտ տեսարանը կ'սիրէի, որ աշխատութեան օր մը երեք հողիներու աղօթքով կ'ըմնար և որոնք երկնից մէջ կ'օթեանէին ցերեկուան աշխատանքէն հանդչելու համար : Ասիկա կ'յիշեցնէր ինձ հայրենի տանս յիշատակը ուր վերջալուսին մայրս իր բոլորտիքը կ'ժողվէր մեղի աղօթելու համար, մերթ իր սենեկին և մերթ Միլլիի փոքրիկ պարտէզին աւազուտ անցքերուն մէջ :

Անձանօթի տան մը մէջ նոյն սովորութիւնները, նոյն գործերը և նոյն կրօնքը դտնելով, գրեթէ հայրենի յարկին տակ կը կարծէի ինքզնիքս : Երբէք Հռովմայեցի նկարչին կենցաղավարութենէ աւելի անդորր, աւելի մենակեաց, աւելի գործունեայ և սրբապան կենցաղավարութիւն մը տեսած չեմ :

Նկարիչը եղբայր մի ունէր որ իր հետ չէր բնակէր : Կտալերէն կ'սորվեցնէր այն երեսելի օտարականներուն որ ձմեռը Հռովմ կ'անցընէին : Ասիկա միայն լեղուաց գասատու չէր այլ առաջին կարգի Հռովմայեցի դիւնական մը : Գեռ երիտասարդ, սքանչելի դէմքով, վաղմի բնութեամբ, փառաւորայէս երեյած էր յեղափոխութեան այն փորձերու մէջ որ Հռովմայեցի հանրապետականները ըրեր էին իրենց երկրին մէջ ազատութիւնը յարուցանելու համար : Թողովրդեան դատաւորներէ մին էր, գրեթէ այն ատենուան Բիանցին : Գաղղիացուցմէ գրդուած, և Մաքէ ու Նաբօլիցիներէ խեղդուած, այս կարճատե ապստամբութեան մէջ առաջին դերերէ մին խաղացած էր : Քաբիթօլի մէջ ժողովուրդը համոզելով անկախութեան դրօշակը կանգներ, և հանրապետութեան առաջին պաշտօններէ մին վարեր էր : Յակայն գիմադրու

թեան ժամանակ հալածուած և բանտարկուած իր ազատութիւնը Գաղղիացուց հոն հասնելով դտեր էր, որոնք հանրապետականները ազատեր բայց հանրապետութիւնը դրաւեր էին :

Այս Հռովմայեցին ազատ և հայրենական Գաղղիան կ'պաշտէր : Տիրապետութիւնը կ'ատէր և ես դեռ երիտասարդ նոյն պրացումները ունէի : Մեր մէջ դաղափարներու այս նմանութիւնը երեւելու շատ չուշայաւ : Տեսնելով թէ ինչ մանկային և միանդամայն վաղմի աշխուժով կ'եռայի ազատութեան ձայներէ երբ միասեղ կ'կարդայինք Մօնթի բանաստեղծին բոցավառ տողերը, և Ալֆիէրիի հանրապետական տեսարանները հասկցաւ որ կրնար ինձի բացուիլ, և այսպէս աւելի իր բարեկամը քան թէ աշակերտը հղայ :

Գ

Ազատութիւնը մարդուս նուիրական կարծիքը ըլլալուն ապացոյցը այն է որ երիտասարդութեան առաջին երազն է, և մեր հոգւոյն մէջ չ'մարի մինչև որ սիրտը չ'ծերանայ և միաքը չ'վհաւաի : Չկայ քսան տարեկան ողի մը որ հանրապետական չ'ըլլայ և չ'կայ նաև մաշած սիրտ մը որ դերի չ'ըլլայ :

Քանի քանի անգամ Ալիլա Բանֆիլիի բլրան վրայ դացինք ուրկէ կ'տեսնուի Հռովմ, էր դմբէթները, աւերակները, Թիպրը սր աղոտտ, լռիկ և ամօթով կ'սողայ Բօնթէ Բօթօի կամարներու տակէ և ուրկէ կ'լսուի աղբիւրներուն հեծող միմունջը և ժողովրդեան դրեթէ յամր ոտնաձայնները որ այն անապատ փողոցներու մէջ լռութեամբ կ'անհետին : Քանի քանի անգամ դտն արցունքներ թափեցինք, ամէն տեսակ բռնաւորութեանց զհրած այս աշխարհիս վիճակին վրայ, ուր փիլիսոփայութիւնը և ազատութիւնը վայրկեան մը Գաղղիոյ և Կտալիոյ մէջ վերածներ էին միայն ապականուելու, մատնուելու և արհամարհուելու համար :

Այս կարծիքներու ազդեցութեան ներքե Հռովմ, իր սրատմութիւնը և յիշատակարանները սերտեցի: Առտու կանուխ առանձին կ'ելլէի, դիտողն միտքը զբոսող քաղաքին շարժումը դեռ չ'սկսած, և թեև տակ Հռովմայ սրատմադիւնները, բանաստեղծները և նկարագրողները առնելով, կ'նստէի կամ կ'թափառէի Գորամի, Քօլիզէի անաստ աւերակներու վրայ: Մերթ կ'դիտէի, մերթ կ'կարդայի կամ կ'մտածէի: Այսպէս Հռովմայ վրայ սերտ ուսումներ կ'ընէի: Ասիկա սրատմութեան լաւագոյն դասս եղաւ: Հնութիւնը՝ ձանձրութիւն մը ըլլալու տեղ, զդաշմունք եղաւ ինձ համար: Այս ուսման մէջ հակումէս դատ յատակագծի չէի հետեւեր: Ա'երթայի ուր որ քայլերս կ'տանէին զիս: Հին Հռովմէն նոր Հռովմ կ'անցնէի, Բանթօնէն Լէոն Թի պալատը, Ուրատիոսի բնակարանէ Թիպիւրի և Բաճանէի տունը: Բանաստեղծք, նկարիչք, սրատմադիւնք, երեւելի մարդիկ, ամէնքը խառն առջևէս կ'անցնէին. մտքիկեան մը աւելի կ'դիտէի զանոնք՝ որ այն օրը աւելի կ'համարէի:

Ժամը տասն մէկին, նախաճաշի համար նկարչին տան պզտիկ խցիկը կ'մտնէի: Աշխատութեան սեղանիս վրայ կարդալով կտոր մը հաց և պանիր կ'ուտէի. զաւաթ մը կաթ կ'խմէի և մինչև ճաշի ժամը զոր տանուաէրիս կիներ և աղջիկը կ'սրտարաստէին, կ'աշխատէի, կ'նշանակէի և կ'դրէի: Արտախորէն ետքը, դարձեալ նոր տեղեր կ'երթայի և դիշերը միայն կ'դառնայի: Քանի մը ժամ նկարչին ընտանեաց հետ խօսակցութիւն և դիշերային երկար ընթերցանութիւններ վերջ կուտային այս խաղաղ օրերու: Ընկերութեանց պէտքը երբէք չէի զլար, կրնամ բսել որ առանձնութեանէս կ'ախորժէի: Հռովմ և հոգիս կ'բաւէին ինձ: Այսպէս երկար ձմեռ մ'անցուցի հոկտեմբերէ մինչև հետեւեալ ապրիլ, օր մը յոգնութիւն և ձանձրոյթ չ'զղալով: Այս յիշտակներու տպաւորութեան ներքե տաս տարի վերջը Թիպիւրի վրայ գրեցի:

Հիմա երբ մտքիս մէջ Հռովմայ բոլոր ազդեցութիւնները փրնտուեմ, միայն երկու բան կ'զանեմ՝ որ բոլոր միտքերը կ'անհետացնեն կամ անոնց կ'իշխեն: Քօլիզէն Հռովմայեցի ժողովուրդին երեւելի գործը. Սուրբ-Պետրոս կաթօլիկութեան: Քօլիզէն զերմարդկային ժողովուրդի մը հսկայական հետքն է, որ իր հպարտութեան և զազանական զստանաց համար, ամբողջ ազգ մը պարունակող շէնքեր կ'ընէր և որոնք իրենց մեծութեամբ և տեղութեամբ բնութեան գործերու անգամ կ'հաւասարէին: Թիպլըն իր տղմտ եղբրքին մէջ պիտի չորնայ մինչդեռ Քօլիզէն պիտի ախրէ դեռ անոր վրայ:

Սուրբ-Պետրոս մէկ ժամանակի յատուկ, մէկ մտածմունքի, մէկ կրօնքի և ամբողջ մարդկութեան գործն է աշխարհի մէջ: Ասիկա մըլի ժողովուրդ պարունակող շէնք մը չէ, այլ միայն մարդկային բոլոր փիլիսոփայութիւնը, ազօթքները, մեծութիւնը և միտքը պարունակելու համար ստեղծուած տաճար մը: Արծեան թէ սրտերը կ'բարձրանան և կ'մեծանան չէ թէ ժողովուրդի մը համամատութեամբ այլ Աստուծոյ: Պատրականութիւնը միայն Միքէլ-Անժ հասկցաւ և Սուրբ-Պետրոսով անոր ամենէ վեճմ և ամենէ կատարեալ մեղաբանութիւնը տուաւ: Սուրբ-Պետրոս ստուգիւ, Քրիստոսի կրօնից քարերէ բաղադրուած աստուածացութեան է: Արթական եկեղեցիներու ճարտարապետները վեճմ բարբարոսներ էին: Միքէլ-Անժ միայն իր ըմբռնումին մէջ փիլիսոփայ եղաւ: Սուրբ-Պետրոս փիլիսոփայական գրիտոնէութիւնն է ուրկէ չնաշխարհիկ ճարտարապետը, խաւարը կ'վանէ, և ընդարձակութիւն, զեղեցիկութիւն, չարակցութիւն, անսպաւելի լոյս կ'մտցընէ: Հռովմայ Սուրբ-Պետրոսի անբաղդատելի զեղեցիկութիւնը այն է որ միայն զԱստուած իր բոլոր սքանչելքով ներկայացնելու համար ստեղծուած տաճար մ'է:

Եթէ քրիստոնէութիւնը կորուսի իսկ, Սուրբ-Պետրոս՝ իբր

ախեղեքանիան, մշտնջենաւոր և խորհրդաւոր տաճար պիտի կանգնի գեռ և պիտի յարմարի որ և է կրօնքի որ Քրիստոսի դաւանումին պիտի յաջորդէ, միայն թէ այն կրօնքը մարդկութեան և Աստուծոյ արժանի ըլլայ :

Ասիկա՛ սրբազան գաղափարէ ներշնչուած մարդկային հանձարին երկրիս վրայ շինած ամենէ վերացեալ տաճարն է : Երբ միտնես, չես գիտեր թէ հին թէ արդի տաճար մ'է ան, չ'կայ բան մը որ աչքդ խտաղէ, չ'կայ նշան մը որ միտքդ յոգնեցնէ : Ամէն գաւանուածեան մարդիկ կ'մտնեն հոն նոյն անսածութեամբ : Ազգաս որ միայն Աստուծոյ գաղափարը բնակող տաճար մը կըրնայ ըլլալ և որ և իցէ ուրիշ գաղափար պիտի չ'պարունակէ :

Փոխէ երէցը, հանէ խորանը, իջեցնուր սրտկերները, վերցնուր արձանները, ոչ ինչ փոխուած է, միշտ Աստուծոյ տունն է ան, կամ Յուրբ-Պետրոս ինքնին՝ այն յաւիտենական քրիստոնէութեան մեծ նշանակն է որ իր բարոյականին և սրբութեան մէջ ամէն դարերու և ամէն մարդկանց կրօնական խորհուրդին շարունակելի լուծումները հիմն ունենալով, մտքին մէջ կ'մեկնուի որչափ որ Աստուած լուսաւորէ դայն, լուսոյ մէջ Աստուծոյ հետ կ'հաղորդակցի, մարդկային խելքին համեմատութեամբ կ'ընդլայնի կ'բարձրանայ, անընդհատ մեծնալով, և բոլոր ազգերը նոյն երկրպագութեան մէջ հաւաքելով, բոլոր աստուածային ձևերով մէկ Աստուած կ'ընէ, բոլոր օրինօք մէկ դաւանութիւն և բոլոր ժողովուրդներով մէկ մարդկութիւն :

Միքէլ-Անժ իրական կաթօղիկութեան Մովսէսն է ինչպէս որ ժամանակին պիտի յայտնուի : Ապագային անկորուստ տապանը և աստուածացեալ հանձարին Բանթէօնը ըրաւ :

է

Վերջապէս Հռովմ՝ բաւական տեսնելով ուղեցի Նաբօլի երթալ : Աւելի Վերգիլիտոսի գերեզմանը և Թասօսի սրբանը զիս

դիւթած էին : Միշտ իրը անձինք նկատած եմ քաղաքները, Նաբօլի, Վերգիլիտոս և Թասօ է : Ա՛թուէր ինձ որ երէկ ապրած էին անոնք և թէ իրենց մոխիրը դեռ գաղջ էր : Գեռ հոն չ'հասած անոնց գեղեցիկ և փափուկ հանձարին մէջէն Բողիլիբին Սորանդը, Վեստֆն ու ծովը կ'տեսնէի :

Մարտին վերջերը Հռովմէն մէկնեցայ թղթասարի կառքով Գաղղիացի վաճառականի մը հետ որ ընկեր փնտռեց ճամբորդութեան ծախքը թեթևեցնելու համար : Աւելի թրիէ քիչ մը հեռու ճամբուն վրայ Հռովմէն Նաբօլի գացող թղթասարին տապալած և դնդակներէ զարնուած կառքին հանդիպեցանք : Թղթասարը, կառապան մը և երկու ձի մուած ըլլալով՝ մտաւայ խրքձիթ մը տարած էին զանոնք : Պատուած թուղթեր և նամակի կտորներ հօլուսն մէջ կ'թուէին : Աւազակները, Ապրիլներու ճամբան փախեր էին և Թերասինի դնդէն Գաղղիացի հեծեալազօրաց և հետեակաց խումբեր ժայռերու մէջէ կ'հալածէին զանոնք : Հրացաններու դուռմը կ'լսուէր, բոլոր լեռան վրայ փոքրիկ կայծեր և հրացաններ կ'անսուէին : Երբեմն երբեմն ճամբան պահպանող Գաղղիացի և Նաբօլիացի դունդերու կ'հանդակէինք : Այսպէս կ'մտնէին Նաբօլիոյ թաղաւորութեան մէջ այն ատեն :

Այս աւազակութիւնը, քաղաքական նպատակ մի ունէր : Մուրատ կ'տիրէր, բայց Քալապրացիք դեռ կ'գիմարէին, Փէրտիանատոս թագաւորը Միկիլիա քաշուած, լեռներու մէջի սաղաղապետներու կ'օգնէր : հռչակաւոր Փրա-Տիալօլօն անոնց գլուխը անցած կ'իւռէր, մարդասպանութիւնը յաղթութիւն կ'ընշանակէր : Իսկ մենք Նաբօլիոյ շրջականները միայն հանդարտութիւն և ապահովութիւն դտանք :

Ապրիլ մէկին հոն հասայ : Քանի մը օր ետքը իմ տարիքովս երիտասարդի մը հանդիպեցայ որու հետ դպրոցին մէջ եղայրական մտեքմութեամբ կապուած էի : Անունը Այմօն տր Վերիէօ էր . իր և իմ կեանքը ծնունդէ մինչև մահ այնչափ մի և նոյն դէպքերու ենթարկուած են որ անոր վրայ խօսեցած կ'ըլլամ, գրեթէ ամէն տեղ որ իմ վրայ կ'իսօսիմ

Մ Ի Ջ Ա Վ Է Պ

Ա.

Հուովմ ձեր նկարչին տան մէջ վարած կեանքիս զրեթէ նոյնը
 Նաբոլիոյ մէջ կ'անցընէի, միայն թէ հնութեան աւերակներու մէջ
 թափառելու տեղ, Նաբոլիոյ նեղուցին կամ ծովեզերքին վրայ
 կ'անցընէի օրերս: Իրիկուն հին վանքը կ'ուզայի ուր՝ ՚ի Հնորհս
 մօրս աղպականին հիւրընկալութեան, տանիքին վրայ փոքրիկ սե-
 նեակ մը կ'ընակէի և որուն պատշգամբ ծաղկի ամաններով և
 մազլցիկ տունկերով զարդարուած ծովու, Վէսուֆի, Քասթէլ-
 մարի և Սորբանթի վրայ կ'բացուէր:

Երբ առտուան հորիզոնը յստակ ըլլար, Թասօի ձերմակ տունը
 կ'տեսնէի որ կարապի բոյնի նման, ծովուն ալիքներէ սրաց-
 եալ դեղին ժայռի մը վրայ կախուած էր: Այս տան լոյսը հո-
 գույս խորը կ'ազդէր, և փառայ փայլակի նման հեռուէն երի-
 տասարդութեանս վրայ լոյս կ'սփռէր: Այլիչէի այս երեւելի մար-
 դուն այն հոմերական անտարանը, երբ, բանտէն ելած, փոքրե-
 ռու նախանձէ և մեծերու զրպարտութենէ հալածուած, մինչև իր
 միակ հարստութեան, իր հանձարին մէջ այտանուած, Սորբանթ
 կուզայ, քիչ մը հանդստութիւն, սփոփում կամ զթուփիւն զրտ-
 նելու համար, և մուրացիլի պէս ծպտեալ իր քրոջ կ'ներկայա-
 նայ, փորձելու և տեսնելու համար անոր սիրար թէ արդեօք պի-
 տի ձանձնայ իր սիրած անձը:

Իսկոյն ձանձնու, կ'ըսէ պարզամիտ պատմագիրը, թէպէտև
 մահուան դեղնութեամբ այլազունած, ձերմակ մօրօք և պատառ-
 ոած վերարկուով էր: Իր բազկաց մէջ այնպիսի խանդաղատա-
 նօք և զթութեամբ նետուեցաւ որ կարծես թէ Ֆէրարայի պալա-
 տականաց օսկեհու հագուտով կ'տեսնէր իր եղբայրը: Իր ձայ-
 նը երկար ատեն հեծկլտանքէ կ'խեղդուի, սրտին վրայ կ'սեղմէ

իր եղբայրը: Ոտքերը կ'լուայ, և խնջոյքի կերակուր պատրաս-
 տել կուտայ: Բայց ոչ մին և ոչ միւսը կրցան կերակուրներու
 դպել իրենց շուրթերը, այնչափ սրտերնին վշտով լին էր. բոլոր
 օրը ողբալով անցուցին, առանց բան մը ըսելու, բայց միայն ծո-
 վը դիտելով և մանկութիւնը յիշելով:

Բ

Ամառուան սկիզբն էր օր մը այն միջոցին որ Նաբոլիոյ նեղու-
 ցը՝ իր բլուրներէ, սպիտակ տուններէ, մազլցիկ որթերէ դոյուած
 ժայռերէ և իր երկնքէն սուելի կապոյտ ծովով շրջապատած, կը
 նմանի փրփուրէ ձերմկած կանաչ գաւաթի. այն եղանակին որ
 Բօզիլիքի ձկնորսները՝ իրենց խրճիթը այս ժայռերու վրայ ձգե-
 լով և իրենց ուռկանները փոքրիկ անցքերուն բարակ աւազին
 վրայ տարածելով, ցամաքէն վստահութեամբ հեռանալով զի-
 շերները երկու երեք մղոն հեռու ծովուն մէջ որսալու կ'երթան
 մինչև Քարբիի, Բրօսիտայի և Խշիայի ժայռերուն տակ և Այէթի
 նեղուցին մէջ տեղ:

Ոմանք իրենց հետ ուտինէ ջահեր կ'առնուն և կ'վառեն ձուկը
 խաբելու համար: Չուկը առաւօտեան լոյսը կարծելով ջրին ե-
 րեսը կ'ելլէ: Տղայ մը հառակին գլուխը նստած, լոխի ջահը ա-
 լիքին վրայ կ'ծուէ, մինչդեռ ձկնորսը աչքով ջուրին մէջ թա-
 փանցելով, իր որսը կ'փնտռէ և ուռկանին մէջ կ'առնու զայն:
 Այս կրակները, փուռի կրակարաններու նման կարմիր, ծովու
 երեսին վրայ ծփուն ակօսներով կ'ցոլան, լուսնոյ գունդին ար-
 ձակած երկար նշոյլներու պէս: Առհակներու ծփումը ձօճել կու-
 տայ զանոնք, և ալիքէ ալիք շարժումը կ'երկարի, մինչև որ առա-
 ջին կ'ահալը կրնայ իրեն հետևածին ցոլացնել:

Հատ անգամ բարեկամն և ես, ամբողջ ժամեր կ'անցընէինք, ժայռի մը կամ Թան Թաղուհայն պալատին խոնառ աւերակներու վրայ նստած այս օտարոտի լոյսերը դիտելով և խեղճ ձրի նորոններու Թափառական և անհոգ կենաց վրայ նախանձելով: Նաբօլիոյ մէջ, գիւղին և ծովու վրայ քանի մը ամիս մեր աւօրեայ պտոյաններու մէջ ժողովողեան մարդերու հետ սովորական տեսութիւննիս զմեզ ընտելացուցած էին իրենց ձայնաւոր և շէշտող շեղուին որու ձեր բառէն աւելի ազդեցութիւն կուտայ: Նախազրացումով փիլիսոփայ և կենաց սնտոի աղմուկները դեռ չ'անցնալով անոնցմէ յոգնած, կ'նախանձէինք շատ անգամ այն երջանիկ լապարծններուն վրայ որ այն շատն Նաբօլիոյ եղբրքը կը վիտային, որոնք օրերնին աւազին վրայ իրենց փոքրիկ նաւակին շուքին տակ կ'անցընէին, իրենց գնայուն բանաստեղծներու տաղերը մտիկ ընելով, և իրիկունը ծովու եղբրքը սարսիկնայի մը տակ իրենց դասի աղջիկներուն հետ Թարանթան պարելով: Անոնց սովորութիւնները, ընտելներ և կեանքը աւելի աղէկ կը ճանչնայինք մեր ընտիր ընկերութիւններէ ուր երբէք չէինք յաճախեր: Հաճելի էր մեզ այս կեանքը որ կ'ըմբռնէինք մեր հոգւոյն բուռն կիրքերը որ անօգուտ տեղ երիտասարդներու երեսկայութիւնը կ'մաշէն բազդին զիրենք գործելու և մտածելու հրաւիրելէ շատ յառաջ:

Բարեկամն քսան տարեկան էր, ես ալ տասն և ութ, երկուքնիս ալ այն հասակին մէջն էինք որ ներելի է երազները իրականութեան հետ խառնել: Որոշեցինք այս ձկնորսներու ծանօթանալ և քանի մը օր անոնց կեանքը վարել միատեղ նստելով: Այս գաղջ և լուսաւոր զիշերները առաջատին տակ, կոհակներէ տատանող նաւակին մէջ անցընելով աստղալից երկնից տակ որ ընտելեան ամենէ խորհրդաւոր հաճոյքներէ մին կ'ըմբռնէր մեզ, և զոր պէտք էինք ճանչնալ գունէ պատմելու համար:

Ազատ, և մեր գործերու և բայակայութեան վրայ համար տալու պէտք չունենալով, հետեւալ օր երազածնիս իրայուցինք: Թուողալով Մարձելինայի եղբրքը որ կ'տարածի Մինչև Ախրդիլիոսի գերեզմանը, Բօղիլք լեւան ստորտը և ուր Նաբօլիոյ ձկնորսները աւազին վրայէ նաւակնին քաշելով ուղկաննին կ'նորեն, հոն գեռ ուժեղ ձերունի մը տեսնք: Պայծառ գոյներով նկարուած նաւակին մէջ որսի գործիքները կ'դնէր և նաւակին խելին վրայ Սուրբ-Քրանչիսկոսի փոքրիկ սրակերը կար: Տասն երկու տարեկան տղայ մը իր միակ թիավարը այն միջոցին նաւակին մէջ կ'բերէր պանիր որ ծովու զայլախաղներէ աւելի փայլուն և ոսկեղոյն էր, նոյնպէս քանի մը թուղ և հողէ ամանով ջուր:

Ծերունոյն և տղուն կերպարանքը մեզ գրաւեցին: Խօսք բացինք: Ձկնորսը ծիծաղեցաւ երբ աւաջարկեցինք որ մեզի իբր թիավար ընդունի իրեն հետ ծովու վրայ ընկերանալու. «Գուք, ըստ, թիավարելու յարմար ձեռքեր չունէք: Չեր սպիտակ ձեռքերը փետուր և ոչ թէ տախտակ բռնելու համար ստեղծուած են. ծովու վրայ զանոնք կարծրացնել մեզք է»:

«Երիտասարդ ենք, պատասխանեց բարեկամն, և արհեստ մը ընտրելէ առաջ ամէն բան կ'ուզենք փորձել. ձերը կ'սիրենք, վասն զի ծովու վրայ և երկնից տակ է»:

«Երաւունք ունիք, պատասխանեց ձեր նաւավարը: Արհեստ մ'է որ սիրտը գոհ կ'ընէ և միտքը՝ վստահ սուրբերու պաշտպանութեամբ: Ձկնորսը ուղղակի երկնից պահպանութեան տակ է: Փարգս չ'զիտեր թէ հօլը և ալիքը ուսկից կուզան: Խարտոց և հարթիչ զարմաւորին ձեռաց մէջ են. հարստութիւն և շնորհք, թաղաւորին, իսկ նաւակը միայն Աստուծոյ»:

Ձկնորսին այս բարեպաշտ փիլիսոփայութիւնը աւելի հաստատեց մեր անոր հետ նաւելու զիտաւորութիւնը: Երկար ընդդիմութենէ վերջը յանձնառու եղաւ ձերը: Երկուքնիս ալ օրը երկու Կարէն վճարել որոշեցինք մեր վարժութեան և ուտելիքին համար: Այս որոշումները ընելէ վերջը տղան Մարձելինա զրկուեցաւ հացի, գինոյ, պանիրի և պտուղի նոր պաշար առնելու: Իրիկունը նաւակը ծով իջեցնելու օգնեցինք և մեկնեցանք:

Առաջին դիշերը սքանչելի եղաւ : Ծովը՝ Զվիցցերիոյ լեռներէ շրջապատած լճի մը նման հանդարտ էր : Արշափ որ եղերքէն կ'հեռանայինք Նարբոլիոյ պալատին պատահաններու և նաւահանգստին կրակէ լեզուներու անհետիւր կ'տեսնէինք հորիզոնին թանձր գծին տակ : Փարոսները միայն եղերքը կ'ցոյցնէին , բայց անոնք ալ կ'զննէին Վէստֆի հրաբուխէն ելած թեթև կրակէն : Մինչդեռ ձկնորսը ուսկանը կ'թողար և կ'բաշէր , և աղան կէս ննջած կ'ձգէր որ ջահը երեւայ իր ձեռքին մէջ , մնք ալ երբեմն երբեմն թող շարժում մը կուտայինք նաւակին և հիացումով միտ կ'զննէինք ջուրին քաղցրածայն կաթիլներուն որ մեր թիերէն մղուելով դաշնակնարար ծովու մէջ կ'ցայտէին արծաթ ամանի մէջ ինող մարգարիտներու նման :

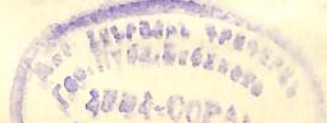
Երկար ատենէ ՚ի վեր Բողիւրի ձայրը կրկներ , Բուզըն , Պայկայ ծոցը անցեր էինք , նոյնպէս Այեթի ծոցին նեղուցէն որ Միզէն հրտանդանին և Բրօսիտա կղզոյն մէջ տեղն է : Բունը մեր արտեանայ վրայ ծանրացաւ երբ ծովուն խորը հասանք : Տղուն քով նստարաննուս տակ պառկեցանք :

Ձկնորսը նաւակին մէջն ծալլուած ծանր առադասար մեր վրայ ծածկեց : Այսպէս երկու կոհակի մէջ քնացանք անդպայաբար տատանուելով ծովէ մը որ հաղիւ թէ կ'ծուէր կայմը : Յերեկ էր երբ արթնցանք : Պայծառ արեղակ մը , լուսոյ ժապատէններով ծովը կ'դուստարէր և կ'ցուրար անծանօթ ծովեզեր մը սպիտակ տուններու վրայ : Մեզմ' զեփիւռ մը որ այն երկրէն կ'փչէր՝ մեր զլխուն վրայի առադասար կ'տատանէր և կ'մղէր մեր նաւակը ծոցէ ծոց և ժայռէ ժայռ : Ասիկա Իշիա գեղեցիկ կղզոյն ատամնաձև և սրածայր եղերքն էր , ուր վերջը այնչափ երկար պիտի բնակէի և պիտի սիրէի զան : Լուսոյ մէջ լողացող այս կղզին առաջին անգամ կ'երևէր ինձ ծովէն ելելով և կապոյտ երկնից մէջ կորսուելով ուր կարծես թէ ծլած է ամառ զիշեր թեթև քնոյ մէջ բանաստեղծի մը երազով :

Իշիա կղզին՝ որ Այեթի ծոցը Նարբոլիոյ ծոցէն կ'զատէ , ինք ևս անձուկ նեղուցով մը Բրօսիտա կղզիէն կ'զատուի , սրածայր լեռ մ'է որու սպիտակ և ստեպ շանթահար գաղաթը՝ իր փըշրուած ակուաները դէպ ՚ի երկինք կ'բարձրացնէ : Իր կողերը հովիտներէ , խոռոչներէ , վտակներու հոսանքէ վերէն ՚ի վար ծածկուած և մութ կանաչ շաղանակներէն շրջապատուած են : Ծովու խիստ մօտ և ալիքներու վրայ հակող բլուրներու վրայ խոր ճիւղներ և զիւղակներ կան տեղ տեղ այդկներու որթերու տակ պահուած : Ամէն մէկ զիւղ իր յատուկ նաւարկութիւնն ունի : Այսպէս կ'կոչեն այն նաւահանդիստը՝ ուր կղզոյն ձկնորսներու նստերը և քանի մը լաստերու կայմեր կ'տատանին : Առադասար կաները ծովեզրի ծառերուն և որթերուն կ'զպին : Երբան զառիւ վարէն թաղուն խոռոչներու մէջ , բրդաձև բլուրներու վրայ կանգուն , շաղանակներէն յենած , ստուերածիզ կաղնիներու բազմութենէ շրջապատեալ , իրր սպիտակ կամարներէ զարդարուն , սոյս առներէն ամէն մէկը բանաստեղծի կամ սիրողի մը երազին երևակայական բնակարանը կրնայ ըլլալ : Մեր աչերը չէին յարեր այս անսարանէն : Եղերքը ձուկերու առատութիւն կար և ձկնորսը յաջող գիշեր մը անցուցեր էր : Աղբոյն փոքրիկ մէկ ծոցը ելանք որպէս զի շրջակայ աղբուրէ մը ջուր առնունք և ժայռերու տակ փոքր ինչ հանդէնք : Արևը յարևմուտս խոնարհելու ատեն՝ Նարբոլի վերադարձանք թիալարի նստարաններու վրայ պառկած : Այսմէն նաւակին խելին կողմը դրուած քառակուսի առադասար մը՝ որու չուանը աղան բռնած էր , կ'բաւէր մեզ Բրօսիտայ Միզէնի հրտանդանին ժայռերէն անցնել և ծովուն ջուրը մեր նաւակին տակ ՚ի փրփուր հանել :

Ծերունի ձկնորսը և աղան մեր աջակցութեամբը առաջին վրայ քաշեցին նաւակը և ձուկերու զամբիւղները Մարձելիայի ժայռերու ներքև դառնուող փոքրիկ տան շտեմարանը տեղադրեցին :

2509
39

Հեռուեալ օրերը մեր նոր զործը վերստին կ'սկսէինք ուրախ գուարթ : Նաբօլիոյ բոլոր կոհակները շարունակ փրփրեցոյցինք : Այսպէս Քաբրի կղզին տեսանք՝ ուր երևակայութիւնը դեռ Տիբեթի ստուերը կ'վանէ : Տեսանք Քիւմ և իր տաճարները , խիտ դափնիներու և վայրի թղենիներու տակ ծածկուած , Պայիա և իր նսեմ վայրերը՝ որ երբեմն Հռովմայ երիտասարդութեան և հեշտութեանց ապաստանարան էին , արդ անոնց պէս ձերացած էին . Քօրթիշի և Քօմֆէիա Վէստֆի լաւային և մոխիրին տակ կ'ժպտէին . Քասթէլամարն ալ տեսանք , որու դափնիները և վայրի շաղանակներներու բարձր և մթին անտառները ծովու մէջ բեկբեկելով նառահանդատին յարադոչ ալիքները մութ կանաչի կ'դունաւորէ : Ծեր նառալարը ամէն տեղ ձկնորսներու քանի մը ընտանիքներ կ'ճանչնար , որոց մօտ հիւրընկալութիւն կ'դանէինք երբ ծովը անհանդարտ ըլլար և Նաբօլի վերադառնալու արդելք մը պատահէր :

Երկու ամիսի չափ պանդոկ չ'մտանք : Ժողովուրդին հետ օղին մէջ կ'աշխատէինք , ժողովուրդին պարկեշտ կեանքով : Մենք ալ բնութեան յարմարելու համար ժողովուրդին նմանած էինք : Գրեթէ իր հաղուստով , իր լեզուն կ'խօսէինք , և իր սովորութեանց պարզութեամբն իր բնիկ զգացումներու պարզութեան հազարդ կ'ընէր մեզ :

Սակայն այս փոփոխութիւնը բարեկամիս և իմ վրայ այնքան չէր ազդեր : Երկուքնիս ալ զիւրը սնած՝ յեղափոխութեան փոթորիկներու ատեն , երբ մեր ընտանիքը կամ ընկձեր կամ ցըրուեր էին , մեր տղայութեան ժամանակ զիւղական կեանք վարեր էինք , ան՝ Արեգիվոտանի լեռներու մէջ դայիակի մը քով՝ որ մօրը բանտարկութեան ատեն իր քով առած էր զինք . ես ալ Մաքոնէի բլուրներու վրայ զիւղական փոքրիկ բնակարանին մէջ՝ ուր հայրս և մայրս իրենց վտանգի ենթակայ բոյնը հաստատեցին :

Մեր լեռերու հովիտին , երկրագործին և Նաբօլիոյ նեղուցին մէջ դանուող ձկնորսին մէջ եղած տարբերութիւնը միայն վայրը , լեռուն և արհեստն էր : Ակօսը կամ ալիքը մի և նոյն խորհուրդները կ'ներշնչեն մարդոց որ կ'ձեղքեն երկիրը կամ ծովը : Բնութիւնը նոյն լեզուն կ'խօսի անոնց որ կ'բնակին իր հետ լեռան կամ ծովու վրայ :

Այս զգալով՝ այն պարզ մարդոց մէջ օտար չէինք : Բնազգումներու նմանութիւնը մարդոց մէջ ազգականութիւն է : Անոնց այս միօրինակութիւնը անդամ զմեզ թմբկեցնելով կ'հաճեցնէր : Յառով կ'տեսնէինք ամառուան վերջերու յառաջանալը և աշնանու ձմեռուան մօտիւր սրմէ վերջը պէտք էինք հայրենիք վերադառնալ : Մեր ընտանիքը կ'սկսէին զմեզ կանչել անհանդիստ կերպով : Ըստ կարի վերադարձի դաղափարը կ'վանէինք մեր մտքէ և կ'ողջէինք երևակայել որ այս կեանքը երբեք վերջ պիտի չուենար :

Ե

Սակայն սեպտեմբեր իր անձրևով և որոտմամբ սկսաւ : Ծովը նուազ հանդարտ էր : Մեր արհեստը աւելի դժուար երբեմն վտանգաւոր կ'ըլլար : Զեփիւտները կ'սկսէին ցրտիլ , ալիքը կ'փրփրար և շատ անգամ իր ցայտամներով մեզ կ'թրջէր : Նառահանդատին վրայ դնած երկու հաստ բրդէ թուխ վերաբիւտներ ունէինք , զորս Նաբօլիոյ նաւարարները և արքայները ձմեռը ուսերնուն վրայ կ'նետեն : Այս վերաբիւտներուն լայն թևերը մերի բաղուկներու քով կ'կախուին : Գլխանոցը , օղին յարմար , կամ ետեը կ'երբերայ կամ ճակտին վրայ ինկած , որպէս զի նաւարարին զլուխը կամ անձրևէն և ցուրտէն պատսպարէ , կամ թողու որ հովը և արևուն ճառագայթները իր թրջած մաղերու մէջ խաղան :

Օր մը Մարձելենայէ մեկնեցանք հանդարտ ծովով , զոր թեթև քամի մը անդամ չէր կնձուեր , Քիւմի եզերքը առաջին թունոս և կարմրութեան որսալու , զորս հոսանքները նոյն եղանակին կը

մղեն հոն : Առաւօտեան կարմրագոյն մէղը եղբրքը կ'սլատէր , որով երեկոցեան հով մը գուշակել կուտար : Կ'յուսպինք կանխել հովը , և թանձր ու հանգարտ ծովը չ'զայրացած Միղէնի հրուանդանք կրկնելու ժամանակ ունենալ : Արար սուտ էր : Ազեցիկնք քանի մը անգամ ևս ուռկաններ ձգել : Հովը յանկարծ հաստ : Էրօժտի դազաթէն , ահապին լեռ մը որ Իշխան կ'սլատէ , ինչ կա այնպիսի աղմուկով և սաստիկ լեռամբ որ կարծես թէ նոյն ինքն լեռը ծովուն մէջ կ'սապալէր : Նախ մեր շուրջը դանդաժուրին երեսը հարթ հաւասար բար , ինչպէս որ երկաթէ բահը հողին կողար կ'հարթէ և ախօսը կ'շակէ , յետոյ ալիքը իր ասպառ թենէ սթափած քանի մը վայրկենի մէջ մումաւով ուռեցաւ , այնպիսի բարձրութեամբ որ երբեմն եղբրքն ու կղզիները կ'սլատէր մեզմէ : Թէ ցամաքէն և թէ Իշխայէն հեռի և արդէն Միղէն հրուանդանը ու Բրօսիտա յուռական կղզին զատող նեղուցին կէսը հասեր էինք : Մէկ միջոց ունէինք բռնելիք , որոշեցինք նեղուցին մէջ մտնել , և եթէ անցնելու յաջողէինք ձախ կողմը Պայիա նեղուցը անցնել և ապաստանիլ իր հանդարտ չորերու մէջ :

Ալիքի մը դազաթէն՝ ուր նաւակին հաւասանակը ու թիւնը վայրկեան մը փրփրէ մըրկին մէջ զմեզ կախեց , ձեր ձկնորսը չ'վարանեցաւ , իր շուրջը արագ ակնարկ մը ձգեց , նման այնպիսի մարդու մը որ ծառի մը վրայ կ'ելէ կորսուած ձամբան փնտռելու , յետոյ ղեկին ղիմեց . « Թիերնուզ , աղաքներ , պոտայ , պէտք է որ գէտ 'ի հրուանդան թիալարներ հովէն աւելի շուտ : Եթէ մեզմէ արագ հասնի , կորսուած եմք » : Հնադանդեցանք ինչ պէս որ մարմինը բնազդումին կ'հնազանդի :

Աչերնիս անոր աչերուն յարած իր ուղղութեան արագ նշանը փնտռելու համար միջին նստարաններու վրայ ձուռեցանք , և մերթ բարձրացող ալեաց վրայ գժուարու ելլելով , մերթ անոնց փրփուրով իջնող կոհակներու խորը դահալիթելով , կ'ջանայինք մեր անկուտը մեղմիլ ջրին թիերով ղիմադրելով : Աւթ կամ տասը մէկ մէկէ աւելի ահապին ալիք նեղուցին ամենէ անձուկ տեղը նետեցին մեզ : Բայց հովը , ճիշդ նաւավարին ըսածին պէս ,

մեզմէ կանխած էր , և հրուանդանին ու կղզեոյն ծայրին մէջ մտնելով այնպիսի պարթիւն մը ստացած էր՝ որ բուռն լավայի հնչունով կ'կատողեցներ ծովը , և ալիքն ալ փախչելու բաւական տարածութիւն չ'գտնելով ղեկքը մղող փոթորիկին առջև կ'հաւաքուէր , կ'բացուէր , կ'հոսէր , յիմար ծովու պէս ամէն կողմ կ'սփռուէր , և չ'կրնարով նեղուցէն փախչել , Միղէն հրուանդանին սրածայր ժայռերու դէմ սոսկալի հարուածներով կ'բաղնէր , և հոն փրփուրէ կոթող մը կ'վերցնէր որու փոշին մինչև մեր վրայ կ'գառնար :

Ը

Անտուրթիւն էր նոյն անցքէ անցնելու փորձել դիւրաբեկ նաւակով մը զոր փրփուրի պարզ հոսանք մը անգամ կրնար ընկղմել : Փրփուրէ կոթողով լուսաւորուած հրուանդանին վրայ ձկնորսը նայուածք մը շրջեց զոր երբէք պիտի չմոռնամ . վերջէն խաչակնքեց և դոչեց . « Անցնիլ անկարելի է , ծովու մէջ վերադառնալ ալ աւելի . միայն մէկ միջոց կայ . Բրօսիտա հասնիլ կամ կորսուիլ » :

Արչափ որ նորեկ էինք ծովու կրթութեան մէջ , սակայն այս տեսակ դործի մը դժուարութիւնը կ'զայինք : Հրուանդանին դէմ ուղեցիկնք մեր ընթացքը ուր հովը կ'մղէր զմեզ : Մեզն հեռ փախչող ծովուն կ'հետեւէինք և ալիքները զմեզ մինչև իրենց գազաթը կ'բարձրացնէին . այսպէս չէին յաջողեր զմեզ իրենց բացած անդունդներու մէջ դահալիթել : Բրօսիտայի երեկոցեան լոյսերու փայլելը մեր աջ կողմը կ'տեսնէինք ուր համեմուտ համար պէտք էինք խոտորնակի ալիքները ձեղքելով սահել դէպ 'ի երեւոյ կոհակներու ձորերու մէջ : Միշտ անոնց դարձնելով նաւակին կողմ , և ծայրերը դէպ 'ի հով : Այսու ամենայնիս հարկը չէր թողուր մեզ վարանիլ : Ձկնորսը նշան ընելով որ թիերնիս բլուանք , հետևող կոհակի մը միջոցին օդուտ քաղելով ղեկը դարձուց , գէտ 'ի Բրօսիտա ուղղուեցանք և նաւեցինք ծովային խո-

տի տերևի մը նման զոր ալիք մը ուրիշ ալիքի կ'մղէ, և կոհակ մը կոհակէ կ'առնու:

Թ

Ընթացքնիս մեղմ էր և գիշերը հասած: Փռչին, փրփուրը, ամպերը՝ զորս հողմը քայքայուն բեկորներով նեղուցին վրայ կը գարձնէր, մթութիւնը կ'կրկնապատկէին: Ետեւունին հրամայեց աղուն որ իր բէտինէ ջահերուն մին վառէ, ասիկա կամ ծովու խորերու մէջ իր ընթացքը լուսաւորելու համար էր, կամ Բրոսիտայի ձկնորսներու իմացնելու որ նեղուցին մէջ նառ մը կորըստեան վիճակի մէջ կ'զանուէր և թէ այն նառակը կ'հայցէր չէ թէ անոնց օդնութիւնը հապա աղօթքները: Աքանչելի և աըխուր էր այն խեղճ աղուն տեսքը, մէկ ձեռքով պզտիկ կայմին փաթթուած և միւսով գլխուն վրայ վերցնելով այն կարմրափայլ ջահը, որու բոցը և շողին հողմէն կ'ուրորուէին և կ'այրելին իր մատերն ու մազերը: Այս երեբուն լոյսը ալիքներու գաղաթը երևելով, և անոնց խորութեան մէջ անբերտ թանալով, միշտ մարելու պատրաստ և միշտ անշիջելի վիճակի մէջ նշանակ մ'էր նայ չորս անձերու կենաց որ այն գիշերուան տանջանաց մէջ ազատ թեան և մահու գէմ կ'կուռէին:

Ժ

Երեք ժամ՝ որոնց վայրկեանները վերինք չափող մտածումներու առողութիւնը ունին, այսպէս անցան. լուսինը երեցաւ և սովորականին պէս հողմն աւելի բուռն եղաւ: Եթէ ամենափոքր առազաստ մ'ունենայինք, քսան անգամ զմեզ կործանած պիտի ըլլար: Թէև նառուն ցած ծայրերը փոթորկին այնչափ ենթակայ չէին՝ բայց կային վայրկեաններ՝ ուր կ'կարծէինք թէ մեր ող-

նափայտը ալիքներէ կ'խորտակուէր և զմեզ ծառէ ինկած չոր տերևի մը պէս ասդին անդին կ'զարձնէր: Նառերնիս ջրով լեցուեցաւ և չէինք հասներ շուտ մը պարպել զայն: Այսին վայրկեաններ՝ ուր կ'զգայինք թէ նառակը կ'ընկղմէր նման այն դադաղին՝ որ փոսին մէջ կ'իջնայ: Զրին ծանրութիւնը աւելի անհնազանդ կ'ընէր նառը որով կոհակներու մէջ վեր ելլելու կ'զանգաղէր: Մանրերկրորդ մը յատարում, և ահա ամէն բան լմնցած կ'ըլլար:

Ծերունին առանց խօսելու արտասուալի աչերով նշան ըրաւ որ նառուն բոլոր բեռերը ծովը նետենք: Զրի ամանները, ձուկի զամբիւղները, երկու հաստ առադասները, երկաթէ խարխոխը, պարանները, մինչև հազուադէպ ծանր ծրարները, մեր հաստ քրդէ վերարկուները, բոլորն ալ ծով նետուեցան: Խեղճ նառավարը, վայրկեան մը իր բոլոր հարստութեան լողալը գիտեց. նառը վերստին ելաւ, և թեթե՛ ալիքներու գաղաթէն սրացաւ, բեռէն ազատած նծայդի մը պէս:

Անդգայարար նառազ աղմկալի ծովու մը մէջ մտանք որ Բրոսիտայի արևմտեան ծայրէն քիչ մը պատասպարուած էր: Հողմը թուլցաւ, ջահին բոցը մեծցաւ, լուսինը ամպերու մէջէն կապտադղին ծակ մը բացաւ, ալիքները երկնալով հանդարտեցան և գլուխնուս վրայ դուալէ գազրեցան: Քիչ քիչ ծովը կարճ և թաքչուն եղաւ գրեթէ հանդարտ ծոցի նման, և Բրոսիտայի ծայրին սև սառերը հօրեզունին դիժը կտրեց մեր առջև: Աղբոյն ծոցը ձևացնող ջուրերու մէջ էինք:

ԺԱ

Դէպ 'ի եզրը ծովը խիստ աղմկալի էր: Նառահանգիստը փրնտուելու համար, պէտք էինք յանձն առնուլ կղզեէն հեռանալ իր խութերու մէջ: Ձանդարտեցէք, տղաքներ, ըսաւ ձկնորսը ջահին լուսովը ձանջնալով եղբրքը, Աստուածածին մեզ ազատեց:

Յամաքին մօտ ենք, և այս պիշեր տանս մէջ պիտի պառկինք » :
 Արածեցինք որ խելքը կորուսեր էր, վասն զի Մարձելինայի մէջ
 իր մութ շտեմարանէն ուրիշ բնակարան ունենալը չէինք գիտեր
 և աւտուանէ յառաջ հոն դառնալու համար պէտք էինք նեղու-
 ցը մանել, հրուանդանը կրկնել, և վերստին դէմ կենալ այն
 մանչող ծովուն՝ որմէ հաղիւ ազատած էինք : Բայց անիկա մեր
 զարմայման վրայ կ'ծիծաղէր, և մեր աչաց մէջէ՛ գուշակելով
 մեր մտածումը, « Մի վախնաք, երբտասարդներ, կրկնեց, պիտի
 հասնինք առանց արեքէ մը թրջուելու » : Աւերջէն բացատրեց թէ
 Բրօսիտացի էր ինք. թէ կղզւոյն այս եզերքը դեռ իր հօրը խը-
 ճիթը և պարտեզը ունէր, և այս միջոցին խել, իր ալեոք կինը
 աղջիկ թողան հեա Պեբինոյի քոյրը, և երկու ուրիշ փոքր տղաք-
 ներ, իր տան մէջ թուզերը կ'չորցնէին և որթերը կ'կթէին ու-
 բոնց խաղողները ինք նաբօլիոյ մէջ կ'ծախէր : « Քանի մը վայր-
 կեան ևս թիալարեցէք, յաւելցուց, և աղբարին ջուրը պիտի
 խմենք, որ Իշխայի դիմիէն աւելի յատակ է » :

Այս խօսքերը ոյժ տուին մեզ, միզնի մը չափ տեղ ևս թիա-
 վարեցինք, Բրօսիտայի աջ կողմի փրփրացող ափանց երկարու-
 թեամբ : Երբեմն երբեմն տղան իր ջահը կ'բարձրացնէր և կ'որո-
 բէր, որ իր ախտը լոյսը ժայռերու վրայ կ'դարնէր, և ամէն տեղ
 անմատչելի սրտ մը կ'տեսնէինք : Աւերջապէս կրանիթեայ ժայ-
 ուի մ'եսուը՝ որ պատնէշի պէս ծովու մէջ կ'յառաջանար, դիտե-
 ցինք որ ժայռը կ'իջնէր և կ'փորուէր բակի սրտի ձեղքուածքի
 պէս. զեկը գէպ 'ի եղերք դարձուց պնդ. երեք վերջին կոհակ
 մեր յողնած նաւը երկու խութի մէջ նետեցին ուր փրփուրը կը
 բզբար ցած ծովու վրայ :

ԺԲ

Նաւուն դրուիւր ժայռին դպելով, չոր և հնչող ձայն մը հա-
 նեց պարագ սեղ իխելով կորուող տախտակին ճայթիւնին նման :

Ծովուն մէջ ցատկեցինք, պարանի մը մնացորդով նաւակը խո-
 բրթեցինք, և հեռակեցանք ծերունոյն ու սղոն որ մեզ կ'ա-
 ուջնորդէին :

Ժայռին վրայէ ելանք տեսակ մը անձուկ սանդուղէ մը՝ զոր
 սղոցը ժայռին մէջ անհարթ կերպիւ փորած էր ծովու ջուրե-
 րէ բոլորովին սահուն տախտակներ : Այս կարծր ժայռէ սանդու-
 զը՝ որ երբեմն անկոխելի էր, լմնցած էր քանի մը կեղծ տախ-
 ձաններէ որոնք շինուած էին երկայն ձողերու ծայրեր պատին ծա-
 կերուն մէջ միտելով և անոնց վրայ հին նաւերու ձիւթով ծած-
 կուած տախտակներ կամ չոր տերեւներով ծածկուած շաղանակե-
 նիի ձիւղեր սփռած էին : Այսպէս յամբարայլ չորս կամ հինգ
 հարիւր տախտակներ ելելէ վերջը՝ փոքրիկ բակի մը մէջ գոնուե-
 ցանք՝ զոր մոխրաղոյն քարերէ սրտ մը կ'ըջապատէր : Բակին
 խորը երկու մութ կամարներ կ'բացուէին որոնք շտեմարանի ուղին
 կ'երեւէին : Այս միապարզ կամարներու վրայ երկու ցած և բո-
 լորաձև կամարներ տանիքով յարկ մը կ'կրէին՝ որուն շուրջը
 խնկենիի և շահասպարամի ամաններով զարդարուած էին : Ամարնե-
 րուն տակը կ'տեսնուէր դեղջիական ձեւովիք մը՝ ուր լուսնի նշյու-
 ներով կախուած կ'փայլէին ոսկի կանթեղներու նման եղիպտա-
 ցորեններ :

Աղէկ չմիացած տախտակներէ դուռ մը այս ձեւակերպին վրայ
 կ'բացուէր : Այլ կողմին դեպինք՝ որու վրայ տուրը անհասար-
 ակա շինուած էր՝ մինչև ձեւակերպին բարձրութեամբ կ'ելլէր :
 Մեծ թղենի մը և որթերու քանի մը ողորուն արմեր անկէ տան
 ժայռին վրայ կ'հակէին իրենց տերեւները և պտուղները ձեւակե-
 րին մուտքին վրայ տարածելով և ձղելով երկու կամ երեք ձիւ-
 դեր մինչև կամարներու յենած պատին վրայ : Իրենց ձիւղերը
 կիսով կ'վանդակէին երկու ցած պատուհաններ՝ որոնք այս տե-
 սակ մը պարտեզին վրայ կ'բացուէին, և եթէ այս պատուհան-
 ները շըլլային, այս միապարզալ, քառակուսի և ցած տունը, այն
 եզերքին մոխրաղոյն ժայռերէ մէկը, և կամ կարծրացած լավայի
 կտորներէ մին պիտի կարծուէր զոր շաղանակենին, բաղդը և
 որթը իրենց ձիւղերով կ'սեղմեն և կ'պատեն և ուր Քասթէլմա-

քի և Սօրան թի այդեպանը , դուռով մը գոցուած այր մը կ'փորէ իր դինին պահելու համար այն որթին քով որ իրեն բերած էր :

Երկար և արագ ելքէն , և ուսերնուս վրայ առած թիերուն ծանրութենէ շնչասարսու՝ վայրկեան մը ձերունին և ես փակին մէջ կանկ առնը , շունչ առնելու համար : Բայց սղան իր թին կոյս մը մացառնեալ վրայ նետեց , և թեթև մը սանդղակէն ելլելով իր վառած ջահը ձեռքը սկսաւ պատուհաններէն մեկուն զարնել և ուրախ ձայնով մեծ մայրը և քոյրը կանչելով . «Մայր իմ , քոյր իմ , կ'դռնէր , կայէթանձ , կրացիէլլա՛ , արթնցէք , բացէք , մեր հայրն է , ես եմ . մեզի հետ օտարականներ ալ կան» :

Կէս արթնցած , բայց յստակ և քաղցր ձայն մը լսեցինք , որ տան խորէն զարմայման քանի մը շփոթ աղաղակներ կ'ձգէր : Յետոյ պատուհանի մը փեղկը կէս բացուելով , մերկ և սպիտակ թեւէ մը հրուեցաւ և ջահին լոյսէն՝ զոր տղան ռսից մատնեալն միայ կայնելով դէպ 'ի պատուհանը կ'ստանէր , մանկամարդ օրիորդի մը զմայլելի կերպարանքը տեսանք :

Կրացիէլլա իր քունին մէջ եղբօրը ձայնէն ասլած՝ ոչ միտքը եկած և ոչ ատեն ունեցած էր զիշերային հազուստ մը հազնելու : Պատուհան ցատկած էր ոտքերը բռնիկ ինչպէս կ'ննջէր անկողնին մէջ : Իր երկայն խարտեաշ վարսերուն կէսը մէկ այտին վրայ կ'իջնար , և միւս կէսը վզին շուրջը կ'սրատէր , բայց սաստիկ հողմը ուսին միւս կողմը տանելով զայն կիսաբաց փեղկին կ'զարնէր և վերստին կ'բերէր իր երեսը շոյելու : այդուտի մը հողմավար թեկին պէս : Երկու ձեռքերով մանկամարդ աղջիկը աչքերը կ'ըփէր , արմուկները վերցնելով և ուսերը տարածելով քունը վանել ուղղը տղու մը առաջին շարժումին պէս : Ըստիկը վզին շուրջը պատած , բարձր և նուրբ հասակ մը կ'երեցնէր , կտաւին տակ երիտասարդութեան նշանները հազիւ ձեւացնելով : Աչքերը՝ ձուածն և խոշոր , մոյզ սևին և ծովու կապոյտին մէջն անորոշ գոյնը ունէին , այն գոյնը՝ որ նայուածքին խոնարութենէ ճառագայթը կ'քաղցրացնէ և կնոջ մը աչաց մէջ նոյն չափով կ'խառնէ : հողոյն փափկութիւնը՝ կրից զօրութեան հետ : Գոյն երկնային զոր Ասիոյ և Բտալիոյ կանանց աչքերը կ'առնուն , իրենց

բոցավառ օրուան կիզող կրակէն և երկնից յստակ կապոյտէն , իրենց ծովէն և գիշերէն : Այտերը լեցուն և բոլորակ էին հաստատ դիծով , բայց քիչ մը գեղնած , և կլիմայէն սակաւ ինչ թուխ գոյնով , չէ թէ հարստային այն անարատ սպիտակութեամբ որ դարերէ 'ի վեր օդին և ալեաց առջև դրուած մարմարինի մը գոյնին կ'անմանի : Բերանը՝ որուն շուրթերը բաց և մեր երկրին կիներէն աւելի լայն էին , անկեղծութեան և բարութեան ծալքերը ունէր : Ակունները , կարճ բայց սպիտակ , ջահին երեւուն լոյսով կ'փայլէին , ծովուն եղերքը արևէն զարնուած ջուրին բեկբեկումին տակ դանուող սատափի կտորներու պէս :

Իր կենդանի բայց քիչ մը դժուարին և շեշտալի խօսքերը , զորս իր եղբօր կ'ուղղէր և որոնց կէսը հողմէ կ'ցրուէին , մեր ազնանքին երգի պէս կ'հնչէին : Կերպարանքը , ջահին լոյսին չափ շարժուն , վայրկենի մը մէջ զարմանքէ սոսկումի , սոսկումէ ուրախութեան , և փափկութենէ ծիծաղի փոխուեցաւ . յետոյ մեծ թզենիին ետև մեզի նշմարելով պատուհանէն քաշուեցաւ շփոթ , ձեռքը փեղկը թողուց , որ աղատ պատին զարկաւ . և մեծ մայրը արթնցնելու և կէս մը հազուելու համար ատեն անցընելէ յետոյ , կամարած և յարկին տակ գուռը բացաւ և իր հար և եղբայրը համբուրեց բոլորովին յուզեալ :

ԺԳ

Պառաւ մայրը իսկոյն երեցաւ , ձեռքը կարմիր հողէ ճրագ մը բռնած որ իր նիհար և գեղնած երեսը և սեղանին վրայի աղեկատին բոլորովքը փաթթած բուրդին պէս ձերմակ մաղերը կ'լուսաորէր : Ամուսնոյն ձեռքը և սղուն ձակատը համբուրեց : Բուլբը պատմութիւնը՝ զոր այս տողերը կ'սարունակին , քանի մը խօսքով և քանի մը նշաններով հասկցուեցաւ այս աղբատ ընտանիքին անլամոյց մէջ : Ամեն բան չէինք լսել , բայց քիչ մը հեռու կ'կենայինք որպէս զի մեր հիւրընկալներուն սրտին զեղումը

չնեղենք : Աղքատ էին , մենք ալ օտարական ըլլալով պարտաւոր էինք յարդել զերենք , ասոր բաւականապէս կ'վկայէր իրենց գրան քով մեր անսածական կեցումքը :

Արացիէլլա երբեմն երբեմն զարմացման նայուածք մը իբր երազի մէջէ կ'արձակէր մեր վրայ : Երբ հայրը պատմութիւնը լըմընցուց , պառաւ կինը վառարանին քով ծնկան վրայ եկաւ . Արացիէլլա տանիքը երթալով խնկենի տերև մը և նարնջենիի քանի մը ծաղիկներ բերաւ , աթու մը առաւ և իր մազերէ քաշած երկայն գնդաւորներով փունջ մը կախեց Աստուածածնայ փոքրիկ պատիկերին առջև որ գրան վրայ դրուած էր և որու առջև կանթեղ մը կ'վառէր : Իմացանք թէ փառարանութեան ցոյցն էր այս իր սուրբ Պահպանուհւոյն որ իր հաւր և եղբայրը ազատած էր : Այս երախտադիտութենէ մենք ալ մեր բաժինը առինք :

ԺԴ

Տան ներքի կողմը գուրսի ժայռին նման մերկ էր : Անձեի պատեր , քիչ մը կիրով միայն ձերմկած : Մողէսները լոյսէն արթնցած կ'փախչէին և կ'ճչէին քարերու խորշերու մէջէ ձարխտախտերեններու տակ որ տղոց իբր անկողին կ'ծառայէր : Առաստաղ կազմող մամուապատ գերաններէ կախուած էին ծիծառներու բոյները՝ ուրկէ կ'տեսնուէր սղտիկ սեւա զլուխնին և երկչոտ աչերոնուն փայլելու : Արացիէլլա և իր մեծ մայրը երկրորդ սենեակը կ'պառկէին կտոր մը կտաւով ծածկուած անկողնի մը վրայ : Պտուղներու զամբիւղներ , և ջորիի մը համետը յատակը կ'ծածկէին :

Չկտորսը , տեսակ մը ամօթով մեր կողմը դարձաւ , ձեռքով իր բնակարանին աղքատութիւնը ցուցնելով , ետքը տանիքը առաջնորդեց մեզ . պատուոյ տեղ մը կ'սեպուի այն թէ Արևելքի և թէ Իտալիոյ հարաւային կողմը :

Տղուն և Արացիէլլայի օգնութեամբը , տեսակ մը կայան ձևա

ցուց որուն մէկ ծայրը տանիքին պատին կ'յիտուր և միւսը յատակը : Այս ապաստանարանը լեռէն կտրուած շագանակենիներու տանն երկու հասի չափ ձիւղերով ծածկեց և տակը ձարխտախտի կոյսեր սփռեց , երկու կտոր հաց , թարմ ջուր և թուզեր բերելով ննջելու հրաւիրեց մեզ :

Օրուան յոգնութիւնները և այլայլութիւնները մեր քունը ծանրացուցին : Երբ արթնցանք՝ արդէն ծիծառները տանիքին վրայ մեր անկողնոյն շուրջը կ'երդէին՝ թռչելով , և երեկոյեան ընթրիքին փշրուները կ'դողնային . արեգակը՝ արդէն երկնից վրայ բարձրացած , փուռի այէս մեր առաստաղը կազմող ձիւղերուն տերևները կ'այրէր :

Երկար ատեն պառկեցանք ձարխտախտի վրայ , այն կէս քունով որ մարդու բարոյականը կ'թողու որ զոյս և մտածէ , զոյսութեանց ելլելու և գործելու ոյժ ունենալէ առաջ : Գանի մը կէս մը հնչուած խօսքեր կ'փոխանակէինք զոր կ'ընդմիջէին երկար լուծիւններ և երազներով կ'լմնային : Առջև օրուան որսը , մեր ոտից տակ երերուն նուակը , կատաղի ծովը , անմատչելի ժայռերը , երկու փեղկերու մէջ սեղ Արացիէլլայի երեսը . բոլոր այս կերպարանները մեր երեակայութենէն կ'սահէին կ'անցնէին և մեր միտքը կ'շփոթէին :

Պառաւ մեծ մօր հեծկլտանքը և յանդիմանութիւնները լսելով այս թմբոթութենէ սթափեցանք , որ տան մէջ ամուսնոյն կը խօսէր : Առաջանք , որ տանիքին վրայ կ'ձեղքուէր , անոր ձայնը և քանի մը խօսքերը կ'բերէր մինչև մեզ : Խեղճ կենը կ'ողջար կարասիներուն , խարսիին , գրեթէ նոր պարաններուն կորստեանը վրայ , և մանաւանդ իրմէ գործուած ու իր կաննիփէն հիւսուած այն զեղեցիկ առագաստներու վրայ , զորս մենք մեր կեանքը ազատելու համար ծովը նետելու բարբարոսութիւնն ունեցեր էինք :

« Ինչո՞ւ , կ'ըսէր մունջ և նկուն ծերունւոյն , այն երկու օտարականները , այն երկու Գաղղիացիները հետոյ առիւր : Ձե՞ն զիտեր թէ հեթանոսներ են անոնք , և իրենց հետ զժրաղլութիւն և հեթանոսութիւն կ'տանին : Սուրբերը պատժեցին քեզ : Մեր հարստութիւնը առին , փսւք տուր որ հօղիւ ալ չ'գրաւեցին » :

Խեղճ մարդը ինչ պատասխանել չէր գիտեր. բայց Կրայցի-
էլլա տղու մը յանդդոնութեամբ և անհամբերութեամբ, որու մեծ
մայրը ամէն ինչ կ'ներէ, այս յանդիմանութեան անիրաւութեան
վրայ յուզեցաւ և ծերունայն կողմը բռնելով, « Ո՛վ կ'ըսէ թէ՛
այն օտարականները կուսպաշտներ են, պատասխանեց մեծ մօրը :
Կուսպաշտները աղքատներու վրայ անանկ դժուար կերպարանք
կ'ունենան : Կուսպաշտները մեզի պէս Սուրբերու պատկերաց առ-
ջև խաչ կ'հանեն : Չեզի կ'ըսեմ, որ երէկ, երբ դուք ծնկան
վրայ եկաք Աստուծոյ փառք տալու համար, և ես երբ Աստու-
ծածնայ պատկերին առջև փունջը կախեցի, տեսայ որ գլուխնին
աղօթելու պէս ծռեցին, կուրծքերուն վրայ խաչակնքեցին, և
մինչև անդամ երիտասարդագոյնին աչաց մեջ արցունքի մը փայ-
լիլը և ձեռքին վրայ իյնալը տեսայ » :

« Ծովուն ջուրին մէկ կաթիլն էր այն որ մաղերէն կ'իյնար,
կրկնեց խափա պառաւ կինը » :

« Եւ ես կ'ըսեմ որ արցունք մ'էր, յաւելցուց Կրայցիէլլա
բարկանալով : Ծովեզրէ մինչև հոս հասնելնին, հովը բաւական
ատեն ունեցած էր անոնց մազերը չորցնելու : Բայց հովը սիրտը
չ'չորցներ. տրեմն կ'կրկնեմ որ իրենց աչաց մեջ արցունք կար » :

Խմացանք որ տան մեջ ամենաղօրաւոր պաշտպանուհի մ'ունե-
ինք, վասն զի մեծ մայրը պատասխան չտուաւ, և իր մրմալը
զարդեցուց :

ԺԵ

Աճապարեցինք իջնել, որպէս զի մեր ընդունած հիւրընկալու-
թեան համար խեղճ ընտանիքին շնորհակալ ըլլանք : Զոն գտանք
ձկնորսը, պառաւ մայրը, Պէբբօն, Կրայցիէլլան և փոքրիկ մա-
նուկները, որ ծովեզրը իջնելու կ'պատրաստուէին առջի օրը ձրդ-
ուած նաւակը տեսնելու համար թէ անխտանդ մնացած էր, վասն
զի ալէկոծութիւնը դեռ կ'շարունակէր : Անոնց հետ մենք ալ Խ-
ջանք, երկչոտ և գլուխնիս կախած այն հիւրերու նման որ ըն-

տանիքի մը դժբաղդութեան պատճառն են և անոր իրենց վրայ
ունեցած զզացմանցը վրայ վստահ չեն :

Ձկնորսը և իր կինը քանի մը քայլ մեղմէ յառաջ կ'քայլէին.
Կրայցիէլլա, իր փոքրիկ եղբայրներէ մէկուն ձեռքէն բռնած և
միւսը թևին վրայ առած, անոնց ետեէն կ'երթար : Մենք ալ
լուիկ անոնց կ'հետեւէինք : Սանդուղին վերջի աստիճանին վրայ,
ուր ժայռի մը ծայրը դեռ կ'արդիլէր մեզ խութերը տեսնել,
վշտի աղաղակ մը լսեցինք, որ միաձայն ձկնորսին և ամուսնոյն
բերնէն կ'ելէր : Մերի թևեր դէպ 'ի երկինք կ'վերցնէին, ձեռ-
քերը կ'զալարէին յուսահատութեան ցնցիւններու պէս, բոռով
ճակատնին և աչքնին կ'կուփէին, և կ'փետէին իրենց սպիտակ
վարսերը, զորս հողմը ժայռերուն վրայ կ'անհետէր :

Կրայցիէլլա և պղտիկ աղաքները խիղոյն իրենց ձայնը այս ա-
ղաղակներու խառնեցին : Ամենքնին ալ խելագարներու պէս սան-
դուղին վերջին աստիճաններէն անցնելով, դէպ 'ի խութերը վա-
զեցին. յառաջացան մինչև փոփօրէ ծովաբու մեջ զորս ահա-
զին ալիքները դէպ 'ի ցամաք կ'մղէին, և ինկան եղբքը ոմանք
ծնկան վրայ, միւսերը զլորած, պառաւ կինը երեսը ձեռաց մեջ
և զլուխը խոնաւ առդին վրայ :

Մենք, վերջին փոքրիկ ժայռին գլուխէն այս յուսահատական
տեսարանը կ'զիտէինք, առանց յառաջանալու կամ ես քաշուե-
լու ոյժն ունենալու : Նաւակը՝ ժայռին կապուած, բայց ետեի
կողմը խաբիսի շունեալուն՝ գիշերը ալիքներէ տատանելով, զին-
քը պաշտպանող խութերէն կտոր կտոր եղած էր : Խեղճ նաւա-
կին կէսը դեռ պարանէն ժայռին կապուած էր, ուր առջի օրը
զետեղած էինք : Տխուր ձայնով մը կ'ստատանէր կորսուող մար-
դերու մանչիւնին պէս, որ կերկերեալ և յուսահատ հառաչով
մը կ'մարի :

Նաւակին միւս մասերը, խելը, կայմը, շրջանակը, նկարուած
փայտերը, աւազին վրայ սողիս անդին սփռուած էին, կուխ-
մը ետքը զայլերէ պատառուած դիակներու անդամներու նման :
Երբ եղբքը հասանք, ծեր ձկնորսը մէկ կտորէն միւսին վազե-
լու զբաղած էր : Կ'վերցնէր, տխուր աչով կ'նայէր, ետքը ու-

քերտն վրայ կ'ընդունի որ իյնան աւելի հեռու երթալու համար։
 Կրացիելլա գետինը նստած կուլար գլուխը դնելու շարժումը ։ Տղաք-
 ները , մինչև սրունքը մերկ ծովուն մէջ , սյուալով փայտերուն
 բեկորներուն ետեւէն կ'վազէին և կ'աշխատէին դէպ 'ի եղբրք
 բերել զանոնք ։ Իսկ պառաւ կինը հառաչելէ , և հառաչելով
 խօսելէ չէր դադարեր ։ Մենք միայն խառն ձայներն և արտունջ-
 ները մատմբ կ'լսէինք , որոնք օդը կ'ձեղքէին և սիրա կ'ձմլէին ։
 « Ո՛ր դաժան ծով , խո՛ւ ծով , դժոխքի սատանաներէ աւելի չար
 ծով . ծո՛ղ առանց սրտի և սրտոյ , կ'դոչէր հայհոյանաց բա-
 ուերով և սեղմած բուռը դէպ 'ի ալիքներու ցոյցունելով . ին-
 չո՞ւ մեզի ամենքնիս ալ չառիր , քանի որ մեր սրտերնը կ'առնես ։
 Այս խօսքերը ըսելով նստած տեղէն օտքի վրայ կ'ելէր և 'իր հա-
 գուստին կտորներուն հետ մազերու վարսեր ծովուն մէջ կ'նե-
 տէր ։ Չեւքով կոհակը կ'ծեծէր և ոտքերով փրփուրին մէջ կ'ու-
 ստատէր ։ Յետոյ փոփոխակի բարկութենէ արտունջի , ցնցիւննե-
 րէ քողցրութեան փոխուելով , վերստին աւազին վրայ կ'նստէր ,
 ճակատը ձեռքերուն կախնամ և ողբալով քայքայուն փայտե-
 բուն խութերու զարնուիլը կ'գիտէր ։ « Խեղճ նաւակ , կ'սուար ,
 իբր թէ այն մնացորդները սիրելի անձի մը գեռ նոր զղացումէ
 զրկուած անդամներն եղած ըլլային , այս էր քեզի պարտաւորած
 վիճակնիս ։ Պէտք չէր որ մենք ալ քեզի հետ կորսուէինք . միա-
 տեղ կորսուէինք ինչպէս որ միատեղ ապրած էինք ։ Հոս կտոր
 կտոր , փոշի եղած , գրեթէ մեռած , դոչելով այն խութին վրայ
 ուր բոլոր զիշերը մեղ կանչեցիր , և տր պէտք էինք քեզ օգ-
 նել , ի՞նչ կ'մտածես մեր վրայ . դուն այնչափ աղէկ ծառայեցիր
 մեզի , և մենք քեզի մասնեցինք , թողուցինք և կորսնցուցինք ։
 Կորսնցուցինք , հոս , տան այնչափ մօտ , և տիրոջը ականջին
 սակ , նետեցինք եղբրքը հաւատարիմ շունի մը զիսկին նման ,
 զոր կոհակը կնեակ անոր խեղդող տիրոջ օտքին տակ » ։

Վերջը , ձայնը արցունքներէ կ'խեղդուէր ։ Կ'իշէր մի առ մի
 նաւակին յատկութիւնները և այն ստակը զոր վառներ էին անոր
 համար և այն բոլոր յիշատակները որ այս երեքեակ խեղճ նշխա-

րին կ'վերարկեր ։ « Ասոր համար էր որ , կ'ըսէր , այնչափ ա-
 ղէկ նորոգել և ներկել տուինք թունոս ձուկին վերջին որսէն
 ետքը ։ Ասոր համար էր որ իմ խեղճ աղաս չ'մեռած և իր ե-
 րեք զաւակները որը չ'ձգած , այնչափ սիրով և խնամօք շինած
 էր գրեթէ ամբողջ իր ձեռքով ։ Երբ նաւակին խորշէն զամ-
 բիւղները առնելու կուգայի , փայտերու վրայ իր կացինին հար-
 տածները ձանչնալով , կ'համբուրէի զանոնք անոր յիշատակին
 համար . հիմա , ծովուն շնամտեկերը և խեցիգետինները պիտի
 համբուրեն զանոնք ։ Չմեռ գիշերները ինքնին դանակով քան-
 դակած էր Սուրբ-Պրանչիսկոսի սրահները տախտակի մը վը-
 րայ , և նաւուն խելին վրայ գրած էր դէշ օգէն պահպանուելու
 համար ։ Ո՛ր անողորմ Սուրբ , ի՞նչ կերպով երախտապէս երև-
 ցար ։ Ի՞նչ ըրիք որդիս , կինը և այն նաւակը զոր թողած էր
 իր խեղճ զաւակաց պարէնը հայթայթելու համար ։ Ի՞նչպէս ինք-
 ղեքդ չարաշուտպանեցիր , և ո՞ր է ալիքներու խաղալիկ եղած
 պատկերդ » ։

« — Մայր , մայր , դոչեց տղոց մին , աւազին վրայ երկու ժայ-
 ուի մէջէն նաւակին մէկ կտորը ժողվելով , ահա առիկ Սուրբը » ։
 Խեղճ կինը իր բոլոր զայրոյթը և անէծքը մտնալով , ոտ-
 քերը ջուրին մէջ դէպ 'ի աշուն վազեց , առաւ իր զաւակէն
 քանդակուած փայտի կտորը և շուրթերուն դպեցուց արցունքնե-
 րով թրջելով զայն ։ Գնաց վերստին նստաւ և ալ չխօսեցաւ ։

ԺԶ

Նաւակին բոլոր բեկորները մի առ մի ժողվելու օգնեցինք Պէթ-
 րոյին և ձերտուոյն ։ Ծայրասած ողնափայար աւելի ներս քա-
 շեցինք ։ Բոլոր կտորներէ կոյա մ'ըրինք , որմէ քանի մը փայտեր
 և երկաթներ այս խեղճ մարդերուն կրնային թերևս ծառայել ,
 վրանին մեծ քարեր գրինք , որպէս զի ալիքները եթէ բարձրա-
 նային , նաւակին այս սիրելի հատուածները չտարածէին ։ Յետոյ

տխուր մեր հիւրընկալներուն ետեւն սուն վերադարձանք : Նաւու մը չգոյութիւնը և ծախուն վրձակը չէին ներեր մեզ մեկնիլ :

Աչերնիս 'ի կախ և առանց բաւ մը արասանելու կտոր մը հաց և այծի կաթ խմելէ ետքը , զորս Արացիէլա թղենիին տակի աղբիւրին քով բերաւ , սունը սղոյ մէջ ձգելով՝ ժուռ դալու գացինք կղզւոյն բարձր լեռան այգիներու և ձիթենիներու մէջ :

ԺԵ

Քարեկամս և ես հագլու կ'սուէինք , բայց երկուքնիս ալ նոյն մտածումը ունէինք , և բնազդումով այն բոլոր փողոցները կը մտնէինք , որ կղզւոյն արևելեան կողմը կ'եզերէին , և որոնք Բրօսիտա մօտակայ քաղաքը պիտի տանէին մեզ : Քանի մը այծարածներու և գլուխնուն վրայ իւղն ամաններ դրած յունական հագուստով աղջիկներու հանդպեցանք , որ շատ անգամ ձիշղ ձամբան ցուցուցին մեզ : Ժամ մը ետքը վերջապէս քաղաք հասանք :

— Ահա ստիկ տխուր դէպք մը , ըսաւ ինձ բարեկամս :

— Ձոր պէտք է ուրախութեան փոխել այս խեղճ մարդերուն , սլատասխանեցի անոր :

— Այդ կ'մտածէի , կրկնեց զօտիին մէջ շատ մը ոսկի դահեկաններու ձայնը հանելով :

— Ես ալ նոյնպէս , բայց միայն հինգ կամ վեց ոսկի ունիմ քսակիս մէջ : Սակայն քանի որ դժբաղդութեան կէսին մէջ ես ալ կ'գտնուիմ՝ պէտք է որ դարմանին մէջ ալ կիսով մասնակցիմ :

— Երկուքնէս աւելի հարուստ ես եմ , ըսաւ բարեկամս , Նաբօլի սեղանաւորի մը քով վարկ ունիմ : Ամէն ինչ առաջուրնէ ես կ'վճարեմ : Գաղղիա հաշիւնիս կ'կարգադրենք :

ԺԸ

Այսպէս խօսակցելով Բրօսիտայի զառիվայր փողոցներէ յամ-

բաքայլ կ'իջնէինք : Իսկոյն նաւաբիւրիւնը հասանք : (այսպէս կը կոչեն Երզնկադարձի և Իսալիոյ եղբրքը նաւահանգստին կամ ծովեղէր մօտ եղած տեղը) Նաւահանգիստը խոնած էր , Իշխայի , Բրօսիտայի և Նաբօլիոյ նա երէ , որոնք առջի օրուան փոթորկէն ստիպուած էին այն ջուրերուն մէջ ապաստանարան վնտուել : Նաւարարներէ և ձկնորսներէ ոմանք արևուն մէջ կ'ննջէին , ոմանք ալ ծովեզեր ամբարտակին վրայ խումբ խումբ նստած կը խօսակցէին : Մեր հաղուստէն և կարմիր բուրդէ գտակներէ՝ որ մազերնիս գոցած էր , Թօքբանայի կամ Ճէնօվայի երիտասարդ նաւաստիներ կարծեցին մեզ , որոնք Իշխայի իւղը կամ պինին Բրօսիտա բերող նաւերը կ'րեբէին :

Բոլոր նաւահանգիստէն անցանք հաստատուն և ամրաշէն նաւակ մը վնտուելով , որ կարենայ երկու մարդէ զիւրաւ կառավարուիլ և որու մեծութիւնը և ձևը կարելիին չափ կորուսածնուս նմանի : Գտնելու համար դժուարութիւն չ'կրեցինք . հատ մը զբտանք որ կղզւոյն հարուստ ձկնորսի մը կ'վերաբերէր և որ ուրիշ շատեր ալ ունէր , բայց ասիկայ քանի մ'ամսէ 'ի վեր էր որ կ'ծառայէր իրեն : Տիրոջը գացինք , որուն տունը նաւահանգիստը գտնուող տղայք ցուցուցին մեզ : Այս մարդը ուրախ , զգայուն և բարի էր : Շատ շարժեցաւ երբ զիշերուան ձախորդութիւնը և իր Բրօսիտայի աղքատ քաղաքակիցին վեշար սլատակեցինք : Բայց և այնպէս իր նաւակին վրէնն դահեկան մը չ'կորսրնուց . միայն թէ արժէքը չբարձրացուց և սակարկութիւնը երեսուն երկու ոսկիի որոշուելով բարեկամս կանխիկ վճարեց անոր : Այս գումարով նաւակը և բոլորովին նոր հանդերձանք , առաջուստք , թափոյլ , պարաններ , երկաթէ խարխիս , ամէն ինչ մերը եղաւ : Նոյնպէս նաւահանգստին մէկ խանութէն երկու բրդէ վերաբովներ գնեցինք մէկը ծերունոյն , միւսն ալ տղուն համար . քանի մը անսակ ուղկաններ , ձուկի սակաւներ , և կնոջ մը առանին քանի մը պարզ զործիքներ աւելցուցինք անոնց վրայ : Որոշեցինք նաև նաւերու վաճառականին հետ որ երեք դահեկան աւելի կ'վճարենք եթէ նոյն ժամուն նաւակը մեր ցուցած եղբրքը զրկէ : Տեսնելով որ մրրիկը կ'տկարէր , և կղզւոյն բարձր

ցամաքը այն եղբրքին ծովը հովէն քիչ մը կ'սրտուտարէր, խոտացաւ, և մենք ալ յամաքէն Անտրէայի տունը վերադարձանք:

ԺԹ

Ճամբան յամրաքայլ կ'երթայինք, ամէն ծառերու և այգիներու շուքին տակ նստելով, խօսակցելով, երազելով, բոլոր գեռահաս Բրօսխտացուհիներէն թուզ, զղեար և խաղող գնելով, և ժամերուն սահելու ասեն թողտուր: Երբ հրտանդանի մը վերէն մեր նաւակը նշմարեցինք՝ որ ծովեղբր շուքին տակէ յուշիկ կ'սահէր, քայլերնիս շտապեցինք որպէս զի թիալարներուն հետ հոն հասնինք:

Ոչ տան և ոչ զայն շրջապատող այգիին մէջ քայլ մը, կամ ձայն մը կ'լսուէր: Միայն փետրալի լայն ոտքերով և սեւխառն սպիտակ թևերով երկու աղաւնիներ տեսանք որ տանիքին պատին վրայ ցորեններ կ'ուտէին. ասոնք էին այս տան մէջ կենաց և կենդանութեան նշանները: Առանց ձայն մը հանելու վեր ելանք, ընտանիքը խորունկ քունի մէջ էր: Ամենքնին ալ, տղոցմէ զատ, որոնց աղտոր գլուխները մէկ մէկու քով Արացիէլայի բազուկին վրայ կ'հանդէսէին, վշտէ ճնշուած դիրքի մէջ կ'ննջէին: Պառաւ մայրը, զլուխը ծունկերուն վրայ, իր մարած շունչով կարծես գեռ կ'հնծկլտար: Հայրը, արևուն մէջ կրնակի վրայ երկընցած էր ձեռքերը խաչաձև: Ծիծառները՝ թռչելով իր մոխրաղոյն մազերու վրայ կ'անցնէին: Քանձերը քրտնած ձակաւը կ'ծածկէին: Երկու խորունկ դիժեր մինչև բերանը վերջացած, կ'վկայէին թէ մարդկային ոյժը սպառած էր, և արցունքներու մէջ քնայած էր:

Այս տեսարանը մեր սիրտը փղձկեց. բայց անոնց երջանկութիւն տալու մտածումնիս զմեզ մտիթարեց: Ուր ուրեմն արթնցուցինք: Տանիքին յատակը, Արացիէլայի և իր փոքրիկ եղբարց սոսքերու վրայ թարմ հաց, պանիր, աղածք, խաղողներ, նա-

րինջներ, թուղեր նետեցինք, որոնցմով բեռնատարած էինք ճամբուն վրայ: Գեռահաս աղջիկը և տղայք ելելու չէին համարձակեր այս առատութեան յորձանքին մէջ, որ կարծես թէ երկնքէն իրենց չորս գին կ'սեղար: Հայրը ընտանեաց կողմէ մեզ շնորհակալ կ'ըլլար: Մեծ մայրը աննշյլ աչով կ'դիտէր այս ամէնը: Իր դիմաց մեկնութիւնը, աւելի բարկութիւն կ'այսնէր քան թէ անտարբերութիւն: « Ելիք, Անտրէա, ըստ բարեկամս ծերունոյն, մարդս երկու անգամ լալ պէտք չէ այն բանին վերայ՝ զոր աշխատութեամբ և ոյժով կրնայ վերատին ձեռք բերել: Անտաններու մէջ փայտեր կան և բուսող կանեփին մէջ առադասաներ: Միայն մարդու կեանքը, զոր տրամութիւնը կ'մնչէ, վերտին չ'ստացուիր: Օրուան մը արցունքը, տարուան մը աշխատութենէ աւելի ոյժ կ'վատնէ: Վար իլիք, մեր, ամուսնոյդ և տղոյդ հետ: Մենք նաւաստիներդ ենք. նաւաբեկութեանդ բեկորները այս իրկուն բակին մէջ բերելու օրներք քեզ: Անոնցմով փակարաններ, անկողններ, սեղաններ և կարասիներ կ'չինես ընտանեացդ համար: Օր մը, ծերութեանդ մէջ, պիտի ուրախանաս հանդարտ ննջելով այն տախտակներու վրայ որոնք այնչափ երկար ասեն ալիաց վրայ օրօրեր էին քեզ »:

— Թող միայն դադաղներ ըլլան անոնք, մրմուաց մեծ մայրը անձայն:

Ի

Սակայն ելան ամենքնին ալ, և եղբրքին աստիճաններէն մեր ետեէն կ'իջնէին, բայց յայտնի էր թէ ծովուն տեքը և կոհակներու ձայնը աղէկ ազդեցութիւն չէր ըներ իրենց: Պիտի չ'փորձեմ նկարագրել այս խեղճ մարդերու զմայլումը և ուրախութիւնը, երբ սանդուղին վերջին աստիճանէն նոր նաւակը նշմարեցին որ արևուն առջև կ'փայլէր աւազին վրայ քաշուած հինին հատուածներուն քով, և երբ բարեկամս ըստ անոնց, « Չերն է այն »: Ամենքնին ալ նոյն ուրախութենէ կայծակնահաս, ծըն-

կան վրայ եկան նոյն ատախճանին վրայ ուր կ'դռնուէին, մեզի շնորհակալ ըլլալու խօսքեր գտնելէ առաջ Աստուծոյ փառք տալու համար: Բայց անոնց երջանկութիւնը շնորհակալ ըլլալու կ'բաւէր մեզ: Միայն բարեկամիս ձայնէն ոտքի ելան որ կ'կանչէր զերեսնք: Անոր քայլերու հետեւելով վազեցին դէպ 'ի նաւակը: Կնախ հետուէն և ապա կարծես պաշտելով շուրջը գարձան, վախնալով թէ խարեական դաւ մը չըլլայ կամ հրաշքի պէս չ'անհետի: Ետքը աւելի մօտեցան, քիչ քիչ ձեռքերնին դպցընելով իրենց ճակտին և շուրթերուն տարին: Վերջապէս զմայլումի և ուրախութեան աղաղակներ ձգեցին, և ձեռք ձեռքի բողբոջակ կազմելով, պատաւ կինէն մինչև փոքրիկ աղաքները պարեցին:

ԻԱ.

Պէքօ ամենէն առաջ վրան ելաւ: Յետակողմին փոքրիկ տախտակամածին վրայ կայնած, մի առ մի բոլոր հանդերձանքը մէջէն կ'հանէր. խարխիսը, պարանները, քառանկիւն ամանները, նոր գեղեցիկ առազաստիները, սակաւները, լայն թեւերով վերարկուները. խարխիսին ձայնը կ'հանէր, թիւրը: Ըսին վրայ կը վերցնէր, առադաստը կ'բանար, մատերուն մէջ վերարկուներուն սերտ աղաւամազը կ'շփէր, բոլոր այս հարստութիւնները հաւին, մեծ մօրը, քորջը կ'ցուցնէր երջանկութեան աղաղակներով և ուտումներով: Հայրը, մայրը, Արայիկէլւան կուլային նաւակը և զմեզ գիտելով: Նաւակը բերող նաւարարները, ժայռերու ետեւը պահուրտած կուլային անոնց հետ: Ամենքը մեզ կ'օրհնէին: Արայիկէլւա գլուխը կախած և երախտադիտութեան մէջ աւելի ծանրաբարոյ, մեծ մօրը մօտեցաւ, և մեզի մատով ցուցնելով լսեցի որ մրմուռաց, « Ա՛րսէիք թէ հեթանոսներ են, և ես երբ կ'ըսէի թէ աւելի հրեշտակներ կ'ընան ըլլալ, ո՞վ իրաունք ունէր »:

Պառաւ կինը ոտքերնիս ինկաւ և իր կտակածանաց համար ներողութիւն ինդրեց մեզմէ: Այս ժամէն 'ի վեր թերևս իր փոքրիկ աղջկան և Պէքօյի չափ սիրեց զմեզ:

ԻԲ.

Քրօսիտացի նաւարարները ետ զրկեցինք խոստացած երեք դահեկաննիս վճարելով: Ամենքնիս ալ նաուն բեկորներու տեղ նոր հանդերձանքներէն մէյմէկ կտոր առնելով սուն բերինք այս երջանիկ ընտանեաց բոլոր հարստութիւնը: Երկուս' ընթրիքէն ետքը, Պէքօ Զրազին լուսով իր մեծ մօրը անկողնոյն բարձին տակէ հանեց այն կտորած տախտակին կտորը՝ որու վրայ իր հայրը քանդակած էր Սուրբ Ֆրանչիսկոսի պատկերը. սղոցով քառակուսի ըրաւ զան, դանակով մաքրեց և իբր նոր յղկեց ու ներկեց: Հետեւեալ օրը կ'խորհէր նաուն ծայրին ներսի գին փակցընել, որպէս զի նոր նաւակին մէջ հինն յիշատակ մը զըսնուի: Ասոր նման հին ազգերը երբ ուրիշ սաճարի մը տեղ նոր սաճար մը կառուցանէին, միշտ հոգ կ'տանէին որ նոր շէնքին մէջ հինէն գոնէ կոթող մը դանուի, որպէս զի վերջինին մէջ նուիրական բան մը գանուի և անոր անարուեստ ու զրկեալ յիշատակը սրտի վրայ իր գաւառումը և ազդեցութիւնն ունենայ նոր խորանին ընտիր շէնքին մէջ: Մարդս ամէն տեղ նոյն մարդն է: Իր զգայուն բնութիւնը միշտ նոյն բնազդումներն ունի թէ Բարթէնօնի, թէ Հուովմայ Սուրբ-Պետրոսի և թէ Քրօսիտայի խութին վրայ ձկնորսի մը խեղճ նաւակին մէջ ըլլայ:

ԻԳ.

Նոյն գիշերը ամենէն երջանիկ գիշերն էր այս տան համար թերևս Նախախնամութեան սահմանած իր ժայռէ ելելով մինչև փոշի դառնալը: Քնացանք տանիքին վրայ լուսին մօտակայ ճառագայթներու լուսով և ձիթեղնեաց մէջ հողմին բաղխումներուն և ծովեղեր կոհակներու ձայնը լսելով: Երբ արթնցանք՝ երկինք

փայլուն բիւրեղն նման մաքուր էր . ծովը՝ մոյզ գոյն և երբեմն փրփուրէ ծոպեր կ'ցուցնէր , կարծես սասակութենէ յոգնած կը քրտնէր . բայց հողմը՝ աւելի կատաղի , միշտ կ'մտնէր : Ասջի օրուընէ աւելի բարձր կ'ելէր այն ճերմակ փուշին զոր ալեքները Միզէն հրուանդանին ծայրը կ'զիզէին : Քիմի բոլոր սփը կ'խնդրէր լուսեղէն մէջի մը մակընթացութեան մէջ որ միշտ կ'ելէր և կ'իջնէր : Կայէթի և Պայիայի նեղուցին վրայ նա մը չէր նըշմարտեր : Ծովու ծիծառները իրենց ճերմակ թևերով փրփուրը կ'ծեծէին . այս այն միակ թուչունն է որ ալէկոծութեան մէջ իր տարրը կ'գտնէ և նստարեկութեանց մէջ ու բախտութեամբ կ'ճռուողէ Գրէբասներու . հրուանդանին անիծեալ բնակիչներու պէս , որոնք կորսուած նաւերու կողպուտին կ'սպասեն :

Առանց իրարու բսելու դադարնի հաճոյք մը կ'զայայինք , այսպէս գէշ օրէն ստիպուած նստարարին տան և այդիին մէջ բանտարկուած մնալուս վրայ : Ասիկայ ատեն կուտար մեզ մեր վիճակը ճաշակելու և վայելելու այն խեղճ բնտանեաց երջանկութիւնը՝ որու կատարած էինք բնական զաւակաց պէս :

Հողմը և գէշ ծովը ինն օր ամբողջ մեզ հոն արզիլեցին : Արբաղձայինք , մանաւանդ ես , որ ալէկոծութիւնը յարատե ըլլար և ահամայ ու անհրաժեշտ պէտք մը տարիներ մեզ հոն անցընել տար , ուր որ գերի միանգամայն այնչափ երջանիկ եղած էինք , թէ և մեր օրերը խիստ անդրայ և միօրինակ կ'սահէին : Երբ սիրտը երիտասարդ է և ամէն բան կ'վայելէ , ոչ ինչ կրնայ ցուցընել թէ որչափ փոքրիկ բան իր երջանկութեան կ'բաւէ : Ասոր նման ամենէ պարզ կերակուրները մարմնոյն կեանքը կ'կազդուրեն և կ'նորոգեն , երբ ախորժակը կ'համամէ զանոնք և երբ նոր և առողջ են . . . :

ԻԳ

տերևներէ շինուած առաստաղին վրայէ կ'անցնէին . Արայիէլայի տղայական ձայնը մտիկ ընել , որ այդիին մէջ կէս ձայնով կերպէր օտարականներուն քունը չ'վրդովելու համար . եղերքը աճապարանօք իջնել ծովուն մէջ նետուելու և լողալու քանի մը վայրկեան պզտիկ ծոյի մէջ , որուն բարակ տապը խորունկ ջուրի մը թափանցութեան մէջէ կ'փայլէր , և ուր բարձր ծովուն շարժումը և փրփուրը չէին կրնար մօտիլ . տուն վերադառնալ յուշիկ , արևուն չորցնելով և տաքցնելով ջուրէն թրջուած մազերնիս և ուսերնիս . այդիին մէջ նախաձաշէլ հացի մը և պանիբի կատրով , զոր մանկամարդ աղջիկը մեզ կ'բերէր և մեր հետ կ'կարէր : Խմել յստակ և քաղցրահամ ջուր մը զոր ինք կ'քաշէր աղբուրէ մը երկայնաձև հողէ փոքրիկ ամանով և զոր կարմրելով բազակին վրայէ կ'իջեցնէր , մինչդեռ իր շուրթերը անկէ կ'ըմպէին . յետոյ օդնել ընտանիքին , տան և պարտէզին հազարուակի գեղջկային գործերու մէջ . նորոգել բակին պատին մասերը , որ այդիին կ'ըջնապատէր և տանիքը կ'վերցնէր . հանել այն խոշոր քարերը , որ ձմեռը պատերու վրայէ այդիին որթերուն մէջ կ'զլորէին և որ կ'սպառնային անոնց մէջի քիչ մը հերկուած տեղը բրտացնել . լեցնել շտեմարանին մէջ մծ գեղին դդումները , որոնց մէկը մարդու մը բեռ էր . ետքը անոնց թելերը կտրել , որ լայն տերևներով գետինը կ'յոցէին և ցանցերու մէջ քայլերը կ'նեղէին . որթերու ամէն մէկ կարդին մէջ փորել փոքրիկ ջրանցք մը չոր հողին մէջ , որպէս զէ անձրեան ջուրը ինքնին հաւքուի և երկար ատեն ջուրէ զանոնք . փորել նոյն գործին համար խողովակով փոսեր թղենիներու և նարնջնիներու տակ . ասոնք էին մեր սուսօտեան զբաղումները մինչև որ արևը տանիքին , պարտէզին և բակին վրայ ուղիղ գիծ մ'արձակելով սարփինաներու ապաստանարանը փնտռելու ստիպուէինք : Այդիին տերևներու թափանցութիւնը և ցոլացումը , երբուն նշայններու տաք և քիչ մը օսկեգոյն գունով կ'ներկէին :

Ծիծառներու ձայնէն արթննալ , սրոնք մեր տանիքին վրայ

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա.

Արացիէլլա այն ատեն տուն կ'դառնար, իր մեծ մօրը քով մանելու կամ կէսօրուան ճաշը պատրաստելու համար: Իսկ ծեր ձինորսը և Պէբբօ ամբողջ օրեր ծովուն քով կ'անցընէին գետեղելու նոր նաւակին բեռերը և կարգադրելու այն բոլոր կատարելապորժութիւնները՝ զորս իրենց նոր ստացուածքը կ'պահանջէր, նոյնպէս ուռկանները կ'փորձէին խաթերու մէջ: Միշտ կէսօրուան ճաշին համար քանի մը խեցգետիններ և օձաձուկեր կ'բերէին նոր հալած կապարէն աւելի փայլուն խեցիներով: Մայրը ձէթի խղի մէջ կ'տասկէր զանոնք: Այս ընտանիքն ալ, քաղաքին սովորութեան համեմատ, իւրը տան մօտ ժայռին մէջ փորուած փոքրիկ ջրհորի մը խորը կ'պահէր, որ խոշոր քարով մը պոցուած էր և որու վրայ քանդակած էին երկաթեայ օղ մը: Քանի մը խորոված վարունգներ փոկի պէս կտրուած թոնիբին մէջ, քանի մը թարմ խեցեմօրթ, խեցիի նման, զոր պորտը ծովու կ'կոչեն, կ'կազմէին մեր կէսօրուան գեղջկական ճաշը, որ օրուան ամենէ գլխաւորը և սննդարարն էր: Իսկ անուշեղէնները, առտու Արացիէլլայէ ժողովուած մշկահոս խաղողներ էին, որոնք իրենց արմին վրայ երկայն գեղին ողկոյզներով, ուռիէ հիւսուած տափակ կողովներու մէջ տերեւներու տակ պահուած էին: Մէկ կամ երկու կանաչ սամիթի արմեր, հում և պղպեղի մէջ թաթխած և որոնց անխօսնի հոտը, շուրթերու վրայ կ'բուրէ և սիրտը կ'զուարթացնէ, խմելքի և սուրճի տեղ կ'բռնէին Նարօլիոյ նաւարարներու և գեղացիներու սովորութեան համեմատ: Ճաշէն ետքը, բարեկամս և ես կ'երթայինք ասպտաժի մը դադաթը, Պայիայի եզեր և ծովու գիմնաց ստուերալի և զով տեղ մը փնտռելու և օրուան տաք

ժամերը, կէսօրէն վերջ մինչև ժամը չորս կամ հինգ հոն տեղ գիտելով, խորհելով և կարգալով կ'անցընէինք:

Բ

Միայն երեք քայքայուն բեկորներ ազատած էինք ալիքներէ, վասն զի անոնք մեր նաւարարի պայտասակը ծովը նետած ստեննիս մէջը չէին տնուեր. մին՝ Հիւկօ Փօքօբօյի խալերէն փոքրիկ հատոր մ'էր «Ժափօճօ Օրբիւնէ Նաւաբէրը» վերոպրուած, անսակ մը կէս քաղաքական և կէս վիտային Վէրթէր, որու մէջ իտալացի երիտասարդ սրտի մը մէջ, երկրին ազատութեան փափաքը, գեղեցիկ Վենետիկցուհայ մը արկիփին հետ կ'խառնուի: Երկու տրիփը, սիրողին և քաղաքացւոյն կրկին հարէն սնած, Օրթիսի հոգւոյն մէջ ջերմը կ'վտան, և որուն խիտ զօրաւոր ըմբռնումը գոյցուն և հիւանդ մարդուն անձնասպանութիւն կ'արտադրէ: Այս գիրքը՝ գրաւոր բայց աւելի փայլուն նկարեայ Վօթէի Վէրթէրին օրինակը, բոլոր մեծ բաներ խորհելու արժանի այն երիտասարդներու ձեռքն էր՝ որոնք մեզի պէս հոգւոյն մէջ կ'տածէին ազատութեան և սիրոյ կրկին երազը:

Գ

Պճաքարթի և Մուրասայ օրէնքը հեղինակը և գիրքը կ'հասլածէր. բայց հեղինակը բոլոր Իտալացիներու և Եւրոպիոյ ազատամիտներու սիրտը ապաստանարան ունէր, և գիրքը մեզի պէս երիտասարդներու կուրծքին խորանն էր: Հոն կ'պահէինք զայն մէջի սկզբունքները շնչելու համար: Միւս ազատած երկու հատորներու մին՝ Պէրնարտէն ար Սէն-Բիէրի Պօլ և Վիքիինէն էր, անարատ սիրոյ այն ձեռակերտը, գիրք մը՝ որ կ'նմանի աշ-

խարհի մանկութեան վրայ մարդկային սրտի պատմութեան կոր-
զուած, և տան և վեց տարեկան աչեբու համար փոխադրական
արդունքներով թրջուած և մաքուր պահուած երեսի մը :

Միւսը՝ Թասիթի մէկ հատորն էր, անտակութեամբ, ամօ-
թով և արեամբ սրճեալ երեսներ, բայց որու մէջ հաստատուն
առաքինութիւնը զրեջք ձեռք կ'առնու և պատմութեան առ երե-
ոյթս տեղութիւն կուտայ, որպէս զի հասկցողներու ներշնչէ բը-
նուորութեան ատելութիւնը, մեծ անձնութեանց զօրութիւնը
և վսեմ մահերու տեսչք : Այս երեք գիրքերը պատահմամբ կը
յարմարէին այն երեք զգայումներու որ կարծես թէ նախազգա-
ցումով այն ատենէ ՚ի վեր մեր առոյգ հոգիները թրթռել կու-
տային . սէրը, Իտալիոյ և Գաղղիոյ ազատութեան փափաքը, և
վերջապէս քաղաքական գործունէութեան և երեւելի գործերու
շարժման տրիփը որու պատկերը կ'ընծայէր մեզ Թասիթ և այ-
դուն մեր հոգիները անոր կ'կցորդէր իր արիւնշալի վրձինով և
վաղեմի առաքինութեան իղձով : Կարգաւ և բարձր կ'կարգայինք,
երբեմն զմայելելով, երբեմն լալով և երբեմն խորհելով : Երբեմն
կ'ընդմիջէինք այս ընթերցումները երկար լուսութեամբ և քանի մը
զօջիւններով, սրոնք մեզի համար զգացումներու անխորհուրդ բա-
ցատրութիւններ էին և զորս հովը մեր երազներու հետ կ'ցրուէր :

Դ

Մենք ալ մտքով այն երեակայական կամ իրական վիճակնե-
րու մէկուն մէջ կ'զնէինք ինքզինքնիս, զորս բանաստեղծը կամ
պատմադիրը կ'պատմէր : Սիրողի կամ քաղաքացոյ, սոսկական
կամ հասարակային կենաց, երանութեան կամ առաքինութեան
զաղափարներ կ'ստեղծէինք : Վսիբէինք այս մեծ գէպքերը հրա-
շալել պատահարներով խառնել խռովութեան այն ժամանակներու
հետ՝ որ ամենէ անձանօթ մարդերը միայն հանձարով կ'յայտ-
նուին ժողովրդեան և կ'կոչուին բռնաւորութեան դէմ կուտելու :

և ազգերը ազատելու համար . ետքը ժողովուրդներու յեղամու-
թեան և ասլեթատութեան զոհ եղած, կառավարաւոր վրայ մեռ-
նելու կ'պատրաստուին ներկային առջև՝ որ վերեւը կ'մոռնայ, և
ասրպային՝ որ իրենց վրէժը կ'լուծէ :

Չկար նշանաւոր սրաշուօն մը որու մեր հոգիները հաւասարիչ
չուղէին : Ամէն բանի ալ կ'պատրաստուէինք, և եթէ որ մը
բազղը չ'կատարէր այն բոլոր մեծ փորձերը՝ որոնց մէջ մտքով
կ'զահավեժէինք, առաջուրնէ վրէժ առած էինք անարդելով զա-
նոնք : Աւնէինք այն հաստատ հոգիներու միթիթարութիւնը, որ
եթէ մեր կեանքը անօրոտ, հասարակ և նսեմ մնար՝ դիպուածը
մեզի պիտի պակսէր և ոչ թէ մենք անոր :

Ե

Երբ արևը խոնարհէր՝ կզվոյն մէջ երկար պտոյաներ կ'ընէինք :
Ամէն փողոցներէ անցնելով քաղաք կ'երթայինք, Անտրեայի պար-
տէզին պակսած բանջարները և հաց գնելու համար : Երբեմն քեզ
մը ծխախոտ կ'ըբէինք, այն ափիոնը՝ որ ծովու վրայ կ'կենդա-
նայնէ նաւավարը և ցամաքի վրայ կ'միթիթարէ : Իրիկունը պար-
կեշտ սրարկներէ մեր դրպանը և ձեռքերը լեցուն տուն կ'դառ-
նայինք : Ընտանիքը՝ տանիքին վրայ (զոր նաբօլիոյ մէջ ասօրիս
կ'կոչեն) զիշերը կ'ժողովուէր քունի ժամերը սպասելու համար :
Չկայ աւելի նկարչական բան մը այս կլիմային զեղեցիկ զիշեր-
ներու մէջ, լուսնի լուսով ասթրիքօյին տեսարանին չափ :

Գիւղի ցած և քառակուսի տունը կ'նմանի նախնի պատուանդա-
նի մը, որ կենդանի խոմբեր և արձաններ կ'կրէ :

Տան բոլոր բնակիչները հոն կ'ելեն, կ'շարժին և կ'նստին տե-
սակ տեսակ զերքով . լուսնի լոյսը կամ ճրպի նշոյլները այս կի-
սանկարները կ'ստուերագրեն կամ կ'զճարեն կապոյտ երկնից տակ :
Պատաւ մայրը կ'մանէ, հայրը իր հողէ և եղէզնեայ ծխաձիղը
կ'քաշէ, փոքրիկ սղաքները տանիքին ծայրը արմուկի վրայ յե-

նած կ'երգեն ծանր եղանակներով նաւաստիներու այն զխղական սաղերը՝ որոնց երկար և հնչող ձայնը կ'նմանի ալիքներէ տանջուած փայտին ողբին, կամ՝ արեւու մէջ ճպուռի կծու ձայնին : Աւերջապէս աղջիկները կ'երեկին իրենց կարծ պատմութեանով, մերկ ոտքերով, ոսկիէ և մետաքսէ զարդարուած կանաչ հանդերձներով, և որոնց երկայն ուտերոն վրայ երերած խարտեաշ վարսերը մեծ հանդոցներով կապուած թաշկիւնակով մը ծածկուած են զլեւին ետեր փոշիէն պատսպարուելու համար :

Շատ անգամ սուանձին կամ իրենց քրոջը հետ կ'պարեն, մին կիթառ մը կ'ընեն, միւսը իր զլեւին վրայ պընձէ բոժոժներով դափ մը կ'վերցնէ : Այս երկու նուազարանները, մին ողբալի և թեթև, միւսը միօրինակ և անձայն, սքանչելի կերպով կ'յարմարին, գրեթէ առանց արուեստի ցուցնելու մարդկային սրտի երկու փոփոխակի եղանակները . արտումութիւնը և ուրախութիւնը : Ամառ զիշերները թէ կըլցնեն և թէ՛ սարօլիոյ զիւղին գրեթէ ամէն տանիքի վրայ կ'յտուին այս ձայները մինչև անգամ նաւակներու մէջ : Այն օգային ներդաշնակութիւնը՝ որ վայրէ՛ ՚ի վայր ծովէն մինչև լեռները ականջի կ'հետևի, կ'նմանի միջատի մը բզրումին զոր ջերմութիւնը կ'ծնանի և մրմնջել կուտայ գեղեցիկ երկնից սակ : Այն խեղճ միջատը մարդս է, որ Աստուծոյ սուջև քանի մ'օր իր երիտասարդութիւնը և սէրը կ'երգէ և յետոյ կ'լուէ յաւիտեանս : Տանիքներու բարձունքէ ցրուած այս եղանակները չը կըրցայ երբէք մտիկ ընել առանց կանկ առնելու և առանց սրտիս ճնկելը զգալու, միշտ պայթելու պատրաստ ներքին ուրախութենէ կամ իզմէ աւելի զօրուոր սեւամողձութենէ :

Զ

Այսպէս էին նաև Անտրէայի տանիքին ձիւրքերը, երաժշտութիւնը և ձայները : Արացիէլա կիթառ կ'զարնէր և Պէրբօ իր քրոջը կ'ընկերանար մանկական մատերը ոստոստել տալով այն

փոքրիկ դափին վրայ՝ որ առաջ իր օրորոցին մէջ զինք քնայներու ծառայած էր : Թէև նուազարանները ուրախ և ձևերը զուարթ սակայն ընթացքը ակուր էր, եղանակները՝ յամր և յուշիկ, սրբաւի մէջի թմրած թեւերը կ'կտրէին : Այսպէս է միշտ երաժշտութիւնը երբ ականջի պարսպ խողալիկ մը չէ, այլ զգացումներու դաշնակաւոր հառաչ մը որ ձայնին միջոցաւ հոգիէն կ'ելլէ : Բոլոր իր ձայները հառաչներ են, բոլոր իր եղանակները իրենց ձայնին հետ արցունքներ կ'զլորեն : Երբէք մարդու մը սրտին վրայ խիստ չ'զարնուի առանց արտասուքներ զորս հանելու . այնչափ բնութեան խորը տրտմութեամբ լի է . և այնչափ զինք շարժող շուրթերու վրայ զուարթութիւն և աչերու վրայ ամպեր շրջել կուտայ . . . :

Ե

Երբ մանկամարդ աղջիկը մեզմէ ստիպուած համեստարար կ'ելլէր Բարանիէլա պարելու եղբորմէն զարնուած դափին ձայնէն, և այս ազգային պարին դարձող շարժումէ յափշտակուած ոտքերուն վրայ կ'զառնար թեւերը վայելչապէս բարձրացուցած իր մատերով փայտեայ բամբիւրին ծափերու նմանցնելով, իր մերկ ոտքերու քայլերը տանիքին վրայ անձրևի կաթիլներու պէս շտապել կուտար : Այո՛, այն ատեն իսկ օգին մէջ, ձևերուն մէջ, այս գործնական մոլեղնութեան չափազանցութեան մէջ անգամ ծանրաբարոյ և տխուր բան մի կար, իբր թէ ամէն ուրախութիւն անցաւ ինչպէս արութիւն մը, և երջանկութեան կայծ մը տեսներու համար ըլլար, և թէ երիտասարդութիւնը և գեղեցկութիւնը անգամ պէտք ունէին մտնալ մինչև մուրումիւն և թմբիլ մինչև յիմարութիւն :

Ը

Շատ անգամ ծանր կերպով մեր հիւրընկալներու հետ կ'սօսակցէինք, իրենց կեանքը, ընտանեկան աւանդութիւնները և յիշատակները պատմել տալով: Ամէն մէկ ընտանիք կրնայ պատմութիւն կամ գիւցապնորդութիւն մ'ըլլալ այնպիսի անձի մը՝ որ գիտէ լաւ հասկնալ: Այս ձկնորսին ընտանիքն ալ իր անցեալ ազնուութիւնը, հարստութիւնը և փառքը ունէր:

Անորէսյի հաւը Էծին կղզիէն Յոյն վաճառական մ'էր: Իր կրօնքին համար Աթէնքի բաշայէն հալածուելով՝ գիշեր մը իր ամուսնոյն, աղջկանց, տղոց և հարստութեան հետ վաճառական նաւու մը մէջ մտնելով Բրօսիտա փախեր էր. ուր թղթակիցներ ունէր և որու բնակիչները իրեն սէս Յոյն էին: Ընդարձակ տեղեր առած էր որոնցմէ հիմա մնացած էր միայն նստած կալուածներն և քաղքին գերեզմանատան քանի մը գերեզմաններու վրայ քանդակուած իրենց նախնեաց անունները: Աղջիկները կղզոյն վանքին մէջ կուսութեամբ մնած էին: Տղաքները իրենց բոլոր հարստութիւնը կորսնցուցեր էին ալէկոծութեանց մէջ ընկղմող նաւերու հետ: Ընտանիքը կործանման մէջ ինկած էր: Մինչև անգամ իր գեղեցիկ Յոյն անուըր Բրօսիտայի ձկնորսի փոխած էր: « Երբ ալուն մը կործանի, կ'ըսէր մեզ Անտրէա, մինչև անգամ վերջին քարը կ'անհետացնեն: Հաւիս բոլոր ստացուածքէ մնացած է միայն երկու թիւերս, ձեր շնորհած նաւակը, այս խրրձիթը՝ որ իր աէրերը չ'կրնար ստույանել և Աստուծոյ շնորհքը »:

Թ

Մայրը և աղջիկը մեզի ալ կ'հարցնէին թէ մենք ո՞վ էինք, ուր էր մեր երկիրը, ինչ կ'ընէին մեր ծնողքները. թէ հայր,

մայր, եղբայրներ, քոյրեր, տուն մը, թղենիներ և այլիներ չունէինք. ինչու այսչափ երիտասարդ ամէն ինչ թողած և եկած էինք Նաբօլիոյ ծոցին մէջ՝ թիալարելու, կարգալու, գրելու, արեւին մէջ խորհելու և հողի վրայ պառկելու համար: Որչափ ըսէինք՝ չէինք կրնար երբէք հասկցնել թէ երկինք և ծով գիտեալու համար էր, թէ մեր հողին արեւին մէջ շնչելու, մեր երիտասարդութիւնը խմորելու և ազդեցութիւններ, զղացումներ և զաղափարներ ժողովելու համար էր, որով զուցէ ետքը ոտանաւոր պիտի գրէինք, ինչպէս որ զբերու մէջ գրուած կ'աւանդէին կամ այն Նաբօլիոյ բանաստեղծներու սէս՝ որ կերակի իրիկուսները նաւարարներու կ'սօսին ծովեզերքը կամ Մարձելիանս: « Ա՛ռ զէք զմեզ ծաղրել, կ'ըսէր Արայիէլա խնդալէն մարելով. դուք բանաստեղծներ. բայց դուք անոնց գիզուած մազերը և մոլեղին աչերը չունիք. դուք բանաստեղծներ. բայց կիթառի վրայ եղանակ մ'անգամ զարնել չէք գիտեր: Ի՛նչ բանով ուրեմն պիտի նուագէք ձեր տաղերը »:

Ետքը շուրթերը խեղաթիւրելով գլուխը կ'որորէր և կ'նեղանար որ չէինք ուզեր ըսել ճշմարտութիւնը:

Ժ

Երբեմն ահա՛ կասկած մը հողոյն մէջէ կ'անցնէր և իր նայուածքի մէջ տարակոյս և վախի շուք մը կ'ձգէր: Բայց չէր տեսեր ասիկա: Ալտէինք կամաց մը իր մեծ մօրը ըսելու. « Ո՛չ, կարելի չէ. չար գործի մը համար իրենց երկրէ վճնտուած փախտակաւորներ չեն կրնար ըլլալ: Շատ երիտասարդ և խիստ լաւ տի են չարիքը ճանչնալու համար »: Այն ատեն սոսկալի յանցանքի մը պատմութիւնը ընելով կ'զբօսնուինք որոնց հեղինակը ըլլալնիս կ'այստնէինք: Մեր հանդարտ և յստակ ճակատները, մաքուր աչերը, ծիծաղկոտ շուրթերը և բաց սիրտերը, երևակայական ոճիրնուս ներհակը կ'հաստատէին, և ասով խնդալէ կ'մարէին ինք և իր եղբայրը: Այսպէս շատ մը կասկածի ամէն հաւանակամութիւն կ'փարատէր:

ԺԱ.

Արացիէլա շատ անգամ կ'հարցնէր մեզ թէ ի՞նչ կ'կարգա-
յինք ամէն օր գրքերու մէջ: Ա'կարծէր թէ աղօթքներ են, վասն
զի միայն եկեղեցւոյ մէջ գրքեր տեսած էր այն բարեպաշտներու
ձեռքը՝ որոնք կարդալ գիտէին և եկեղեցւոյ մէջ երէցին սուրբ
խօսքերու կ'հետևէին: Զմեզ շատ բարեպաշտ կ'կարծէր, վասն
զի ամբողջ օրեր խորհրդաւոր խօսքեր միմուտով կ'անցընէինք:
Սակայն կ'զարմանար թէ ինչո՞ւ երէց կամ ճգնաւոր չէինք ըլլար
Նաբօլիոյ ուսումնարանին կամ կղզեաց քանի մը վանքերու մէջ:
Հաւատացնելու համար մէկ երկու անգամ կարդալ փորձեցինք ի-
րենց ռամիկ լեզուով թարգմանելով Փօքօլոյէ հատուածներ և
մեր Թասիթին քանի մը գեղեցիկ մասերը: Ա'խորհէինք թէ Ի-
տալացի աքսորեալին այս հայրենասիրական հառաչները և կայ-
սերական Հռովմայ վսեմ ողբերգութիւնները մեր պարզամիտ
ունկնդրաց վրայ խիստ պիտի ազդէին, վասն զի ժողովուրդը իր
բնազդովին մէջ հայրենասիրութիւն, զգայման մէջ դիւցազնու-
թիւն և նայուածքին մէջ թատրերգութիւն ունի: Մանաւանդ մեծ
անկումները և վսեմ մահերը անոր մտաց մէջ լաւ կ'դրոշմուին:
Բայց շուտ մը գիտեցինք թէ այն ատենաբանութիւնները և տե-
սարանները՝ որ մեր վրայ այնչափ իշխանութիւն ունէին, այս պարզ
հոգիներու վրայ չէին ազդեր: Քաղաքական ազատութեան զգա-
ցումը՝ որ հանդարտ մարդերու փափաքն է, ժողովուրդին մէջ
այնչափ զօրաւոր չէ:

Այս խեղճ ձկնորսները չէին հասկնար թէ ինչո՞ւ համար Օր-
թիս կ'յուսահատէր և ինքզինք կ'սպաննէր քանի որ կենաց ամէն
հեշտութիւնները կրնար վայելել, ժուռ գալ առանց աշխատե-
լու, յարեգն նայել, սիրողն սիրել, և զԱստուած պաշտել Պրան-
թայի կանաչ և պարարտ եզերքներու վրայ:

Ենչո՞ւ այսպէս ինքզինք շարչարել, կ'ըսէին, այնպիսի կար-
ծեաց համար որ մինչև սիրտը չեն թափանցեր: Իր ի՞նչ փոյթը

որ Միլանի մէջ Աստրիացիք կամ Գաղղիացիք կ'իշխեն: Յիմա-
րութիւն է ասանկ բաներու համար տրտիլը: Եւ այսպէս մը-
տիկ չէին ընէր:

ԺԲ

Իսկ Թասիթը նուազ կ'հասկնային: Այստրութեան կամ հան-
րապետութեան այն մարդիկ՝ որ մէկզմէկ կ'սպաննէին ոմանք տի-
րելու, ոմանք գերութեան մէջ չսպրելու համար, գահու համար
ոճիրներ, փառքի համար առաքինութիւններ, ապագային համար
զօհեր չէին ազդեր իրենց վրայ: Պատմութեան փոթորիկները ի-
րենց գլխէն շատ բարձր կ'պայթէին զիրենք շարժելու համար:
Անմանէին անոնք լեռներու վրայի որոտումներու զօր առանց նե-
ղուելու կ'թողուս որ դլրին, վասն զի գաղաթներու վրայ միայն
կ'իշխան և ձկնորսի առաջատար ու կալուածատէրի տունը չեն
ցնցեր:

Թասիթ քաղաքագէտներու և փիլիսոփաներու միայն սիրելի է.
պատմութեան Պղատոնն է այն: Իր զգացողութիւնը ռամիկ հա-
մար շատ նուրբ է: Պէտք է զան հասկնալու համար հրապա-
րական աղմուկին կամ պալատան գաղտնի զարաններու մէջ ապ-
րած ըլլալ: Հանեցէք այս տեսարաններէ ազատութիւնը, փառա-
սիրութիւնը և փառքը, ի՞նչ կ'մնայ: Այն թատրերգութեանց ե-
րեք երևելի գերասանները ասոնք են: Սակայն ժողովուրդը այս
երեք տրիփը չձանչնար. վասն զի մտքի տրիփներ են մինչդեռ
ինք միայն սրտինը ունի: Իմացանք այս յօդուածներու մեր շուրջը
եղողներուն ազդած ցրտութիւնը և զարմանքը:

Իրիկուն մը Պօղ և Աիրգինէ կարդալ փորձեցինք: Ես թարգ-
մանեցի կարդալով, վասն զի այնչափ զան կարդալու սովորու-
թիւն ըրած էի որ զրեթէ գոց զիտէի: Իտալիոյ մէջ երկար
ճամբորդութիւնս զիս երկրին լեզուին հետ ընսերացուցած ըլ-
լալով բացատրութիւնները խիստ գիւրդն էին ինձի համար և
շուրթերէս մայրենի լեզուի պէս կ'սահէին: Հագիւ թէ այս ըն-

Թերցանութիւնը սկսուած էր որ մեր ունկնդրաց կերպարանը փոխուեցաւ, և մտադիր ամփոփ մաքի երևոյթ մ'առին. սրտի յուզման ճշմարիտ ասացոյց:

Գտեր էինք այն թելը որ հաւասարապէս ամէն մարդկանց ամէն տարիքներու և ամէն աստիճաններու հոգոյն մէջ կ'շարժի, զգայման թելը, տիեզերական թելը, անոր մէկ հնչման մէջ արուեստին յաւիտենական ճշմարտութիւնը կ'պարունակէ. բնութիւնը և Աստուծոյ սէրը:

ԺԳ

Գեռ քանի մը երես կարգացած էի և արդէն ծերք, աղջիկ, տղայ, ամենքը իրենց զիւրքը փոխեր էին: Չկնորսը՝ արմուկը ծընկան վրայ և ահանջը առ իս ծուած կ'մոռնար ծխաձիղը քաշելու: Պառաւ մեծ մայրը զիմացս նստած երկու ձեռքերը կցած էր ծնօտին, տաճարներու սալայատակին վրայ նստած Աստուծոյ խօսքը մտիկ ընող աղքատ կիներու ձեին պէս: Պէքքօ տանիքին պատին վրայէ իջնելով ուր քիչ մ'առաջ նստած էր, առանց ձայն մը հանելու իր կիթառը վար թողուց և իր ձեռքը կոթին վրայ դրաւ. վախճալով որ հովը անոր թելերը չհնչեցնէ: Արացիէլա՝ որ ընդհանրապէս քիչ մը հեռի կ'կենար, անզգայաբար ինծի կը մօտէր, իբր թէ գրքին մէջ պահուած հրապուրանաց զօրութենէ զիւթուած ըլլար:

Տանիքին պատին յենած՝ որուն ծայրը ես երկնցած էի, քիչ քիչ իմ կողմն կ'մօտէր իր ձախ ձեռքին վրայ յենելով որ զետին կ'կախուէր Հռովմայեցի սուսերամարտիկ վերադարձոյն ձեին պէս: Խոշոր և բացուած աչերով երբեմն զիւրքը կ'նայէր երբեմն շուրթերս ուսկից կ'սահէր պատմութիւնը. երբեմն շուրթերուս և զրքին մէջի պարապ միջոցը իբր թէ նայուածքով կ'փնտուէր այն աներևոյթ խելքը որ կ'թարգմանէր: Թատրոնի բարախիւններու համաձայն՝ կ'լսէի իր անհաւասար շունչին երբեմն զագրիւը և երբեմն նորոգիւը, լեռը ելլող մէկու մը շնչառութեան նման որ

երբեմն երբեմն կանկ կ'առնէ ողի առնելու համար: Գեռ այնտե՛ս Թութեան կէսը չհասած խեղճ աղջիկը մոռցած էր ինծի հետ ունեցած քիչ մը վայրենի զգուշութիւնը: Չեռքերուս վրայ իր շնչառութեան ջերմութիւնը կ'զգայի: Քախտիս վրայ իր մաղերը կը սարսուային, և թերթերը մատերուս քով իր այտերէ: Հոսած երկու երեք տոչորոզ արտասուք կ'ըճէին:

ԺԴ

Իմ յամր և միօրինակ ձայնէ զատ, որ այս ձկնորսներու ընտանեաց բառ առ բառ կ'թարգմանէր սրտի մը զիցցազնեցութիւնը, միայն ծովուն հեռուոր բաղխումներու աղմուկը կ'լսուէր որ մեր ասից տակ եզերքը կ'զարնէր: Այս ալմուկն իսկ ընթերցանութեան հետ ներդաշնակ էր: Արծես թէ պատմութեան նախագուշակուած վախճանն էր որ առջեւն օգին մէջ կ'որոտար վէպին սկիզբին և շարունակութեան մէջ: Արչափ պատմութիւնը յառաջանար՝ այնչափ մեր պարզամիտ ունկնդիրները կ'համակէր: Երբ զազղեարեն բառին ձիշգ բացատրութիւնը գտնելու համար երբեմն կ'վարանէի, Արացիէլա՝ որ քիչ մը ատենէ 'ի վեր իր զինջակով հովին դէմ ճրագը կ'սրասուարէր, թերթերուն կ'մօտեցնէր զան կարծելով թէ ընցին լոյսով աւելի շուտ պիտի ցայտէր իմ աչերէ իմանալի միտքը, և իմ շուրթերէ աւելի շուտ պիտի ելլէին խօսքերը: Քմծիծաղով ձեռքով ճրագը կ'հրէի առանց նայուածքս երեսէն դարձնելու և իր արցունքներէ մատերս տաքցած կ'զգայի:

ԺԵ

Երբ հասայ այն մասը՝ ուր Աիրդինէ հօրաքոյրեն Գաղղիս կանչուելով իր անձին երկուքի բաժնուելը կ'զգայ և կ'աշխատի Պղօզ միխթարել թղենիներու տակ վերագարձի վրայ խօսելով

և զինք տանող ծովը ցուցնելով, հատորը գոցեցի և ընթերցանութիւնը հետևեալ օրուան թողուցի: Ասիկա խեղճ մարդոց համար հարուած մ'եղաւ: Կրացիէլլա նախ իմ, յետոյ բարեկամիս առջև ծնկան վրայ եկաւ աղաչելու որ պատմութիւնը լմնցնենք: Բայց 'ի զուր: Ա՛րզէինք աւելի զրգուել զինքը, և մեզի համար ալ փորձին հաճոյքը: Այն ատեն քաշեց իմ ձեռքերէ զիրքը, բացաւ իբր թէ շատ փափաքելով տառերը պիտի կրնար հասկընալ: Խօսեցաւ անոր հետ և համբուրեց զան. յարգանօք իմ ծնկերու վրայ վերստին դրաւ և ձեռքերը իրար կցած պաղատելով կ'նայէր ինձ:

Հանդարտութեան մէջ իր անարատ և ծիծաղկոտ բայց քիչ մը խիստ կերպարանքը յանկարծ այս պատմութեան տրիփով և համակրական դորովով գրաւուած քիչ մը պատմութեան կենդանութենէ, խռովութենէ և ազդուութենէ զղացուած էր: Պիտի ըստէր թէ անակնկալ խռովութիւն մը մարմնոյ և արցունքի փոխած էր այս գեղեցիկ մարմարիոնը: Գեոահաս աղջիկը իր մինչև հիմա թմբեալ ոգւոյն Աիրգիներէ ոգւոյն մէջ յայսնուիլը կ'զգար: Այս կէս ժամուան մէջ վեց տարի աւելի մեծցած էր: Իր ճակատը, աչերուն և այտերուն կապտադոյն սպիտակը տրիփին մրկալի ղոյները կ'նկարէին: Հանդարտ և պասսպարուած ջուրի մը պէս էր ան որու վրայ առաջին անգամ արևը, հովը և շուքը կուռելու եկած էին յանկարծ: Այս զիրքին մէջ զինք զիտելէ չէինք յագեր: Այն որ մինչև հիմա միայն զուարճութիւն զգացուցած էր մեզ զրեթէ յարդանք արտայայտեց: Պաղատեցաւ մեզ որ զիրքը շարունակենք, բայց 'ի զուր. չուզեցինք մեր իշխանութիւնը մէկ անդամուան մէջ նուազեցնել և իր գեղեցիկ արտասուաց հոսիլը շատ կ'սիրէինք մէկ օրուան մէջ անոնց աղբիւրը սպառելու համար: Քրթմնջելով քաշուեցաւ, և բարկութեամբ իր ճրագը մարեց:

ԺԶ

Հետևեալ օրը սարփինաներու տակ երբ տեսայ զինքն ուզեցի հետը խօսիլ բայց իր արցունքները պահել ուզողն մը պէս դարձաւ ինձմէ և մերժեց պատասխանել: Իր թեթև սև գծով մը պատած աչերէ, այտերուն աւելի տժգոյն դեղնութենէն և բերանին ծայրերուն ամփոփ ու վայելուչ ճնշումէն յայտնի էր թէ քնացած չէր, և թէ սիրտը փղձկած էր նախընթաց գիշերուան երևակայական վշտերէն: Ի՛նչ հրաշալի իշխանութիւն զրքի մը որ տգէտ աղջկան մը և անուս ընտանիքի սրտին վրայ բաւն իրականութեան զօրութեամբ կ'ազդէ և որուն ընթերցանութիւնը սրտի մը կենաց մէջ դէպք մ'է:

Ասան զի մինչդեռ ես զիւցազներդութիւնը կ'թարգմանէի, ան ալ բնութիւնը թարգմանած էր, և այն ամենապարզ դէպքերը, երկու խեղճ մօր ոտից տակ երկու տողոց օրորոցը, անոնց անմեղ սէրը, վշտալի բաժանումը, մահուանէ խարուած վերադարձը, նաւաբեկութիւնը, և այն թզենիներու տակ մէկ սիրտ պարունակող երկու գերեզմանները այնպիսի բաներ են՝ զորս բոլոր աշխարհ պալատէն մինչև ձկնորսի մը խրճիթը կ'զղայ և կ'հասնայ: Բանաստեղծք հանճարը շատ հեռի կ'փնտռեն մինչդեռ սրտի մէջն է և եթէ քանի մը խիստ պարզ եղանակներ բարեպաշտօրէն և պատահմամբ դպին այն նուազարանին՝ զոր Աստուած լարած է, կ'բաւեն ամբողջ դար մը լացնել, և ըլլալ սիրոյ պէս ժողովըր՝ դային և զգացման պէս համակրական: Արուեստից մէջ վսեմութիւնը կ'յօգնեցնէ, գեղեցկութիւնը կ'խաբէ, միայն ազդուն անսխալ է: Այն որ շարժեցնել գիտէ՝ ամէն ինչ գիտէ: Աւելի հանճար կայ արտասուքի մը քան թէ օրեգեղբիս բոլոր վարժարաններու և թանգարաններու մէջ: Մարդս կ'նմանի ծառի մը որ կ'թօթուես պտուղները թափել տալու համար. երբէք առանց արտօսը թափելու չշարժիր մարդս:

ԺԵ

Տունը բոլոր օրը տխուր էր իբր թէ խոնարհ ընտանիքին մէջ վշտալի գէպք մը պատահած ըլլար : Գրեթէ առանց բառ մը խօսելու ճաշի համար ժողովուեցան . զատուեցան և վերստին միատեղ դառնուեցան առանց բռնի զոհելու : Յայտնի էր որ Արայի էլլա պարտեղին կամ տան մէջ զբաղած ատեն սրտով չէր աշխատեր : Յաճախ արևուն ընթացքը կ'դիտէր և կ'երեւէր թէ այս օրէն միայն երեկոյեան կ'սպասէր :

Երբ իրիկուն եղաւ և ասթրիքոյի վրայ մեր սովորական տեղերը բռնեցինք , զիբքը բացի և լմնցուցի պատմութիւնը հեծկլտանաց մէջ : Հայր , մայր , աղայք , բարեկամս , ես իսկ ընդհանուր յուզման կ'մասնակցէինք : Ակամայ ձայնիս տխուր և ծանր հնչունը կ'իջնէր գէպքերու տխրութիւնէն և խօսքերուն ազդուութիւնէ , այս խօսքերէ վերջը հեռաորութիւնէ կարծես թէ անանկ կ'ներգործէին հողոյն որ սիրաը ալ չէր տրոփեր և միայն տըրտմութեամբ , կրօնքով և յիշատակով այս աշխարհի բաներու կը մասնակցէր :

ԺԸ

Անկարելի եղաւ մեզ այս պատմութիւնէ ետքը սնտոի խօսքեր արտասանել : Արայի էլլա անշարժ և առանց ձևի մնաց մտիկ ընելու գիւրքի մէջ , որպէս թէ գեռ մտիկ կ'ընէր : Լոռութիւնը , ճշմարիտ և տեղական աղղեցութիւններու ծափահարութիւնը , մէկէ մը չ'վրդովեցաւ . ամէն ոք կ'յարգէր ուրիշին այն մտածումները՝ զորս ինք կ'զգար : Ճրաղը դրեթէ անցած անզգայաբար մարեցաւ և մէկը իր ձեռքը չ'երկնցուց որ զայն վերստին վառէ : Ընտանիքն ելաւ , դարձանապէս քաջուեցաւ : Բարեկամս և ես առանձին մնացած՝ զարմացանք ճշմարտութեան պարզութեան և զգացման

բոլոր մարդոյ , բոլոր հասակի և բոլոր քաղաքաց վրայ ունեցած ամենակարողութեան վրայ :

Թերևս ուրիշ զգացում մը մեր սրտին խորը կ'շարժէր : Արայի էլլայի զրաւիչ կերպարանքը , իր արցունքներէ պլլայլաւ , սիրով , սրտմութեամբ յափշտակուած , մեր երազներու մէջ կ'երեւարար Վիլյոյինիա երկնային ստեղծուածին հետ : Այս երկու անունները , երկու մանուկները , թափառող երեւոյթներու մէջ խառնուած մեր խռովեալ քունը մինչև առաւօտ հմայեցին և տխրեցին : Այն օրուան իրիկունը և հետեւեալ երկու օրերը պէտք եղաւ նոյն պատմութիւնը երկու անգամ վերստին կարգալ մանկամարդ աղջկան : Հարիւր անգամ իսկ շարունակ կարգալու ըլլայինք պիտի չյարգեր զեռ ինդրելէ : Ասիկա հարաւային երեւակայութիւններու մտախոհ և խորին բնաւորութեան յատուկ է որ բանաստեղծութեան և երաժշտութեան մէջ փոփոխութիւն չեն փնտոեր : Երաժշտութիւնը և բանաստեղծութիւնը տեսակ մը նիւթեր են որոնց վրայ ամէն մէկը իր անձնական զգացումները կը դործէ : Ժողովրդեան պէս զարեթով նոյն պատմութեան և նոյն եղանակին վրայ առանց յարգուրդի կ'սնանին : Բնութիւնն իսկ , այն բարձրագոյն բանաստեղծութիւնը և երաժշտութիւնը , երկու երեք խօսքերէ և երկու երեք եղանակներէ զատ ինչ ունի որոնցմով մարդուս մանկութեան սկիզբէն մինչև ծերութեան վերջերը հառաչը կ'սխրեցնէ կամ կ'զուարթացնէ :

ԺԹ

Իններորդ օրը արևուն ծագման ատեն դիշերահատասարին հողմը վերջապէս թուլցաւ , և քանի մը ժամուան մէջ ծովը ամառուան պէս հանդարտ եղաւ : Նարոյնոյ եղերքին լեռներն անգամ ինչպէս որ ջուրերը և երկինքը սասաիկ տաքերու ամբաներէն առելի յտակ և առելի կասողտ հեղուկի մէջ կ'լողային , իբր թէ ծովը , երկինքն ու լեռները կ'զգային արդէն ձմեռուան առաջին սարսուղը որ օդը կ'բիրեղայնէ և սառնամանեաց սառած ջուրին

պէս կ'փայլեցնէ : Այդիներու դեղնած և թզենեաց թուխ տերևն
 ները կ'սկսէին էյնալ և բակը պատել : Խաղողները ժողվուած
 էին : Թուզերը ասթրիքոյի վրայ արևուն չորցած պատատուած
 էին կիներէ հիւսուած ծովային խոտերէ հաստ զամբիւղներո՞
 մէջ : Նաւակը կ'աճապարէր ծովուն մէջ փորձուելու և ծերունի
 ձկնորսը՝ իր ընտանիքը Մարձելինա տանելու : Տունը և տանիքը
 մաքրեցին : աղբիւրը խոշոր քարով մը զոցեցին , որպէս զի թար-
 շամած տերևներն ու ձմեռուան ջուրերը աւազանը չ'աղտեղեն :
 Իւղը ժայռին մէջ փորած պղտիկ փոսէն հանեցին և ամաններու
 մէջ դրին : Տղայք ծով իջեցուցին զանոնք : Անկողիններէ և ծած-
 կոցներէ պատատ մ'ըրին չուաններով փաթթուած : Աերջին ան-
 դամ մը վառարանին վրայ թողուցած պատկերին առջև կանթե-
 ղը վառեցին : Ատուածածնայ առջև վերջին աղօթք մ'ըրին տու-
 նը , թզենին և այգին պահպանելու համար , զորս անբնակ պիտի
 ձգէին քանի մ'ամսուան համար , և դուռը զոցեցին : Բանալին
 բաղեղով ծածկուած ժայռի մը ձեղքին խորջին մէջ պահեցին որ-
 պէս զի ձկնորսը եթէ ձմեռը զար և առնը տեսնել ուզէր՝ կա-
 րենար գտնել : Յետոյ ծով իջանք , իւղը , հացերը և պտուղները
 նաւակը փոխադրելու համար ընտանիքին օգնելով :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Ա.

Պայիա ծոցին մէջէ և Բօզիլիբի խոտորնակի զառիվայրներէ
 անցնելով մեր Նարօլի վերագարձը ճշմարիտ հանդէս մ'եղաւ դե-
 ոահաս աղջկան , տղոց և մեզի համար , և յաղթանակ մը՝ Ան-
 տրէայի : Գիշերուան դէմ Մարձելինա մտանք երգելով : Ձկնոր-
 սին հին բարեկամները և դրացիները իր նոր նաւակին վրայ ըզ-
 մայլելէ չէին դազրեր : Պարպելու և ցամաք քաշելու օգնեցին
 անոր : Եւ որովհետև Անտրէայի պատուիրած էինք նաւակը որո՞ւ
 պարտաւորիլը չ'այտնելու՝ մեզի քիչ ուշադրութիւն ըրին :

Մենք ալ նաւակը աւազին վրայ քաշելով թուզերու և խաղող-
 ներու սակառները Անտրէայի շտեմարանը տանելէ ետքը , որու
 քով երեք ցած սենեակներ կային ուր կ'ընակէին պառաւ մայրը ,
 Կրացիէլան և պղտիկ տղաքը , մեկնեցանք անտես : Սրտերնիս
 բաւական շարժած Նարօլիոյ բազմամարդ փողոցներու ազմկալի
 շփոթին մէջէ անցնելով մեր բնակարանը մտանք վերստին :

Բ

Վ'խորհէինք Նարօլիոյ մէջ քանի մը օր հանգստանալէ վերջը
 էթէ ծովը ներէր՝ նոյն կեանքը վարել ձկնորսին հետ : Երեք
 ամսէ 'ի վեր այնչափ սովորած էինք մեր հագուստին պարզու-
 թեան և նաւակին մերկութեան՝ որ անկողինը , սենեակներու կա-
 հը և քաղաքի հագուստը նեղիչ և ձանձրալի շրայլութիւն մը
 կ'թուէին մեզ : Վ'յուսայինք քիչ օրէ վերջ դարձեալ մեր նախ-
 կին կենաց ընթացքին դառնալ : Բայց հետեւեալ օրը մեր ետ մնա-
 ցած նամակները նամակատունը փնտռելու երթալով բարեկամս

մօրմէն զրուած համակ մը դտաւ : Առանց յապագելու իր որդին
Գաղղիա կ'կանչէր քրոջը ամուսնութեան ներկայ ըլլալու : Փե-
սան մինչև Հռովմ' իրեն զիմաւորելու պիտի գար : Թուականնե-
րուն նայելով պէտք էր արդէն հասած ըլլալ : Երկարածղել ան-
հնար էր , հարկ էր մեկնիլ :

Պէտք էի հետը երթալ : Առանձնութեան և պատահարի չեմ
զիտեր ինչ հրապոյր մը կ'կատեցնէր զիս : Նաւարարի կեանքը ,
ձկնորսին տունը , Կրայիէլայի կերպարանքը թերևս մաս մը ու-
նէին բայց շփոթ կերպով : Ազատութեան մոլորութիւնը , երկրէս
երեք հարիւր մղոն հեռի ինքզինքիս բաւելու հպարտութիւնը ,
անորոշին և անձանօթին տրիփը , առոյգ երեակայութեանց այս
օդային տեսիլները աւելի ազդեցութիւն ունէին մտացս :

Այրտական ցաւակցութեամբ բաժնուեցանք : Խոտացաւ ինձ իս-
կոյն վերստին դաւ զտնել որդիական և եղբայրական պարտքը
կատարելէ յետոյ : Յիսուն լուի փոխ տուաւ ինձ քսակիս վեց-
ամսեայ պարտաւր լեցնելու համար և մեկնեցաւ :

Գ

Այս երթը , բարեկամիս այս բացակայութիւնը , որ իմ վրայ
այն ազդեցութիւնը ունէր՝ ինչ որ մանկան մը վրայ կ'ըլլայ մեծ
եղբոր մը խնամակալութիւնը , այնպիսի միայնութեան մէջ թո-
ղուցին զիս որ բոլոր ժամերը աւելի երկար և տաղտկալի կ'ընէին
և որու մէջ կ'զգայի իյնալ անդունդի մը պէս : Բոլոր մտածում-
ներս , զգացումներս , խօսքերս որ առաջ անոր հետ փոխարինե-
լով կ'ցնդէին , հոգւոյս մէջ կ'մնային , հոն կ'ապականէին , կը
տխրէին և կ'մնային սրտիս վրայ այնպիսի բեռի մը նման՝ որու
ճանրութիւնը սիրտս չէր կրնար վերցնել : Այն ազմուկը՝ որ բնաւ
ինձ չէր վերաբերեր , այն բազմութիւնը՝ ուր ոչ մէկը անունս զի-
տէր , այն սենեակը՝ ուր նայուածք մը ինձ չէր պատասխաներ ,
այն պանդոկի կեանքը՝ ուր անդադար անձանօթներու կ'հանդպիս
և ուր լուին սեղան մը կ'նստիս միշտ նոր և միշտ անտարբեր մար-

դերու քով , այն զիբքերը՝ զորս հարիւր անգամ կարգացած ետ
և որոնց անշարժ տարբերը միշտ նոյն խօսքերը կ'ըսեն նոյն պար-
պերութեան մէջ և նոյն տեղը . այս ամէնը՝ որ Հռովմայ և Նա-
բօլիոյ մէջ այնչափ քաղցր կ'թուէր ինձ մեր ամառուան արշա-
ւանքէն և դատարկ ու թափառական կեանքէն առաջ , հիմա ձան-
ձրալի և տաժանելի դարձած էին ինձ : Սիրտս սեւամաղձութեան
մէջ կ'ընկղմէր :

Քանի մը օր այս տիրութիւնը փողոցէ փողոց , թափու-
նէ թատրոն և զբէ գիբք քարշեցի առանց զայն վրայէս թոթ-
ուելու կարողութիւնը ունենալու : Պառկեցայ հիւանդ այն ախ-
տով զօր երկրի հիւանդութիւն կ'կոչեն : Գլուխս ծանր էր , և
սրունդս չէին կրնար զիս վերցնել : Գունատ և ուժաթափ էի : Ա՛լ
չէի ուտեր : Առութիւնը կ'տխրեցնէր զիս , ազմուկէ չէի ախոր-
ժեր . զիշերները անքուն կ'անցընէի և օրերը անկողնիս վրայ
պառկած , ելլելու ոչ փափաքը և ոչ ոյժը ունենալով : Մօրս
ծեր ազգականը միայն կրնար ինձի հոգ տանիլ , բայց ան ալ Նա-
բօլիէ երսուն մղոն հեռի Ապրիւզներու մէջ քանի մ'ամիս ան-
ցընելու դացած էր ուր զործատուներ հաստատել կ'ուզէր : Բը-
ժիշի մը խնդրեցի . եկաւ , նայեցաւ , երակս զննեց և բան մը
չունիմ ըսաւ : Ճշմարիտը այն է որ հիւանդութիւն ունէի որու
զեղ մը օգուտ չէր ընէր , հոգւոյ և երեակայութեան հիւանդու-
թիւն մը : Գնաց և ա՛լ չտեսայ զայն :

Դ

Սակայն հետեւեալ օրը այնչափ անհանդիստ էի , որ յիշողու-
թեանս մէջ փնտուեցի թէ որմէ կրնայի քիչ մը օգնութիւն և
գութ սպասել եթէ չ'կրնայի ելլել : Մարձեղինայի խեղճ ընտանս
եաց կերպարանքը որու յիշատակով կ'ապրէի , բնականաբար միտքս
եկաւ : Ինձ ծառայող տղայ մը Անտրէան փնտուելու զրկեցի ը-
սելու անոր թէ երկու օտարականներէ կրտսերը հիւանդ ըլլա-
լով կ'խնդրէր զինք տեսնել :

Երբ տղան այս լուրը տարաւ, Անտրէա Պէրբինոյի հետ ծովու վրայ էր. մեծ մայրը Շիպիայի եղբորը ձուկերը ծախելու կ'ըզաղէր, միայն Արացիէլա տունն էր իր պզտիկ եղբարց հետ: Հազիւ ուրեմն զանոնք դրացիի մը յանձնելու, և իր Բրօսիտացուհիի ամենէ նոր հագուստը հագնելու համար ժամանակ անցընելով հետևեցաւ տղուն որ փողոցը ցուցոց, տունը և մինչև սանդուղը առաջնորդեց անոր:

Մեղմիկ սենեակիս դրան զարնուիլը լսեցի: Դուռը աներևոյթ ձեռքէ մը հրուած բացուեցաւ. Արացիէլան տեսայ: Չիս տեսնելով գթոյ աղաղակ մը ձգեց: Քանի մը քայլ առաւ դէպ 'ի անկողինս, յետոյ ինքզինք զսպելով և ոտքի վրայ կայնած, ձեռքերը կցած և ղենջակին վրայ կախած, ղլուխը ձախ ուսին վրայ ծռած կարեկցութեան դիրքի մէջ. « Ո՛րչափ դունատ է, ըսաւ իւրովի կամաց մը, և ինչպէս այսչափ քիչ օրեր կարող եղան այն աստիճան իր երեսը տոգունել. և ո՞ր է միւսը, ըսաւ ետին դառնալով և աչերով սենեակին մէջ սովորական ընկերս փրնտուելով:

— Գնաց, ըսի իրեն, և ես առանձին և անձանօթ եմ Նարօլիոյ մէջ:

— Գնաց, ըսաւ, այսպէս առանձին և հիւանդ թողով զձեզ: Ուրեմն չէ՞ր սիրեր զձեզ: Ա՛հ, եթէ ես իր տեղը ըլլայի, պիտի չ'մեկնէի, և սակայն ձեր եղբայրը չեմ ես և միայն ալէկոծութեան օրէն կ'ճանչնամ ձեզ »:

Ե

Բացատրեցի իրեն թէ բարեկամս մեկնած ատենը հիւանդ չէի: « Բայց ինչպէս, կրկնեց ուժգին կէս փափուկ և կէս հանդարտ յանդիմանութեան ձայնով մը, չմտածեցիք թէ Մարձելինայի մէջ ուրիշ բարեկամներ ունիք: Ա՛հ, կ'իմանամ, յաւելցոց տխրագին թեւոյնները և պատմութեանին ծայրը դիտելով, թէ աղքատ ենք, և պիտի ամչցնէինք ձեզի այս գեղեցիկ տան մէջ մտնելով:

Հոգ չէ, շարունակեց սրբելով աչերը, որոնք ճակտիս և թոյլ բազուկներուս նայելէ չէին դադրած, եթէ զմեզ անարդէին իսկ դարձեալ պիտի դայինք:

— Խեղճ Արացիէլա, պատասխանեցի քմծիծաղով, Աստուած պահէ զիս այն օրէն որ զիս սիրողներէ ամչնամ »:

Զ

Աթուռի մը վրայ նստաւ անկողնիս քով և քիչ մը խօսակցեցանք:

Իր ձայնի հնչիւնը, աչերուն յստակութիւնը, դիրքին վստահ և հանդարտ արտայայտութիւնը, կերպարանքին պարզմտութիւնը, կղզիներու կանանց այն կրճատուած և տխրադին ձայնը որ Արեւելքի պէս սիրոյ բարբախտներու մէջ իսկ գերիին հնազանդութիւնը կ'յիշեցնէ, վերջապէս խրճիթին մէջ սրու առջև իրեն հետ անցուցած գեղեցիկ օրերուս յիշատակը, Բրօսիտայի այն արեգակը որ կ'կարծէի թէ դեռ Արացիէլայի ճակտէն, մարմնէն և ոտքերէն իմ տխուր սենեակիս մէջ լոյս կ'սփռէր. այս ամէնը երբ կ'դիտէի և միտ կ'գնէի իրեն, թմրութենէս և ցաւէս այնպէս ազատեցին զիս որ յանկարծ առողջացած կարծեցի ինքզինքս: Այլ թուէր ինձ թէ դուրս ելլելուս պէս կազդուրելով պիտի քայլէի: Միանգամայն իր ներկայութեամբ այնչափ հաճոյք կ'զգայի որ կրցածիս չափ խօսակցութիւնը կ'երկարէի և հազարումէկ պատճառանքով կ'կասեցնէի զինք վախնալով որ շուտ չերթար և զգացած առողջութիւնս իր հետ չտանէր:

Օրուան մէկ մասը ծառայեց ինձ առանց երկչոտութեան, առերեսս զգուշութեան և կեղծ ամօթխածութեան, իբր թէ քոյր մը իր եղբորը ծառայած ըլլար առանց մտածելու թէ օտար մարդ մ'էր դիմացինը: Գնաց նարինջներ ծախաւ առաւ: Անդը իր գեղեցիկ ակուաներով կ'իսածնէր և միջուկէն զատելով դաւաթին մէջ կ'կ'թէր ջուրը մատերով զայն ճմլելով: Ազէն արծաթեայ պզտիկ միտալ մը հանեց զոր սեւաւ ժապաւէնէ մը կախած կուրծ:

քին մէջ կ'պահէր : Գնդասեղով մը անկողնոյս ճերմակ վարաս
դոյրէն կախեց զայն : Աստա՜հացուց զիս թէ սուրբ պատկերին զօ-
րութեամբ իսկոյն պիտի առողջանայի : Ետքը երեկոյեան մօտ ,
քսան անդամ դուռէն դէպ 'ի անկողինս դառնալով կ'հարցնէր թէ
ուրիշ խնդրելէք մը ևս ունիմ , նոյնպէս կրկին և կրկին պատուի-
րելով որ բարեպաշտաբար պատկերին աղօթեմ , ննջելէս առաջ
մեկնեցաւ :

Ե

Կամ պատկերին և իր ըրած աղօթքներէ , կամ Արացիէլլայի
դէմքով ունեցած խնամոց և խանդաղատանաց երևոյթին ամօքա-
բար աղօթեցութենէ , կամ իր ներկայութեան և խօսակցութեան
հրապուրիչ զուարճութենէ բոլոր անձիս հիւանդոտ զբողութիւնը
մեղմացած էր , հազիւ թէ դուրս ելաւ և ահա հանդարտ և խո-
րունկ քուն մը քաշեցի :

Հեռեեալ օրը արթնցած ատենս , երբ տեսայ սենեակիս յա-
տակը պատող նարինջներու կեղևները , Արացիէլլայի աթոռը դէպ
անկողինս դեռ դարձած իրր թէ թողած էր հոն վերստին նստե-
լու համար , նոյնպէս վարադոյրէս կախուած պլտիկ պատկերը
սև մետաքսէ մանեակով և կտոյ մը ներկայութեան բոլոր այն հետ-
քերը որ այնչափ ատենէ 'ի վեր ինձ կ'պակսէին , կարծեցի թէ
ազէկ չարթնցեր եմ , թէ մայրս կամ քոյրերէս մին իրիկուսը սե-
նեակս մտած էր : Աչերս լաւ մը բանալով և մի առ մի մտա-
ծումներս յիշելով միայն Արացիէլլայի երեսը երեցաւ ինձ ինչ-
պէս որ նախընթաց օրը տեսած էի :

Արեւը այնչափ պայծառ էր , հանդստութիւնը այնպէս անդամ-
ներս կազդուրած էր , սենեակիս առանձնութիւնը այն աստիճան
սրտիս վրայ կ'ծանրանար , այնչափ կ'զղայի վերստին ծանօթ ձայն
մը լսելու պէտքը որ ելայ թէև տկար և երերուն , նարինջներուն
մնացորդը կերայ , Կերթեցի մը մէջ նստայ և բնազդօրէն Մար-
ձելինայի կողմը ուղղել առի զայն :

Ը

Անտրէայի փոքրիկ և ցած տան քով հասնելով տանդուղէն
ելայ , որ շտեմարանին վրայի սանիքը կ'տանէր և որու վրայ սե-
նեակները կ'բացուէին : Հոն դտայ Արացիէլլան , մեծ մայրը , ծեր
ձկնորսը , Պէբբինօն և տղայքը : Նոյն միջոցին կ'պատրաստուէին
իրենց ամեն գեղեցիկ հագուստներով ինձ այցի դալ : Ամէն մէկը
կամ սակառի , կամ թաշկինակի և կամ ձեռքի մէջ ընծայ մը
կ'բերէր ինձ , ինչ որ այս խեղճ մարդերը ինծի աւելի հաճելի
կամ հիւանդի մը աւելի առողջարար կ'մտածէին : Մին Խշիայի
սսկեղոյն ճերմակ դիմի շիշ մը , սունկի տեղ խնկենիի և ա-
նուշահոտ խոտերու խեցիով , միւսը չոր թուզեր , ուրիշ մը զըզ-
եարներ , պլտիկ տղայքը նարինջներ : Ընտանեաց ամէն մէկ ան-
դամին վրայ Արացիէլլայի սիրաը կ'նշմարուէր :

Թ

Չարմացման աղաղակ մը ձգեցին իմ գունատ և տկար հոն ե-
րևելուս վրայ , բայց ես ոտքի վրայ էի և ժպտուն երեսով : Արա-
ցիէլլա ուրախութենէն իր զենջակի մէջի նարինջները գետինը
զլտրեց , և ձեռքերն իրարու զարնելով առ իս վաղեց . « Չեզի
ըսի , պոռաց , թէ պատկերը եթէ մէկ դիշեր միայն անկողնիդ
վրայ մնայ պիտի առողջացնէ ձեզ : Խաբանք եմ » : Ուղեցի պատ-
կերը ետ տալ և կուրծքէս հանեցի զայն ուր դուրս ելած ատենս
դրած էի : « Նախ համբուրեցէք » , ըսաւ ինձ : Համբուրեցի ,
նոյնպէս քիչ մ'իր մատերու ծայրը զոր առնելու համար երկըն-
ցուցած էր : « Գարձեալ պիտի տամ զայն եթէ հիւանդանաք ,
յաւելցուց վիզն անցընելով և կուրծքը կախելով . այսպէս եր-
կուքի պիտի ծառայե » :

Տանկըը նստանք սուսօտեան արևին գիմաց : Ամենքնին ալ զուարթ գէմք մ'ունէին , իբր թէ եղբայր մը դասած ըլլային , կամ երկար ճամբորդութենէ մը վերջը զուակի մը վերադարձը եղած ըլլար իմ հոն երթալս : Ժամանակը՝ որ բարձր դասերու մէջ հարկաւոր է մտերիմ բարեկամութիւններ կազմելու համար , ստորին դասերու մէջ այէաք չէ : Սրտերը առանց կասկածի կը բացուին , իսկոյն կ'միանան , վասն զի զդպրութեան ասի շահ մը չփնտռուիր : Բնութեան մարդերու մէջ ուր օրուան մէջ աւելի միութիւն և հոգեւոր ազդակաւորութիւն կ'հաստատուի քան թէ տասը տարուան մէջ ընկերային մարդոց մէջ : Այս ընտանիքը և ես արդէն ազդակաւն էինք :

Հարցուցինք զերար թէ ինչ բարի կամ չար պատահած էր մեր բաժանումէն 'ի վեր : Աղքատ տունը երջանկութեան մէջ էր : Նաակը օրհնուած էր : Ուրիանները յաջող էին : Որսը երբէք այսչափ առատ եղած չէր : Մեծ մայրը չէր բաւեր դրան առջև ժողովուրդին ձուկ ծախելէ . Պէրբինօ մեծ և ուժեղ քսան սարեկան նստատի մը կ'արժէր թէև հազիւ տասն երկու տարեկան կար : Վերջապէս Արացիէլլա իր ընտանեաց խոնարհ վիճակէ շատ բարձր արհեստ կ'սորվէր : Իր ընդունած ուժիկը բարձր էր համեմատելով իրեն այէս գեուահաս աղջկան մը աշխատութեան . իր տաղանդով գեու պիտի յառաջանար և կարող պիտի ըլլար պըղտիկ եղբարքը հաղուեցնելու , սնուցանելու և իրեն համար ալ օժիտ մը պատրաստելու , եիէ օրբեք օրբեք և կամք հասնէր :

Ասոնք իր ծնողաց խօսքերն էին : Բուստող էր , այսինքն բուստ աշխատել կ'սորվէր : Բուստին դործատունը և վաճառակաւորութիւնը այն ատեն Իտալիոյ քաղաքաց ծովեղերեայց արհեստին զլխաւոր հարստութիւնը կ'կազմէին : Արացիէլլայի կորուստած մօր մէկ եղբայրը Նարոլիոյ ամենէ զլխաւոր բուստի դործատան դործաւորներու վերակացուն էր : Հարուստ իր վիճակին համար երկու սեռէ բաղմամբիւ դործաւորներ վարելով որոնք չէին բաւեր բոլոր Եւրոպիոյ մատակարարել զարդի այս առարկան : Մտածած էր իր քեռորդին , և քանի մ'օր առաջ եկած էր իր դործաւորաց կարգը դասել զան : Բուստը և դործիները բերելով իր խիստ

պարզ արհեստին առաջին դասերը սուած էր : Միւս գործաւորները միատեղ դործատունը կ'աշխատէին :

Արացիէլլա իր մեծ մօրը և ձկնորսին շարունակ բացակայութեան պատճառաւ տղոց միայն պահապան ըլլալով իր արհեստը տունը կ'գործածէր : Մօր եղբայրը որ չէր կրնար շատ անգամ դալ , քանի մ'ատենէ 'ի վեր իր անդրանիկ տղան կ'ղրկէր : Արացիէլլայի մօրեղբորդին քսան տարեկան երիտասարդ մը , խոհեմ , խոնարհ , օրինաւոր , ընտիր գործաւոր մը , բայց պարզ մտքով , հաշմտ և տղեկ ձեով մէկն էր : Իրիկունը կու դար դործատան դոցուէլէ ետքը , հօրաբոջ աղջկան աշխատութիւնը քննելու , գործիներու գործածութիւնը կատարելագործելու և ընթերցանութեան , գրի և թուաբանութեան առաջին դասերը աւանդելու :

« Գուսանք , ըսաւ ինձ կամաց մը մեծ մայրը , մինչդեռ Արացիէլլա աչերը դարձուցած էր , թէ ասիկա երկուքին ալ շահաւոր պիտի ըլլայ և թէ վարպետը նշանածին ծառան պիտի ըլլայ » :

Նայեցայ թէ պառաւ կնոջ մտքին մէջ իր թոռին համար հպարտութեան և փառասիրութեան զաղափար մը կար : Բայց Արացիէլլա ամենեկին ծանօթ չէր ասոնց :

Ժ

Մանկամարդ աղջիկը ձեռքէս բռնելով սենեակը տարաւ զիս իր արդէն գործած և յղկած բուստի փոքրիկ դործերը ցուցընելու համար : Ասոնք մաքուր կերպով անկողնոյն ոտքին տակ ստուար թղթերու վրայ բամբակի երեսը շարուած էին : Ուզեց կտոր մ'իմ առջևս ձեակերպել : Ես ոտքիս ծայրով պզտիկ ձախարակին անիւր կ'գարձնէի , մինչդեռ ինք բոլորակ սղոցին կ'ներկայացնէր կարմիր բուստին կտորը որ կրճատելով կ'կտրէր : Ետքը այս կտորները մատերուն ծայրով բռնելով կ'բոլորեցնէր յետանաբար գէմ մաշեցնելով : Վարդաղոյն փոշին իր ձեռքերը կը պատէր , և երբեմն մինչև երեսը թուշելով պատերը և շուրթերը

կ'քաղցրացնէր թեթև սեղոյրով մը՝ որ իր աչերը աւելն կատրոյս
և աւելի փայլուն կ'երևցնէր : Աւերջը խնդալով սրբուեցաւ , և իր
խարտեաշ մաղերը թոթուեց որու փոշին զիս ալ պատեց :

« Այնպէս չէ՞, ըսաւ , աղէկ վիճակ մը չէ՞ ինձի պէս ծովու
աղջկան մը համար : Ամէն բան ծովու կ'պարտաւորինք մեծ հօրս
նաւակէն սկսելով մինչև կերած հացերնիս , այս մանեակներս և
օղերս որոնցմով թերևս օր մը պիտի զարդարուիմ՝ երբ որ շատ
մը յղկեմ և ձևացնեմ՝ ինձմէ աւելի հարուստ և աւելի զեղե-
ցիկներու համար » :

Առաւօտը այսպէս անցաւ խօսակցելով , խեղկատակելով և աշ-
խատելով առանց երթալու դադարի ունենալու : Ահօր ատեն
ընտանեաց ճաշին մասնակից եղայ : Արևը , բայց օդը , մաքի դո-
հունակութիւնը , սեղանին պարկեշտութիւնը որ միայն հացէ ,
խորոված ձուկէ և շտեմարանին մէջ պահուած պտուղներէ կը
բաղկանար , ախորժակ և ոյժ տուն ինձ : Ահօրէն ետքը հօր
օղեցի տանիքին վրայ տարածուած հին ուռկանի մը ծակերը նո-
րողելու :

Արացիէլայի ոտքին ձայնը կ'լսէինք յետանաքարը դարձու-
ցած ատեն նոյնպէս պառաւ մօր ճախարակին աղմուկը և սորոց
ձայները որ տան սեմին վրայ նարինջներով կ'խաղային , քաղ-
ցրապէս մեր աշխատութեան կ'ներդաշնակէին : Արացիէլա եր-
բեմնակի դուրս կ'երլէր պատշգամին վրայ մաղերը թոթուելու հա-
մար . նայուածք մը , բարեկամական բառ մը , քմծիծաղ մը նոյն
միջոցին կ'փոխանակէինք : Հողւոյս մինչև խորը երջանկութիւն
կ'զգայի չեմ՝ զիտեր ինչ բանի համար : Ա՛ռդէի հալուէի տուն-
կերուն մէկին տեղը ըլլալ որ պարտէզին մէջ արմատացած էին ,
կամ մողէսներէ մին , որ տանիքին վրայմեր քովը արևուն առջև
կ'տաքնային և որոնք այս խեղճ ընտանեաց տան պատին ծակե-
րուն մէջ կ'բնակէին :

ԺԱ.

Բայց քանի օրը տարածամէր՝ ողիս և դէմքս կ'մթաղնէին : Աջ

տիրէի մտածելով որ ճամբորդի սենեակս պիտի վերադառնամ :
Արացիէլա իսկոյն իմացաւ ասիկա : Գնաց մեծ մօրը ականջին
քանի մը խօսք փսփսայ :

« Ինչո՞ւ այսպէս մեղի թողուլ , ըսաւ պառաւ կինը , իբր թէ
իր դաւակներէ մէկուն կ'խօսէր : Բրօսիտա միատեղ աղէկ չէինք :
Նաբօլիոյ մէջ նոյնը չէ՞ք կրնար ըլլալ : Ա՛նմանիք մայրը կո-
րուսող թուշուսի մը որ բոլոր բոյներու բոլորակքը շրջելով կը
դառնայ : Եկէք մերը բնակելու , եթէ ձեզի պէս պարտէ մը հա-
մար յարմար կ'դատէք : Տունը երեք սենեակ ունի միայն , բայց
Պէրբինօ նաւակին մէջ կ'պտակի : Արացիէլայի համար տղոց սե-
նեակը կրնայ բաւել միայն թէ ցորեկները ձեր պտուկածին մէջ
աշխատի : Առէք անորը , և մեր քով սպասեցէք ձեր բարեկամին
վերադարձին , վասն զի ձեզի պէս բարի և տրտում երիտասար-
դի մը Նաբօլիոյ փողոցներու մէջ առանձին մնալը ցաւ կ'պատ-
ճառէ մտածողին » :

Չկնորսը , Պէրբինօն , պղտիկ տղաք անդամ , որոնք արդէն օ-
տարականը կ'սիրէին , բարի կնոջ առաջարկութեան վրայ ուրա-
խացան : Ամենքնին ալ սաստիկ պնդեցին որ անոր խնդիրն ըն-
դունիմ : Արացիէլա բան մը չըսաւ , բայց կ'սպասէր յայտնի անձ-
կութեամբ մը համակուած և կեղծ անմտադրութեամբ թէ ինչ
պիտի պատասխանէի ծնողացը թախանձանքին : Գողզոջուն և ա-
կամայ շարժումով ոտքը կ'զարնէր այն ամէն պատճառներու հա-
մար՝ զորս չընդունելու համար կ'յայտնէի :

Աւերջը աչերս իր վրայ յարեցի : Տեսայ թէ աչերուն սպիտակը
սովորականէ աւելի խոնար և փայլուն էր և որ մատերով կ'ձմլէր
և մի առ մի կ'փետտէր շահասպրամի մը տերևները որ պատշա-
մին վրայ հողէ ամանի մը մէջ կ'ծաղկէր : Այս նշանը երկար
ճառերէ աւելի աղէկ հասկցայ : Ընդունեցի ինձ նուիրուած ըն-
կերական կեանքը : Արացիէլա ձեռքերը զարկաւ և ուրախութեամբ
վազելով առանց ետին դառնալու իր սենեակը ցատկեց իբր թէ
խօսքս իսկոյն կատարելով ետ առնելու ժամանակ չէր թողոր
ինձ :

ԺԲ

Արայիէլը Պէրբինոս կանչեց : Այրիկնի մը մէջ ինք և եղբայրը տղոց սենեկին մէջ տարին իր անկողինը, խեղճ կահ կարասին, ներկուած տախտակէ շրջապատած իր պղտիկ հայելին, պղնձէ կանթեղը, Աստուածածնայ երկու երեք պատկերները որ դնդասեղներով փակած պատէն կ'իսխուէին, սեղանը և պղտիկ ճախարակը որով բուստը կ'բանէր : Ջրհորէն ջուր քաշեցին և ձեռքով յատակին վրայ սրսկելով, աղէկ մը պատերուն և քարին վրայի բուստի փոշին աււեցին . տանիքին վրայէ բնտրելով պատուհանիս մէջ դրին բալասանի և անանուխի երկու ամենէ կանաչ և ամենէ անուշահոտ թաղարները : Պէրբինոս ելժէ նոյն դիշերը իր նշանածը հօրը տունը բերէր աւելի խնամքով : Էջին կրնար պատրաստել և մաքրել հարսանեկան սենեակը : Ես ալ խնդալով այս խաղին կ'օգնէի իրենց :

Երբ ամէն ինչ պատրաստ եղաւ, Պէրբո և ձկնորսը հետս տարի, դնելու և բերելու համար այլ և այլ կահ կարասին ուրոնց պէտք ունէի : Երկաթէ փոքրիկ կատարեալ անկողին մը, ճերմակ տախտակէ սեղան մը, եղէգէ երկու աթոռ, պղնձէ պղտիկ կրակարան մը ուր տաքնալու համար ձմեռ գիշերներ ձէթի կորիզները կ'այրեն . միւս ամէնը կ'պարունակէր պայուսակս զոր խցիկէս բերելու մարդ զըկեցի : Չէի ուզեր այս երջանիկ կեանքէ գիշեր մը կորուսել զոր բնտանիք մը կ'շնորհէր ինձ : Կայ իրեկունը իմ նոր բնակարանս պառկեցայ : Արթնցայ ծիծառներու զուարթ ձայնէնորոնք պատուհանին կտորուած ապակիէն սենեակս կ'մտնէին, նոյնպէս Արայիէլը այլ ձայնէն որ քովի սենեակը կ'երգէր, իր երգը ճախարակին ներդաշնակ շարժումին հետ միացնելով :

ԺԳ

Պատուհանը բացի, որ ձկնորսներու և լուսայարարներու փոք-

ընկ սարտէզներու վրայ կ'նայէր, որոնք Բօղլիբի լեռան ժայռին և Մարձեղինայի հրապարակին մէջ տարածուած են :

Քանի մը սև քարերու կտորներ մինչև այս պարտէզներու մէջ տան մօտ գլորած էին : Խոշոր թղենիներ, որ կիսով ծուռած կը բուսնէին այս ժայռերու տակ, իրենց խոտորակ և ճերմակ ճիւղերով կ'բռնէին, և լայն ու անշարժ տերևներով կ'ծածկէին դանոնք : Տան այս կողմէ միայն կ'տեսնուէր աղքատ ժողովրդեան պարտէզները, քանի մը լայն անիւով ջրհորները՝ զորս էշ մը կը դարձնէ սամիթի փոսերը պղտիկ կաղամբները և շողգամները ջրելու համար . կիներ կ'տեսնուին հոն որ լաթ կ'ջորցնեն նարնջեշիներու կատուած չուաններու վրայ : Լոկ շապիկով պղտիկ տղաքներ խուռն լցուած են որ կ'խաղան կամ կու լան պարտէզին մէջ սիւռուած երկու կամ երեք սպիտակ տուններուն տանիքներու վրայ :

Մեծ քաղաքի մը արուարձաններու այս սահմանաւոր, հասարակ և մթին տեսարանը սքանչելի երեցաւ ինձ, բաղդատելով զայն բարձր շէնքերու, փողոցներու խորութեան և աղմկալի բազմաթեան հետ ուրիշ մեկնած էի : Մաքուր օդ կ'նշէի մարդկային օդին փոշին, կրակին և շոգիին տեղ : Ալէի էջերուն զուլը, աքաղաղին երդը, տերևներուն շնչիւնը և ծովուն փոփոխակի հեծեծելը, կառքերու թաւալման, ժողովրդեան սուր ձայներու, և այն կծու աղմուկին անդադար օրոտման տեղ որ մեծ քաղաքացի փողոցներու մէջ ախանջին միջոց մը և մտածումին հանդարտութիւն մը չեն թողուր :

Չէի կարող անկողնէս ելլել ուր քաղցրապէս կ'վայելէի այս արևը, զեղջիլիական ձայները, թուռններուն թուշիլը, մտածումին զրեթէ անշփոթ հանդիսար : Ետքը պատերուն մերկութիւնը, սենեակին սրբապը, կարասեաց հեռադրութիւնը դիտելով կ'ուրախանայի մտածելով թէ զոնէ այս աղքատ տունը զիս կ'սիրէր, վասն զի չկայ զօրդ մը, ոչ զարդարանք մը կամ ոչ մետաքսեայ վարագոյր մի որ քիչ մը բարեկամութիւն արժէ : Աշխարհիս բոլոր ոսկին չ'զօրէր անտարբերներէ սրտի արօքում մը և նայուածքի մէջ սիրոյ կայծ մ'իսկ գնել :

Այն 'ի քուն վիճակիս մէջ կ'որոշէին զիս մեղմիկ այս մտա-

ծուռները . կ'զղայի առողջութեան և խաղաղութեան մէջ վերածնիլս : Պէրբինո ստեպ սենեակս կ'մանէր հարցնելու համար թէ քանի մը պէտք ունէի : Անկողնիս վրայ հաց և խաղող բերաւ զոր կ'ուտէի կտորները և փշրանքները ծիծառներու նետելով : Գրեթէ կէսօր էր երբ անկողնէս ելայ : Արևուն ճառագայթները սենեակս կ'թափանցէին աշնան քաղցր գաղջութեամբ : Չկնորսին և ամուսնոյն հետ որոշեցի որ ամէն ամիս փոքրիկ թոշակ մը աամ , խցիկիս վարձուն և տան ծախքին նպաստելու համար : Խօստ քիչ էր , բայց այս ազնիւ անձերը շատ իսկ կ'սեսէին զայն : Յայտնի էր թէ ինձմէ վաստկելու բաղձանքին տեղ կ'որոտէին որ իրենց աղքատութիւնը և կենցաղավարութեան սաստիկ պարկեշտութիւնը չէին ներեր իրենց ձրի հիւրընկալութիւն մը նուիրել որով աւելի հպարտանալու կարող պիտի ըլլային :

Իրենց սան համար ամէն առաւօտ դնածնուն վրայ աւելցուցին երկու հաց , քիչ մը խորոված ձուկ կէսօրուան , կաթեղէն կամ չոր պտուղներ երեկոյեան և իւզ կանթեղիս համար , նոյնպէս ամուսն ցորտ օրերու համար . այս էր ամէնը : Քանի մը պղնձէ դրամ , Նաբօլիոյ մէջ ժողովրդեան մանր ստակը , օրուան ծախքիս կ'բաւէր : Երբէք աւելի լաւ զգացած չեմ թէ երջանկութիւնը ս'ըջափ հեռի է շուայլութենէ , և թէ ս'ըջափ աւելի դիւրաւ կրնանք ստանալ զայն պղնձէ դրամով մը քան թէ քսակ մը ոսկիով , երբ դիտանք Աստուծոյ զայն պահած տեղը :

ԺԴ

Այսպէս ապրեցայ աշնան վերջին օրերը և ձմեռուան սկիզբը : Նաբօլիոյ մէջ այս ամիսներու պայծառութիւնը և յստակութիւնը նախընթացներու հետ տարբերութիւն չունին : Ոչ ինչ մեր կենաց միօրինակ անդորրութիւնը կ'վրդովէր : Եղանակին հովերու յաճախութենէն ծերունին և տղան ալ ծովու վրայ չէին արշաւեր : Եղբերին երկայնութեանը վրայ կ'որոսային , և իրենց ձուկերը մայրէն ծախուելով իրենց սակաւապէտ կեանքին լիւր լինէին :

Արացիէլլա իր արհեստին մէջ կ'յառաջանար . բուստ բանեղէն ՚ի վեր վարած նստողական և խաղաղ կեանքով աւելի զարդանալով զեղեցիկութիւն կ'ստանար : Իր վարձը , զոր կիրակի օրեր մօրեղբայրը կ'երէր , չէ թէ միայն իր պղտիկ եղբարքը աւելի մաքուր հագուեցնելու և զպրոց զրկելու կ'ներէր , այլ և իր մեծ մօրը և իրեն աւելի հարուստ և աւելի վայելուչ զգեստներ շինելու որ այս կղզւոյն կանանց յատուկ է : Արմիր մետաքսէ թաշկինակներ զլսին ետեւը ուսերուն վրայ երկայն եռանկիւնով կախելու համար . առանց ներքանի արծաթեայ շիւղերով քանուած կօշիկներ՝ որ միայն ոտքին մատերը կ'ծածկեն . սև և կանաչ դիւծերով մետաքսեայ պատմուճաններ . ասոնք կարերուն վրայ ժապաւիտած են և երկու քովերը կ'երերան . առջևը ձեկն նրբութիւնը և մանեակներէ զարդարուած վզին զիծերը կ'երևան . վերջապէս ոսկիէ թելերով մարգարիտներով խառնուած լայն օղեր , ասոնք էին իրենց յատուկ զարդերը : Յունական կղզիներու աղքատ կիները այս պաճուճանքը և զարդերը կ'զնեն : Ձբաւորութիւնը չստիպէր զիրենք երբէք անոնցմէ զրկուելու : Այն կլիմաներու մէջ ուր զեղեցիկութեան զպացումը մեր երկրէն աւելի սաստիկ է և ուր կեանքը միայն սէր է , զարդը շուայլութիւն չէ կնոջ աչերուն . զրեթէ իր առաջին կամ միակ պիտոյքն է :

ԺԵ

Արացիէլլա այսպէս հաղուած երբ կիրակի և տօն օրեր իր սենեակէ տանիքին վրայ կ'ելէր , խարտեալ մաղերուն մէջ քանի մը նուրի կարմիր ծաղիկներ կամ վարդաղայն գափնիներ դրած . երբ մօտակայ մատուսին գանգակներու հնչիւնը մտիկ ընելով կ'անցնէր , կ'զառնար պատահանիս առջևէն , սիրամարդին արևու առջև ինքզինք հայելիի մէջ տեսնելուն պէս . երբ թուր թեամբ կ'քսէր նայելով քանուած կօշիկներուն մէջ գոցուած իր ոտները , և յետոյ գլուխը կ'վերցնէր վզին սովորական այնպիսի շարժումով մը՝ որ մետաքսէ թաշկինակը և մաղերը ուսերուն վրայ տա-

տանել կու տար. երբ կ'ընտրէր թէ կ'ընտրէր զինքը, կ'շտա-
զնէր սակաւ ինչ իր թէ գեղեցիկ ըլլալու կ'ամչնար. վայրկեան-
ներ կային ուր իր գեղեցիկութեան նոր պայծառութիւնը այնպէս
կ'ազդէր ինչ որ կ'կարծէր թէ առաջին անգամ կ'տեսնէր զինք
և իմ իր հետ սովորական ընտանութիւնս անսակ մը երկչտու-
թեան և շլացումի կ'փոխուէր :

Բայց ինք այնչափ չէր ջանար շլացնել զիս և իր զարդի բնա-
կան զգացումը հպարտութենէ և սլշրանքէ այնչափ ազատ էր՝ որ
սուրբ արարողութիւններէ ետք իսկոյն կ'աճապարէր իր ծանր
զարդերը հանելով վերտօին հագնիլ իր հասա կանաչ չուխայէ-
պարզ հագուստը, կարմիր և սեաւ դիժերով շրջազրկետը և
ճերմակ տախտակէ ներբաններով մուճակները, որոնք բոլոր օրը
տանիքին վրայ կ'հնչէին Արեւելքի գերիներուն հնչող կոշիկնե-
րուն պէս :

Երբ իր բարեկամուհիները չ'պայն զինք փնտռելու կամ իր
մօրեղբորորդին եկեղեցի իրեն չընկերանար շատ անգամ ես կ'ա-
ռաջնորդէի իրեն և պատշգամին աստիճաններու վրայ նստած
կ'սպասէի իրեն : Գուրս ելած ատենը տեսակ մը անձնական հպար-
տութեամբ, իբր թէ իմ քոյրս կամ նշանածս ըլլար, կ'լսէի
հիացման փսփոտքները զոր իր շնորհալի կերպարանքը ընկերնե-
րուն և Մարձելինայի եղբրքին երիտասարդ նաւաստներու մէջ
կ'զրգուէր : Բայց ինք բան մը չէր լսեր, և բազմութեան մէջ
միայն զիս տեսնելով, սանդուղին վերի առաջին աստիճանէն կը
ծիծաղէր, օրհնեալ ջուրին մէջ թաթխած մատերով երեսը կը
խաշաղքէր, և համեստաբար աչերը դէպ 'ի վար կ'իջնէր այն
աստիճաններէ՝ որոնց վարը իրեն կ'սպասէի :

Այսպէս տօն օրերը առտու և իրիկուն եկեղեցի կ'տանէի զինք,
իւր միակ և բարեպաշտ զբօսանքն էր այս զոր կ'ձանչնար և կ'սի-
բէր : Ա'ջանայի այն օրերը ըստ կարի հաղուստս կըզրոյն երիտա-
սարգ նաւաստներուն նմանեցնել, որպէս զի ներկայութիւնս մէկը
չ'զարմացնէր և ընկերակցած աղջկանս կամ եղբայրը և կամ ազ-
դականը կարծուէի :

Միւս օրերը դուրս չէր ելեր : Իսկ ես կամաց կամաց ուսման

կեանքս և մենակեայ սովորութիւններս առած էի, բայց 'ի Արա-
ցիէլայի քաղցր բարեկամութենէ և իր ընտանեայ հետ յարա-
բերութեամբս :

Ամէն լեզուայ սրտամաղիքները և բանաստեղծները կ'կարգայի-
նէրեմն կ'զրէի. կ'փորձէի կամ Խտալերէն կամ Գաղղիարէն ո-
տանուոր կամ արձակ հոսել հոգւոյն այն առաջին խանդը որ
կարծես սրտի վրայ կ'ձանրանայ եթէ խօսքը բացատրելով չմի-
թարէ զայն :

Ա'երեկ թէ խօսքը մարդուս միակ ճակատաղիւն է և ստեղծ-
ուած է իր ստուղը տալու համար : Մարդ կ'տանջուի մինչև որ
ներսը զգացածը դուրս հանէ : Իր զրուած խօսքը հայելիի մը
պէս է, որու պէտք ունի ինքզինք ձանչնալու և իր ապրելուն ա-
պահով ըլլալու համար : Քանի որ իր զրուածներու մէջ չտես-
նէր զինք՝ չ'զգար որ ստուղիւ կ'սարի : Միտքը մարմնոյ պէս իր
չափահասութիւնը ունի :

Այն տարիքին մէջն էի՝ ուր հողին խօսքով անանելու և ա-
ճելու պէտք ունի : Բայց ինչպէս կ'պատահի միշտ, կարողութե-
նէս առաջ բնազդումս կ'ծնէր : Հազիւ թէ զրելու կ'սխտէի և ա-
հա գործէս զփոճ կ'ըլլայի և ձանձրոյթով մէկ կողմ կ'նետէի-
նաբօլիոյ հովը և ծովուն ալիքները քանի քանի անգամ տա-
րած և կլլած ես առաւօտեան, զիշերային զգայմանցս և մտած-
մանցս կտորները որ ցորեկը ինձմէ պատուելով՝ առանց զըզ-
ջումի հեռի կ'նետուէին :

ԺԶ

Երբեմն Արացիէլայ սովորականէ անլի զիս զոցուած և լրիկ
տեսնելով, ծածուկ սենեակս կ'մտնէր զիս ընթերցանութենէս և
զբազումներէս կորզելու համար : Անձայն աթոռիս ետեէն կ'յա-
ռաջանար, ուսերուս վրայէն կ'բարձրանար օտքին մատերուն վրայ
կանգուն դիտելու համար, առանց հասկնալու ինչ որ կ'կարգայի
և կ'զրէի. ետքը արագ շարժումով մը զիրքս կ'վերցնէր և զրիչս

մատերէս կ'յափշտակէր փախչելով: Տանկըն մըայ կ'հալածէի զինք, կ'սրբողէի քիչ մը. կ'խնդար: Աներէի քայց մեր մը նման խիստ կ'յանդիմանէր զիս:

«Այսօր ինչ կ'խօսի ձեր աչերուն այդ երկար գիրքը, կ'մըրմուար կէս ճշմարիտ և կէս կատակ անհամբերութեամբ: Միթէ այդ սեաւ տողերը հին սղեղ թղթին վրայ ձեզ խօսելէ երբեք պիտի չգազդին: Միթէ բոլոր կիրակիները և տարւոյն բոլոր գիշերները պատմելու համար բաւական պատմութիւն չէք զիտեր ինչպէս որ Բրօսիտայի մէջ պատմուելով զիս լացուցին: Եւ որո՞ւ կ'զրէք բոլոր գիշերը այն երկար նաւակները՝ զորս առաւօտուն ծովու հովին կ'նետէք: Չէք զիտեր թէ գէշ կ'ընէք, և բոլորովին գունասա ու որ և է բանի անմտաղիւր կ'ըլլաք երբ այնչափ երկար ատեն զրէք կամ կարգաք: Միթէ աւելի քաղցր չէ ինձ հետ խօսիլը որ կ'լսեմ ձեզի, քան թէ ամբողջ օրեր այն մտեալներու կամ այն ստուերներու հետ որ ձեզի միտ չեն դներ: Աստուած իմ, ինչո՞ւ այն թուղթի թերթերուն չափ խելք չունենայի: Բոլոր օրը պիտի խօսէի ձեր հետ, ինչ որ հարցնէիք պիտի պատասխանէի, և պէտք պիտի չունենայիք ձեր աչերը յոգնեցնել և կանթեղին բոլոր խղը սպառել»:

Այն ատեն զիրքս և գրիչներս կ'պահէր: Նաւարարի հաղուստս և զլեարկս կ'բերէր: Ա՛ստիպէր զիս դուրս ելլել զգօսնելու համար: Ա՛հնազանդէի իրեն մրմուալով՝ քայց նաև սիրելով զինք:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

Ա.

Քաղքին մէջէ դէպ 'ի ծովեզրն ու զիւղը երկար պտոյտներ ընելու կ'երթայի. քայց այս առանձին պտոյտները Նաբօլի վերադարձած ժամանակիս առջի օրերուն պէս տխուր չէին: Քաղցրապէս կ'վայելէի քաղաքին, եզերքին, երկնից և շուրերու տեսարանները: Առանձնութեան վայրկեանական զգացումը չէր ընկձեր զիս, այլ սրտիս և մտածմանցս զօրութիւնները կ'կեդրոնացնէր: Գիտէի թէ բարեկամաց աչեր և մտածումներ այն ամբօխին կամ անասրատներուն մէջ ինձ կ'հետեւէին և թէ վերադարձիս զիս սիրող սրտերէ կ'սպասուէի:

Պառաւ կնոջ մեկնութեան համեմատ, օտար բոյներու շուրջը պտուղացող թուզուր չէի, այլ կ'նմանէի այն թուզունին որ զինք սպահող բոյնէն հեռանալ կ'փորձէ քայց ես դառնալու ճամբան ալ զիտէ: Բացակայ բարեկամիս վրայ ունեցած սէրս Արացիէլ լայի վրայ դարձած էր: Այս զգացումը ինձ անոր կապողէն աւելի սաստիկ, աւելի զօրաւոր և աւելի քաղցր բան մ'ունէր: Արթուէր ինձ թէ մին կ'պարտաւորէի սովորութեան և դէպքերու, իսկ միւսը կ'նկատէի իբր ինձմէ ծնած մը զոր իմ անձնական ընտրութեամբս վաստկած էի:

Ասիկա սէր չէր, վասն զի անոր ոչ խառնութիւնը, ոչ նախանձը և ոչ տուփալի զգացումը ունէի, այլ սրտի քաղցր հանդարտութիւն մ'էր այն, հսգւոյն և զլսյութեանց թեթև տենդին տեղ: Չէի մտածեր ոչ ուրիշ կերպով սիրել, և ոչ աւելի սիրուիլ: Չէի զիտեր թէ ընկեր մը, բարեկամ մը, քոյր մը, կամ ուրիշ բան մ'էր նա ինձի համար, կ'զգայի միայն թէ ես երջանիկ էի իր հետ և ինք երջանիկ ինձ հետ:

Ուրիշ կերպ որ և է բանի մը չէի բաղձար: Չէի այն տարիքին մէջ ուր զգայածնին կ'բննեն որպէս զի երջանիկութեան սնու-

տի բայցատրութիւն մը տան : Արաւէր ինձ խողաղ, խանդակաթ
և երջանիկ ըլլալ առանց գիտնալու թէ ինչո՞վ և ինչո՞ւ համար :
Քնկերական կեանքը, երկուքի մտածումը, ամէն օր մեր անմեղ
և քաղցր ընտանութիւնը կ'աւելցնէին մեր մէջ : Ինք իր թոյլ-
տուութեան մէջ այնչափ անարատ էր որչափ ես հանդարտ ան-
հոգութեանս մէջ էի :

Բ

Երեք ամսէ 'ի վեր էր որ նոյն ընտանիքին մէջն էի, նոյն
տունը կ'ընակէի, իր մտածումին կ'մասնակցէի, Արացիէլա այն-
չափ սովորած էր իր սրտէ անբաժանելի կարծելու զիս որ ինք
ալ չէր զգար թէ ինչ ազդեցութիւն ունէի ես իր վրայ : Ինձի
հետ չունէր այն երկչոտութիւնը, զգուշութիւնները և ամօթ-
խածութիւնը՝ որ աղջկան մը և երիտասարդ մարդու մը տեսու-
թեանց մէջ կ'մտնեն և որոնք շատ անդամ սիրոյ ծնունդ կու
տան այն զգուշութիւններով զորս անորմէ պահպանուելու համար
կ'ընեն : Չէր երկնտեր և ես հազիւ կ'տարակուսէի թէ նոր արեւ-
ներու առջև հիմա բացուած և կանխահաս հասունութեան բոլոր
պայծառութեան մէջ այս մանկային մաքուր շնորհքը, իր պարզ
զեղեցկութեամբ իշխանութիւն մը իրեն, զմայլում մը ամենու և
վտանդ մը ինձի համար կ'ըլլար : Երբէք հոգ չէր ըներ իմ ա-
չացս առջև պահուելու կամ զարգարուելու . չէր մտածեր այն
աստիճան որչափ քոյր մը չմտածէր թէ զեղեցիկ կամ տղեղ
պիտի երևի իր եղբոր : Չատ անդամ չէր զգուշանար զոցելու իր
մերկ ոտքերը երբ առտու իր պղտիկ եղբարքը տանիքին վրայ ա-
րևու առջև կ'հարկուցնէր կամ իր մեծ մօրը կ'օյնէր ինկած չոր
տերեւները աւելու : Ամէն ժամ միշտ բաց սենեակս կ'մտնէր և
Պէրբինոյի չափ անմեղութեամբ անկողնոյս ոտքի աթոռին վրայ
կ'նստէր :

Ես անդամ անձրևոտ օրերը ամբողջ ժամեր անոր հետ առան-
ձին կ'անցընէի քովի սենեկին մէջ ուր պղտիկ տղոյ հետ կ'զատ-

կէր և ուր բուստի կ'աշխատէր : Խօսակցելով և խաղալով իր
արհեստին կ'օղնէի զոր կ'սորվեցնէր ինձ : Նուազ ճարպիկ բայց
անորմէ աւելի ուժեղ, կտորները մանրելու աւելի կ'յաջողէի :
Այսպէս կրկին դորձ կ'ընէինք, և մէկ օրուան մէջ երկու կը
շահէր :

Ընդ հակառակը իրիկունը երբ տղաքը և ընտանիքը կ'ննջէին,
ինք աշակերտ կ'ըլլար և ես դասատու : Արագալ և գրեւ կ'սոր-
վեցնէի, զիրքերուս վրայ զիրերը կայել տալով և ձեռքը բըռ-
նելով որպէս զի զանոնք գրեւ սորվի : Մօրեղբորորդին չկրնա-
լով ամէն օր զալ ես անոր տեղը կ'ընէի : Այս այս երիտա-
սարդը տղեղ և կաղ ըլլալուն համար, թէև քաղցր, համբե-
րող և ծանրաբարոյ էր, իր հօրաքրոջ աղջկան այնչափ հրա-
պոյր և ակնածութիւն չէր ազդեր, կամ իր դասերու ատեն խիստ
անմտադիր ըլլալուն խիստ նուազ յառաջագիմութիւն կ'ըլլար
անոր քան թէ ինձի հետ : Երեկոյեան կէսը ուսման տեղ կատա-
կելով, խնդալով և մանկանց դաստիարակութիւնը ձեռնցնելով
կ'անցընէին : Խեղճ երիտասարդը իր աշակերտէ յափշտակուած
ըլլալուն խիստ երկչոտ էր զանիկա յանդիմանելու : Ինչ որ Արա-
ցիէլա փափաքէր՝ կ'կատարէր որպէս զի աղջկան զեղեցիկ յօն-
քերը դժկամակութեան կնճիւ մը չառնէին և շուրթերը փոքրիկ
ծամածութիւն մը չընէին : Չատ անդամ կարգալու սահմանուած
ժամը բուստի կտորներ մաքրելով, կամ մեծ մօր աղեկատին տախ-
տակին վրայ բուրդի կարծերը փաթտելով կամ Պէրբոյի ուռկա-
նին ծակերը նորոգելով կ'անցնէր : Ամէն բանով գոհ կ'ըլլար,
միայն թէ իր մեկնած ատենը Արացիէլա հաճութեամբ քով իծա-
ղէր, և այնպիսի շեշտով «պփփօ» բէր որ նորէն օրեանսինս կ'նշա-
նակէր :

Գ

Ընդ հակառակը երբ ինձի հետ ըլլար՝ դասը կարևոր կ'ըլլար :
Չատ անդամ կերկարէր մինչև որ մեր աչերը քունէ կ'ձանրա-
նային : Իր կախած գլխէ, ծուած վիզէ, և զիրքին ու կերպարան-

քին մտադիր անշարժութենէ կ'տեսնուէր թէ խեղճ աղջիկը յաջողելու համար բոլոր ճիգը կ'ընէր : Արմուկը ուսիս վրայ կը կռւնէր յորքին մէջ կարդալու համար ուր մասս սողը կ'զծէր և արքայաներու բառը կ'ցուցնէր : Երբ կ'զրէր մատերը ձեռքիս մէջ կ'բռնէի զրիչը կիսովին առաջնորդելու համար :

Եթէ սխալ մ'ընէր իստ և բարկացայտ կերպով կ'յանդիմանէի զինք . չէր պատասխաներ և միայն ինքզինքին հետ կ'բարկանար : Երբեմն լալու պատրաստ կ'տեսնուի , այն ատեն ձայնս կ'քաղցրացնէի և վերստին սկսելու կ'քաջալերէի : Եթէ ընդ հակառակը աղէկ կարգար և զրէր կ'տեսնուէր թէ ինքնին ծափահարութեանս մէջ իր վարձատրութիւնը կ'փնտռէր . հպարտ երևելով աւելի ինձ տուած հաճութեան քան թէ իր յաջողութեան պղտիկ յաղթանակին վրայ , կարմրելով առ իս կ'դառնար ճակտին վրայ և աչաց մէջ յայտնի ուրախութեան նշոյլներով : Կ'վարձատրէի զինք քանի մ'երես Պօղ և Վիրգինէ կարդալով զոր ամենէ աւելի կ'ընտրէր , կամ Թասօի քանի մը դեղեցիկ ու տանաւորները , ուր հովուներու գիւղային կեանքը կ'նկարագրէ որոնց մէջ Հէրմինի կ'ընակի , կամ երբ երկու սիրահարաց ցաւերը և յուսահատութիւնը կ'երդէ : Այս սաղերուն դաշնակը կարգաւ գաղբեցնէ՛ շատ ետք լալ և երազել կու տար իրեն : Բանաստեղծութիւնը՝ սիրոյ ծնունդ տալու վրայ եղող երիտասարդ սրտի մէջ միայն ամենէ մեծ և ամենէ երկարատև արձագանգը կ'ընէ : Կարծես թէ ամէն սուփանաց նախազգացումն է այն : Աւելի ետքը , յիշատակի և սոց կ'նմանի : Այսպէս կենաց երկու ներհակ ատենները կ'տխրեցնէ . երիտասարդութեան մէջ յոյսերով , և ծերութեան մէջ զղջումներով :

Դ

Կանթեղին լոյսով և մեր ոտից տակ ձէթի կրակին դաղջ տաքութեամբ այս երկար և քաղցր դիշերներու զուարճալի ընտանութիւնը մեր մէջ սղոյական մտերմութիւններէ զատ երբեք ու-

րիչ մտածումներ և տարբեր փափաքներ չէին պատճառեր : Պաշտպանուած էինք , ես գրեթէ ցուրտ անհողութեամբս և ինք իր անբժութեամբն ու անարատութեամբ : Միացած ատենուս պէս հանդարտ կ'բաժնուէինք , և այս երկար խօսակցութիւններէ վայրկեան մ'ետքը նոյն տան մէջ կ'ննջէինք , քանի մը քայլ միայն իրարմէ հեռի , երկու այնպիսի մանկանց նման որ իրիկունը միատեղ կ'խաղան և իրենց պարզ զբօսանքէ անդին բան մը չեն մտածեր : Զպայմանց այս անդորրութիւնը՝ որ անյայտ կերպով ինքնին կ'սնանին , տարիներ պիտի տևէր եթէ չպատահէր դիպուած մ'որ ամէն ինչ վեր 'ի վայր շրջեց և յայտնեց մեր բարեկամութեան ինչ ըլլալը որ այնչափ երջանիկ ըլլալու կ'բաւէր մեզ :

Ե

Չէքօ , այս էր Կրայիէլայի մօրեղծօրորդոյն անունը , կ'շարունակէր ձմեռ դիշերները օր ըստ օրէ աւելի յաճախել ձկնորսին տունը : Թէև դեռահաս աղջիկը ընտրութեան նշան մը չէր տար և միշտ անոր կատակներու սովորական առարկան մինչև անդամ խաղալիք կ'ըլլար , սակայն խեղճ Չէքօ այնչափ քաղցր բարբարոյ և խոնարհ էր անոր առջև՝ որ Կրայիէլա կ'ստիպուէր անոր բարութիւններէ շարժիլ և երբեմն հաճութեամբ ծիծաղել : Ասիկա բաւական էր Չէքօյի : Այն սիրող այլ տկար բնութեանց տէր անձերէն էր որ սիրուելու համար բնական յատկութիւններէ զրկուած ըլլալին զղալով , զո՛հ կ'ըլլան սիրել առանց փոխադարձ պահանջելու և կ'զոհուին կամայ դերիներու պէս եթէ ոչ երջանկութեամբ՝ դէթ ծառայութեամբ այն կնոջ որու սիրտը իրենց վրայ կ'իշխէ : Ասոնք սիրոյ մէջ ամենէ վեհ բնութիւնները չեն բայց ամենէ զբառողները : Կ'զման անոնց վրայ բայց նաև կ'զմայլին : Միտել սիրուելու համար մարդկային է . բայց սիրել սիրելու համար գրեթէ հրեշտակային է :

Ամենէ անշնորհ ձևերու մէջ իսկ, խեղճ Չէքոյի սիրոյ մէջ հրեշտակային բան մը կար: Այսպէս Արացիէլայի կողմէ իր ներկայութեան առջև ինչ ցուցուած ընտանութիւններէ և համակրութեան, խոնարհելէ կամ նախանձելէ շատ հեռի էր, կ'սիրէր զիս, վասն զի Արացիէլա զիս կ'սիրէր: Իր հօրաքրոջ աղջկան բարեկամութեան մէջ առաջին կամ միակ տեղը չէր խնդրեր, այլ երկրորդը կամ վերջինը. ասով ամէն ինչ կ'բաւէր իրեն: Այրիկեան մը անորմէ հաւնուելու, հաճութեան նայուածք մը, նշան մը, կամ համակրական բառ մ'ընդունելու համար, պիտի դար իսկ Գաղղիոյ մէջէ զիս փնտռելու և տանելու անոր՝ որ իրմէ աւելի զիս կ'ընտրէր: Արթնիմ պիտի ատէր իսկ զիս եթէ անոր ցաւ պատճառէի:

Իր սիրոյ պէս իր հպարտութիւնն ալ միայն անոր վրայ էր: Թէև արտաբնատ այնչափ ցուրտ, բայց խոհուն, զգօն և կանոնաւոր էր ինչպէս որ Աստուած և իր սպեղութիւնը զինք բրած էին: Բնազգօրէն թերևս կ'զուշակէր թէ իր հօրաքրոջ աղջկան զգայմանց վրայ իշխանութիւնս մշտնջենաւոր պիտի չըլլար. թէ որ և իցէ անհրաժեշտ դիպուած մը զմեզ պիտի բաժնէր. թէ ես օտարական հեռաւոր երկրէ մը և այնպիսի վիճակէ և հարըստութեանէ ըլլալով որ Բրօսիտայի նաւաբարի մը աղջկան հետ յայտնապէս հակակշիւ էի. թէ օր մը Արացիէլայի և իմ մտերմութիւնս սկսածին պէս պիտի կտրուէր. թէ այն ատեն միայնակ լքուած և յուսահատ պիտի մնար առանց իրեն. թէ այս յուսահատութիւնն անդամ անոր սիրտը պիտի խոնարհեցնէր և իրեն պիտի նուիրուէր վտարեկ բայց ամբողջ: Ինք՝ միայն միութարջի և բարեկամի պաշտօնը կրնար պահանջել, բայց իր հայրը ուրիշ մտածում մ'ունէր:

Հայրը՝ Չէքոյի Արացիէլայի վրայ ունեցած սէրը ճանչնալով երբեմն երբեմն զան տեսնելու կու գար: Իր զեղեցկութեան և խոհեմութեան վրայ շարժած, իր արհեստին զործածութեան և ընթերցանութեան ու դրի մէջ ըրած արագ յառաջադիմութեանց վրայ սքանչալցած, մտածելով նաև թէ բնական տղեղութիւնները պիտի չ'ներէին Չէքոյի սպառնալիք և ընտանիքի խանդաղատանքէ տարբեր բանի անձկալ, որոշած էր իր որդին Արացիէլայի հետ ամուսնացնել: Իր հարստութիւնը զործաւորի մը համար բաւական նշանաւոր, կ'ներէր իրեն կարծել թէ իր խնդիրը երախտիք մ'էր որու Անտրէա, իր կիներ և աղջիկը պիտի չ'տորհէին իսկ ընդդիմանալ: Չէքոյի կամ խօսեցած ըլլալուն կամ իր մտածումը անորմէ պահելով յանկարծ իր ստացած երջանկութեան վրայ զարմայնել ուղեւով զայն՝ որոշեց երեւան հանել իր նպատակը:

Ծանդեան նախընթաց օրը սովորականէ աւելի ուշ գացի ընտանեաց ընթրիքին մասնակցելու: Անտրէայի և կնոջ նեղացած կերպարանաց վրայ ցրտութիւն և խռովութիւն մը տեսայ: Աչերս Արացիէլայի վրայ վերցնելով զիտեցի թէ լացած էր: Իր երեսի վրայ յատակութիւնը և ուրախութիւնը այնչափ բնական էին որ տրամութեան այս անսովոր նշանը նիւթական քօղի մը պէս կ'պատէր զինք: Պիտի ըսուէր թէ իր մտածմանց և սրտին ստուերը երեսին վրայ տարածուած էր: Անշարժ և համր մնացի չհամարձակելով խեղճ անձերը հարցափորձել և ոչ Արացիէլայի հետ խօսիլ վախնալով որ ձայնին հնչիւնը միայն չպայթեցնէր սիրտը զոր հազիւ բռնելու կարող կ'երևէր:

Եր սովորութեան հակառակ ինձ չէր նայեր : Թող ձեռքով մէջ հացի կտորները բերանը կ'տանէր, և տեսնուելու համար ուտել կ'կեղծէր. բայց չէր կրնար և հացը սեղանին տակը կ'նետեր : Ընթրիքը լմնալէ առաջ, լռիկ, տղաքը պառկեցնելու պատրուակաւ ելաւ իրենց սենեակը տարաւ զանոնք, և հոն գոցուեցաւ ոչ ծնողաց և ոչ ինձ զիշեր բարի ըսելով և առանձին թողուց զմեզ :

Երբ դուրս ելաւ, հօրը և մօրը հարցուցի թէ իրենց մտածմանց և գաւակնուն տրտմութեան պատճառը ինչ էր : Այն ատեն պատմեցին ինձ թէ ցորեկը Ձեքօյի հայրը տուն եկած և իրենց աղջիկը իր տղուն ամուսնութեան համար խնդրած էր, թէ ասիկա մեծ երջանկութիւն մը և բաղբ մ'էր իրենց ընտանեաց համար, թէ Ձեքօ հարստութիւն պիտի ունենար, թէ Վրացիէլ լա՛ որ այնչափ բարեսիրտ էր, իր երկու պզտիկ եղաբարք հետք առնելով զաւակներուն պէս պիտի մեծցնէր զանոնք, թէ իրենց ծերութեան օրերը այսպէս թշուառութեան գէմ ապահով պիտի ըլլային, թէ երախտագիտութեամբ այս ամուսնութեան հաւանած էին և Վրացիէլայի խօսեցած էին, թէ ան բան մը չպատասխանած էր անշուշտ աղջկան մ'երկչատութեամբ և համեստութեամբ, թէ իր լուռութիւնն ու արցունքները իր զարմացման և սրտին յուզման պատճառաւ էին, թէ պիտի անցնէր այս ալ իբր ծաղկէ վրայ եղած ճանճ մը, և թէ Ձեքօյի հօր և իրենց մէջ որոշած էին նշանառութիւն Ծննդեան հանդէսներէ վերջ ընել :

Թ՞

Գեռ կ'խօսէին անոնք մինչդեռ ես երկար ատենէ 'ի վեր չէի ըսեր : Երբէք չմտածած էի ինքնին Վրացիէլայի վրայ ունեցած զգացումն : Չգիտէի թէ ինչպէս կ'սիրէի զինք, պարզ մտերմութիւն մ'էր, բարեկամութիւն մը, սէր, սովորութիւն թէ բոլոր այս զգացումներէ ամբողջութիւն մը որ իմ անոր վրայ ունեցած համակումն կ'կազմէր : Բայց մտածելով որ կենաց և սրտի այս քաղցր յարաբերութիւնները, որ ակամայ իմ և անոր մէջ հաս-

տատուած էին, յանկարծ պիտի փոխուէին. խորհելով որ պիտի կորզէին զայն ինձմէ ուրիշի տալու համար. թէ ընկերի և քորջ տեղ, ինչպէս էր հիմա, օտարական և անտարբեր պիտի ըլլար ինձ, թէ հոն պիտի չըլլար, թէ ամէն ժամ պիտի չտեսնէի, թէ ինձի կանչող ձայնը պիտի չլսէի, թէ իր աչացը մէջ ալ պիտի չկարգայի յանկուցող և փափուկ լոյսով մը միշտ ինձ ուղղուած այն ճառագայթը որ սիրտս կ'լուսաւորէր մեղմիկ և մայրս ու քոյրերս յիշեցնել կու տար ինձ : Երբ կ'երևակայէի այն անջատումը և խորին զիշերը՝ որ շուրջս պիտի պատէր յանկարծ, հետեւեալ օրը, որ իր ամուսինը ուրիշ տուն պիտի տանէր զայն, այն սենեակը ուր ալ պիտի չպառկէի, իմն՝ ուր ալ պիտի չմըտնէր՝ ուր արթնցած ատենը իր մերկ ոտքերու և ձայնին հնչիւնը պիտի չլսէի. այն եկեղեցիները՝ ուր կիրակի օրեր պիտի չառաջնորդէի իրեն. այն նաւակը՝ ուր իր տեղը պարասպ պիտի մնար և ուր միայն հողմին և ալեաց հետ պիտի խօսէի : Մեր անցեալ կենաց այս քաղցր սովորութեանց կերպարանքները, զորս կ'յիշէի և որք յանկարծ կ'ցնդէին առանձնութեան և ոչնչութեան անդունդին մէջ ձգելու համար զիս, այս ամէնը առաջին անգամ զգալ տուին ինձ թէ ինչ էր այս աղջկան ընկերութիւնը ինձի համար և իմացուցին ինձ թէ սէր կամ բարեկամութիւն եղող զիս անոր կապող զդացումը կարծածէս աւելի զօրաւոր էր և իմ հաբօլիոյ մէջ վայրենի կենաց վրայ ունեցած անծանօթ հրապոյրս, ոչ ծովէ էր, ոչ նաւակը, ոչ տան խոնարհ սենեակը, ոչ ձկնորսը, ոչ իր կինը, ոչ Պէբբօն, ոչ տղաքը, այլ միայն մէկ անձ էր զայն ազդողը և այն անձը տունէն անհետանալով, ամէն ինչ պիտի անհետէր : Եթէ պակսէր ան իմ արգի կենացս մէջէ, ալ բան մը չկար : Չդացի այն շփոթ վայրկեանը՝ զոր երբէք խոստովանած չէի և որ այնպէս հարուածեց զիս որ բոլոր սիրտս սարսուաց և փորձեցի սիրոյ մէկ անհունութիւնը անհուն տրտմութեամբ որու մէջ սիրտս գահավիժած զրաց :

Ժ

Առութեամբ սենեակս մտայ : Բոլորովին հազուած անկողնիս վրայ նետուեցայ : Փորձեցի կարգալ, զրեւ, մտածել և ցրուել մտքի դժուար աշխատութեամբ մը սրաի խռովութիւնս : Ամէն ինչ անօգուտ եղաւ : Ներքին խռովութիւնս այնչափ զօրաւոր էր որ երկու մտածում չկրցայ ունենալ, և ոյժիս սպառելը անդամ քունս չըբերաւ : Երբէք Կրայիլէլայի կերպարանքը այնչափ հրասպարիչ և հաստատ երեցած չէր աչացս առջև : Ա՛վայելէի զան ամէն օր տեսնուած բանի մը սէս, և որու արժէքը զայն կորսնցնելով միայն կ'հասկցուի : Մինչև այն օրը իր դեղեցկութիւնը անդամ բան մը չէր ինձի համար, անոր վրայ զղացածս բարեկամութեան աղբեցութեան հետ կ'խառնէի ինչպէս նաև իր կերպարանքը կը յայտնէր : Չզիտէի թէ զղացմանցս մէջ զմայլում կար և ամենափոքր առիթ մը իսկ չէի դուշակեր իր խանդաղատանաց մէջ :

Այս անքուն զիշերուան սրաիս երկար ընթացից մէջ անդամ չկրցայ աղէկ մեկնութիւն մը տալ այս ամենու վրայ : Թէ արըտմութեանս և թէ զղայութեանցս մէջ ամէն ինչ խառն էր : Կը նմանէի այնպիսի մարդու մը՝ որ յանկարծ հարուածէ մը շփոթած չզիտէր տակաւին թէ ո՞ր կողմը կ'ցաւի, բայց ամէն կողմէ ցաւ կ'զգայ :

Տան մէջ ձայն ելելէ առաջ անկողնէս ելայ : Չզիտեմ ինչ բնազդում մը կարճ միջոց մը հեռացնել կ'ստիպէր զիս, իբր թէ այս տեսակ ժամանակի մէջ կրնար խռովել ներկայութիւնս այս ընտանեաց խորանը, որու ճակատագիրը օտարականի մ'առջև այսպէս կ'խռովէր :

Մեկնեցայ Պէրբոյի իմացնելով որ քանի մը օր սլտի չվերագառնամ : Պատահմամբ այն ճամբան բռնեցի ուր առաջին քայլերս կ'տանէին : Նաբօլիոյ երկայն ծովեզերքը հետևեցայ Բէսինայի և Բօրթիչի կողմը և Աէսուֆի ստորտար. առաջնորդներ առի Թօրբէ տէլ Կրէքօի մէջ : Սան Սալվաթօրէ ճգնարանին գրան առջև

քարի մը վրայ սլտկեցայ այն սահմանը՝ ուր բնակուած բնութիւնը կ'վերջանայ և կրակէ երկիրը կ'սկսի : Հրաբուխը քանի մը ատենէ 'ի վեր եռացման մէջ էր, և ամէն բորբոքումին այն ժոխրէ և քարերէ ամպերը կ'նետէր՝ որոնց զլրբիլը զիշերները կ'լսէինք ճգնարանին տակ եղած լավայէ ժայռին մէջ : Հոն առաջնորդներս մերժեցին առելի հեռի ընկերանալ ինձ : Առանձին ելայ. դժուարաւ վերջին կոնոնը հասայ ոտքերս և ձեռքերս խռոթեցի թանձր և կիզող ժոխրի մէջ որ մարդու բեռին տակ կը փլէր : Հրաբուխը վայրկեան առ վայրկեան կ'զոտար և կ'որոտար : Հրացեալ և դեռ կարմիր քարերը ասդին անդին շուրջս կ'թրուչէին մոխրին մէջ մարելով : Բան մը չկասեցուց զիս : Բերանին մինչև վերջին ծայրը հասայ և նստայ : Նաբօլիոյ ծոցին, զեղին և հիանալի քաղքին վրայ արևուն ծաղիլը տեսայ : Յուրտ և անզղայ էի այն տեսարանէն որու վրայ զմայլելու կու զան հազար մղոններէ այնչափ ճամբորդներ : Այս ծովու եզրերու և արևէ զարնուած շէնքերուն անհուն լոյսին մէջ, միայն փոքրիկ սպիտակ կէտ մը կ'փնտռէի ծառերու մթին կանաչին մէջ Բօլիլիբի բլրան ստորտար ուր Անարէայի խրճիթը կ'կարծէի նշմարել : Մարդս որչափ տարածութիւնը զիտէ և տեսնէ, բնութիւնը իրեն համար կ'բաղկանայ երկու կամ երեք զգալի կէտերէ ուր իր հոգին կ'եզերի : Կորզեցէք կեանքէ զձեզ սիրող սիրտը, ինչ կը մնայ : Նոյնպէս է բնութիւնը : Անհետացուցէք այս վայրը կամ տունը զոր ձեր մտածումները կ'փնտռեն կամ ձեր յիշատակները կ'բնակին, այն ատեն ճշմարիտ պարսպ մ'է բնութիւնը ուր նայուածքը կ'խորասուզի սուանց յատակ և հանդարտութիւն զտնելու : Պէ՛տք է ուրեմն զարմանալ որ արարչութեան վստի տեսարանները այնչափ տարբեր կերպով կ'զիտուին ճամբորդներէ : Առան զի ամէն մէկը իրեն հետ իր նայուածքը կ'տանի : Հոգւոյն վրայ եղած ամսը, հորիզոնի վրայ զտնուած ամպէ մը առելի կ'ծածկէ և կ'այլազունէ երկիրը : Տեսարանը տեսարանին մէջն է : Պորձառու եղայ ասոր :

ԺԱ.

Ամէն ինչ դիտեցի, բան մը չտեսայ : Ի զուր անդդայի մը պէս մինչև հրաբուխին խորը իջայ ցրտացած լավաներու ծայրին կըռթնելով : Ի զուր խորունկ ճեղքուածներէ անցայ ուսկից սողացող շողին և կայծերը կ'խեղդէին և կ'այրէին զիս : Պարսպ տեղը բիրեղացած ծծումբի և աղի ընդարձակ ձորերը կ'դիտէի որոնք կրակին շնչառութենէ դունաւորուած սառնամանեաց կ'ամանէին . վտանդին առջև ալ զմայլման պէս ցուրտ մնացի : Հողիս ուրիշ տեղ էր . 'ի զուր կ'ուզէի կանչել զան անկէ : Իրիկունը վերատին ճգնարանը իջայ : Առաջնորդներս ճամբեցի : Բօմբէխայի այդիններուն մէջէ վերադարձայ : Ամբողջ օր մը անցուցի խորասուզած քաղքին անասպատ փողոցները ժուռ դալով : Այս երկու հազար տարիէ վերջը բացուած դերեզմանը լոյսին տալով իր փողոցները, յիշատակարանները և արուեստները, Աէսուֆի պէս անզոյց թողուց զիս : Այս մտերին բոլոր հողին այնչափ դարերէ 'ի վեր Աստուծոյ հովէն աւլուած էր որ սրտիս ակ չէր խօսեր : Այնպիսի անտարբերութեամբ կ'իտխէի ոտիցս տակ իրենց քաղաքին այն փողոցներու մէջ մարդերու փոշին, որ կարծես թէ ծովէն դէպ իր եզրը մղուած պարսպ խեցեմորթներու կոյտեր էին անոնք : Թամանակը ահագին ծով մ'է, որ միւսին պէս մեր աւերակները երևան կ'հանէ : Չենք կրնար ամենու վրայ ողբայ : Ամէն մարդու իր տրամութիւնները և ամէն դարու իր կարեկցութիւնը բաւական են :

Բօմբէխայէ մեկնելով Գասթէլամարի և Սօրանթի լեռանց անտառակց կիրճերու մէջ մտայ : Հոն բնակեցայ քանի մը օր զիւզէ դիւզ երթալով, և այծարածներէ լեռներու ամենէ նշանաւոր վայրերը առաջնորդուելով : Վայրեր դիտող նկարիչ մը կը կարծէին զիս, վասն զի երբեմն երբեմն զծաղրութեան փոքրիկ տեսքի մը մէջ, զոր բարեկամս թողած էր, քանի մը դիտողութիւններ կ'դրէի : Բայց թափառական հողի մ'էի որ գիւղէ մէջ

տողին անդին կ'ըջադայէի օրերս անցընելու համար : Ամէն ինչ կ'սրակէր ինձ : Ես ալ ինքզինքիս կ'սրակէի :

Չկրցայ աւելի երկար շարունակել : Երբ Ծննդեան տօները անցան և տարուան այն առաջին օրը, զոր մարդիկ տօն մը ըրած են, ժամանակը խիստ հիւրի մը պէս զուարճութիւններով և սրակներով հրապուրելու կակղեցնելու համար, անասարեցի Նաբօլի մտնել : Գիշերը հոն հասայ վարանելով, բաժնուած Կրացիէլան տեսնելու անհամբերութեան և ակ չտեսնելու սարսափին մէջ : Քսան անդամ կանկ առի, Մարձելինայի մօտենալով նաւակներու ծայրը նստայ :

Տունէն քանի մը քայլ հեռի Պէբբօյի հանդպեցայ : Զիս տեսնելով ուրախութեան աղաղակ մը ձգեց, և պղտիկ եղբօր մը պէս վիզս ցատկեց : Գէպ իր նաւակը տարաւ զիս և բացակայութեանս աստե՛ն անցածները սրտմեց :

Ամէն բան շատ փոխուած էր տան մէջ : Կրացիէլա մեկնելէս 'ի վեր լալէ դադրած չէր : Ճաշէ համար սեղան ալ նստած չէր : Բուստի չէր աշխատեր : Բոլոր օրերը իր սենեկին մէջ զոյցուած զինքը կանչած աստենին չպատասխանելով և բոլոր դիշերները տանիքին վրայ ժուռ դալով կ'անցընէր : Գրացիները կ'ըսէին թէ խենթեցած է կամ մեղամաղձութեան մէջ ինկած է : Բայց ինք դիտէր թէ ստոյգ չէին այն խօսքերը :

Բոլոր շարիքը, կ'ըսէր տղան, Չէբօյի նշանուելէն էր զոր ինք չէր սիրեր : Պէբբինօ ամէն ինչ տեսած և լսած էր : Չէբօյի հայրը ամէն օր մեծ հօրը և մօրը պատասխանը առնելու կողար : Այս վերջինները չէին դադրեր ամէն օր Կրացիէլան տանջել որպէս զի վերջապէս իր հաւանութիւնը տար : Չէր ուզեր ասոր վրայօք բան մը մտիկ ընել . կ'ըսէր, « Աւելի ճենովա կ'փախչեմ » : Նաբօլեոյ կաթոլիկ ժողովոգեան մէջ այս խօսքը հետեւեալին հաւատար է . « Աւելի ուրացեալ կ'ըլլամ » : Անձնասպանութենէ աւելի մեծ սպառնալիք մ'է այս . հողուոյն յախտեան կան անձնասպանութիւնը :

Անարէա մ իր կինը՝ որոնք Կրացիէլան կ'պաշտէին, թէ անոր ընդդիմութեան և թէ երջանկութեան հաստատութեան ան-

Տեսիլը տեսնելով կ'յուրահաստէին : Իրենց սպիտակ մազերուն վրայ կ'աղաչէին , իրենց ծերութեանը , լիշուառութեանը և երկու տղոց ապաղային վրայ կ'սօսէին իրեն : Այն ատեն Արացիէլը և կ'քաղցրանար : Աւելի համակրութեամբ կ'ընդունէր Չէքոն որ երբեմն երբեմն իրիկունը խոնարհաբար Արացիէլայի սենեկին դուռը նստելու կու դար և սղախի տղոց հետ կ'խաղար : Բարի իրիկուն և մնաս բարեառ կ'ըսէր դրան մէջէն , բայց հազիւ երբեմն բառ մը պատասխան կ'ընդունէր : Գոյոհ բայց համբերող կ'մեկնէր և հետևեալ օրը միշտ անփոփոխ կ'գար : « Քոյրս իրաւունք չունի , կ'ըսէր Պէրբինո : Չէքօ շատ կ'սիրէ զինք և խիստ բարի է : Շատ երջանիկ պիտի ըլլայ եթէ չմերժէ : Աւերջապէս այս իրիկուն , յաւելցուց , մեծ հօրս և մեծ մօրս թախանձանքներէ և Չէքօյի արտասուքներէ յաղթուելով դուռը քիչ մը բացաւ և ձեռքը երկնցուց . Չէքօ մատնի մը անցուց մատին և խոստացաւ վաղը նշանուիլ : Բայց ո՞վ զիտէ որ վաղը նոր կամբ մը պիտի չունենայ : Ան որ այնչափ քաղցր և ուրախ էր , Աստուած իմ , ս'ըջափ փոխուած է : Պիտի չկրնաք ճանչնալ զինք . . . » :

ԺԲ

Պէրբինո նաւակին մէջ պառկեցաւ , իսկ ես անցածները իմանալով անորմէ , տուն մտայ :

Անորէա և իր կինը տանիքին վրայ առանձին էին : Բարեկամութեամբ ընդունեցան զիս , և երկար բացակայութեանս վրայ փափուկ յանդիմանութիւններ ըրին : Արացիէլայի վրայ ունեցած իրենց ցաւերը և յոյսերը պատմեցին : « Եթէ հոս ըլլայիք , ըստ ինձ Անարէա , դուք որ այնչափ կ'սիրուիք իրմէ և որ երբեք ո՛չ ըսած չէ ձեզի , շատ պիտի օգնէիք մեզ : Աւերտին զձեզ տեսնելով ս'ըջափ դո՛հ ենք : Վաղը նշանատուք պիտի ըլլայ , ձեր ներկայութիւնը միշտ երջանիկ ըրած է զմեզ » :

Խեղճ մարդերու այս խօսքերուն վրայ բոլոր մարմնոյս մէջ սարսուռի մը շրջիլը զգայի : Կերքին բան մը կ'զգայնէր ինձ որ

իրենց գժբաղլութեան պատճառ ես պիտի ըլլայի : Արաղձայի և կ'զոյլայի Արացիէլան տեսնել : Բարձր ձայնով իր ծնողացը խօսիլ սկսայ , անցայ և դարձայ դրան առջևէն այնպիսի մէկու մը պէս որ չուզէր կանչել բայց կ'ուզէ լսուիլ : Խուլ և համր կեցաւ և չերեցաւ : Սենեակս մտնելով պառկեցայ : Աւերջապէս միտքս պատեց անտակ մը հանդարտութիւն որ միշտ խառվեալ հողոյ մէջ տարակուսի վերջանալէն և որ և իցէ բանի մը մինչև անդամ գժբաղլութեան վստահութենէ ետքը կու դայ : Անշունչ և անզրայ բեռի մը պէս անկողնիս վրայ ինկայ : Մտածմանցս և անդամներուս յոյնութիւնը շուտ մը դէպ 'ի խառն երազներ մղեց զիս , և վերջը , քունի ոչնչութեան մէջ :

ԺԳ

Գիշերը երկու երեք անգամ կէս արթնցայ : Չմտուան այն գիշերներէ մին էր որ սակաւագիւտ բայց ատելի տխուր կ'ըլլան տաք կլիմաներու մէջ և ծովու եղբրքը : Փեղկերուս ձեռքերուն մէջէ անընդհատ փայլակներ կ'ցայտէին սենեկիս պատերուն վրայ բոցավառ աչքի մը ցոլումին պէս : Հողմը կ'զուար անօթեցած շուներու բաղմութեան պէս : Թանձր ծովու մը մունջ բաղխումները Մարձելինայի բոլոր եղբրքը կ'հնչեցնէր , իբր թէ ժայռերու կտորներ կ'նետուէին :

Գուռս հովէն կ'զողար և կ'բաղխէր : Երկու երեք անգամ կարծեցի որ կ'բացուէր և կ'զոյուէր ինքնին և թէ արէկոծութեան շնչիւնին և ողբին մէջ , մարդկային խեղդուած ձայներ և հեծկտանքներ կ'լսէի : Մինչև անգամ կարծեցի թէ խօսքերու հընչուիլը և անուանս արտասանուիլը լսեցի վշտալի ձայնէ մը որ օգնութիւն կ'հայցէր : Ելայ նոտայ , բայց բան մը չլսեցի . կարծեցի թէ արէկոծութիւնը , տենդը և երազները իրենց ցնորքներու մէջ կ'ընկղմէին զիս , և վերստին ննջեցի :

Առտու արէկոծութեան տեղ յստակ արև մը կար : Բայց իրախան ողբերով և խեղճ ձկնորսին ու կնոջ յուսահատ ձայնե-

քով արթնցայ, որոնք Արացիէլայի գրան սեմին վրայ կ'ողբային: Իսեղճ աղջիկը զիշերը փախած էր: Տղաբը արթնցուցած և համբուրած էր լսելու նշան քնելով: Անկողնին վրայ ձգած էր իր ամենէ զեղեցիկ հաղուսաները, օղերը, մանեակները և ունեցած քիչ մը ստակը:

Հայրը իր ձեռքին մէջ քանի մը կաթիլ ջուրէ թրջուած թղթի կտոր մը կ'ըռնէր զոր զնգասեղով մը անկողնոյն վրայ գրուած դասած էին: Հինգ կամ վեց սող գրուած էին զորս շուարեալ կարդալու կ'աղաչէր ինձ: Առի թուղթը, միայն այս խօսքերը կ'սրբաբանակէին որոնք տենդէ զողորջուան ձեռքով գրուած էին և դժուարաւ կ'կարդացուէին. « Շատ խոստացայ . . . ձայն մը կ'ըսէ ինձ որ կարողութեանս վեր է . . . : Ոտքերնիդ կ'համբուրեմ: Ներեցէք ինձ: Արծնատրուհի ըլլալ աւելի կ'ընտրեմ: Միտիթարեցէք Ձեքօն և Պարհուր . . . : Անոր և սողոցը համար Աստուծոյ պիտի աղօթեմ: Տուէք անոնց ինչ որ ունիմ: Ձեքօյն մասնին ալ իրեն դարձուցէք . . . »:

Այս սողերը կարգալէս վերջը բոլոր ընտանիքը վերստին արտասուաց հեղեղ հոսեցին: Փոքրիկ սղաքը, զեռ մերկ, լսելով որ քոյրերնին ալ պիտի չգար, իրենց ձայները երկու ծերերուն հեծումին կ'խառնէին և բոլոր տան մէջ կ'վազվզէին Արացիէլայ կանչելով:

ԺԴ

Տոմսակը ձեռքէս ինկաւ: Աերցուցած ատենս, գրանս քով դետինը նարնջենիի ծաղիկ մը տեսայ զոր վերջին կերակին զեռահաս աղջկան վարսերուն մէջ տեսնելով զարմացած էի, և աստուածպաշտութեան փոքրիկ միտալը զոր միշտ իր կուրծքին մէջ կ'պահէր և զոր քանի մ'ամիս առաջ հիւանդութեանս ատեն վարսդոյրէս կախած էր: Ա՛լ չտարակուսեցայ թէ դուռս ստուղիլ զիշերը բացուած և դոցուած էր. թէ այն խօսքերը և խեղդուած հեծկտանքները՝ զորս լսած և հովուն տրտունջները կարծած էի խեղճ աղջկան բարեւները և ողբերն էին: Անեկիս սեմին արտա-

քին կողմին վրայ չոր տեղ մը, տանիքին վրայի անձրևի հետքերուն մէջ կ'հաստատէր թէ զեռահաս աղջիկը փոթորկին ատենը հօն նստած, թէ իր վերջին ժամը ողբալով և լալով անցուցած էր, նոյն քարին վրայ գառնկած կամ ծնրադիր: Նարնջենիի ծաղիկը և միտալը ժողվեցի և պահեցի կուրծքիս մէջ:

Խեղճ մարդերը իրենց յուսահատութեան մէջ իրենց պէս բաւուս վրայ կ'զգացուէին: Արցածիս չափ միտիթարեցի զանոնք: Որոշուեցաւ որ եթէ աղջիկը վերստին գտնէին Ձեքօյի խօսքը ո՛ր չպիտի ընէին: Ձեքօ ինքնին, զոր Պէբբօն կանչելու գացած էր, առաջինը եղաւ տան խաղաղութեան և հօրաբորջ աղջկան դարձին զհօնելու: Որչափ յուսահատ բայց դարձեալ երջանիկ էր որ իր անունը տոմսակին մէջ սիրով յիշուած էր և տեսակ մը միտիթարութիւն կ'ըսնէր անոր յուսահատութեան մնաս բարեւնորուն մէջ:

« Բայց ինձի մտածեց » , կ'ըսէր ինքնին և աչերը կ'սրբէր: Իսկոյն որոշուեցաւ մեր մէջ թէ բուպէ մը հանգիստ չառնուինք փախստականին հետքերը գտնելէ առաջ:

Հայրը և Ձեքօն աճասպարանօք զայլին քաղքին կանանց անթիւ վանքերու մէջ փորձելու համար: Պէբբօն և մեծ մայրը Արացիէլայի բոլոր զեռահաս բարեկամուհիներու տունը վաղեցին որոնց համար կ'կասկածէին թէ իր մտածումներու և փախուստին խոստովանութիւնը ըրած էր: Ես օտարական, ծովու եղբրքը Նաբօլիոյ նաւահանգիստները, քաղքին դռները գացի պահապանները և նաւարարները հարցնելու համար թէ մէկերնին տեսած էր զեռահաս Բթօսիտացուհիի մը քաղքէն ելելն ու նաւ մտնելը:

Առտու պարսպ հետազոտութիւններով անցաւ: Ամենքիս ալ լուիկ և տխուր տուն դարձանք մէկմէկու ընթացքին պատմելու և վերստին խորհրդակցելու համար: Տղոցմէ զատ ոչ մէկը բերանը հացի կտոր մը տանելու կարողութիւնը ունեցաւ: Անտրէս և իր կինը ուժաթափ Արացիէլայի գրան սեմին վրայ նստան: Պէբբինօ և Ձեքօ առանց յուսոյ թափառելու գացին փողոցներու և եկեղեցիներու մէջ որոնք Նաբօլիոյ մէջ իրիկունը կ'բացուին երեկոյեան աղօթքի և օրհնութեանց համար:

ԺԵ

Աւանձին անոնցմէ ետքը դուրս ելայ և տրտմութեամբ ու պատահամբ Բօզլիլիբի այրը տանող ճամբան բռնեցի : Այրէն անցայ , և մինչև Կիզիտա կղզին շրջապատող ծովուն եղբքը դացի :

Ծովեղբէն աչերս Բրօսիտայի վրայ շրջեցան որ անկէ կրկայ խեցիին նման կապտադոյն ալեաց վրայ կ'ծփի : Հարկաւ մտածմունքս ալ նոյն կղզւոյն մէջ Արայիւլայի հետ անցուցած զուարթ օրերուս վրայ դարձան : Բնազգում մ'առաջնորդեց ինձ : Յիշեցի որ դեռահաս աղջկիւր հոն գրեթէ իր տարիքով բարեկամուհի մը ունէր , գրացի խրճիթներուն աղքատ բնակչի մը աղջիկ , որ մասնաւոր հազուատ մը կ'հագնէր իր ընկերներէ տարբեր : Օր մը երբ կ'հարցնէի իրենց հազուատին մէջի տարբերութեան պատճառը , ըսաւ ինձ թէ կրօնաորոհի էր բայց ազատ իր ծնողաց հետ կը բնակէր տեսակ մը վանքի և ընտանեկան կենաց վիճակի մէջ : Իր վանքին եկեղեցին ցոյց տուաւ ինձ : Աղզւոյն մէջ շատ կային իրեն նման , ինչպէս նաև Իշխայի և Կարօլոյ գիւղերու մէջ : Միտքս եկաւ թէ Արայիւլայ ինքզինք Աստուծոյ ուխտելու համար թերևս նոյն բարեկամուհւոյն գացած էր խնդրելու որ իր վանքին դուռերը բանայ իրեն : Հազիւ թէ այս մտածեցի՝ մեծ քայլերով Բուզլի ճամբան ուղղուեցայ , Բրօսիտայի ամենէ մօտ քաղաքը ուր նաւեր կ'դանուին :

Ժամ մը չանցած Բուզլի հասայ : Կառահանգիստը վաղեցի , երկու թիավարներու կրկին վճարեցի որ յանձնառու եղան զիս Բրօսիտա տանիլ իրիկունը անհանդարտ ծովով : Կառակը ճամբայ հանեցին , ես ալ իրենց հետ զոյգ մը թի առի : Գժուարաւ Միզէն հրօտանդանը կրկնեցինք : Երկու ժամ վերջը կղզին ելայ և աւանձին շնչասպառ ու դողդոջուն գիշերուան խաւարին և ձմեռուան հողմին բնազգումներուն մէջ այն երկայն սանդուղին աստիճաններէ ելայ՝ որոնք Անտրէայի խրճիթը կ'տանէին :

ԺԶ

« Եթէ Արայիւլայ կղզւոյն մէջն է , կ'ըսէի իւրովի , նախ հոս եկած ըլլալ պէտք է , այն բնական զգացումով որ թուչունը դէպ իր բոյնը կ'տանի և սղան դէպ իր հօրը տունը : Եթէ հոն չըլլայ իսկ քանի մը հետքեր պիտի խմացնեն ինձ որ անցած է : Այն հետքերը պիտի առաջնորդեն ինձ ուր որ է : Իսկ եթէ ոչ ինքը և ոչ հետքերը գտնեմ ամէն ինչ կորսուած է . կենդանի դերեզմանի մը դուռերը յաւիտեանս իր երիտասարդութեան վրայ դոցուած պիտի ըլլան » :

Այս սոսկալի խոսիւթիւնով յուզեալ վերջին աստիճանին գալստ : Գիտէի որ ժայռին ծակին մէջ պտուտ ժայրը մեկնած ատեննիս տան բանալին պահած էր : Բաղեղը վերցուցի և ձեռքս խոթեցի : Մատերս բոլորովին կնճուռած մութին մէջ բանալին կ'փնտռէին գողգողալով որ երկաթին ցուրտը չզգամ , վասն զի ասիկա ալ իմ յոյսս բոլորովին պիտի անհետէր . . . :

Բանալին չկար : Աւրախութենէ խեղդուած ձայն մը ձգեցի և յամրաքայլ բակը մտայ : Գուռը պատուհանները դոց էին . թեթեւ նշոյլ մը՝ որ պատուհանին ձեղքուածներէն կ'ելէր և թզեւնին տերևներու վրայ կ'երերար , բնակարանին մէջ վառած կանթեղ մը կ'մատնէր : Ո՞վ կրնար տան զուակէն զատ բանալին գտնել , գուռը բանալ և կանթեղը վառել : Չտարակուսեցայ որ Արայիւլայ իզմէ երկու քայլ հեռի էր և աստիճաններու վերջինին վրայ ծնկան վրայ եկայ զիս հոն առաջնորդող հրեշտակէն շնորհակալ ըլլալու համար :

ԺԵ

Տունէն ձայն մը չէր ելեր : Ականջս սեմին գրի . երկրորդ

սենեկին խորը շնչառութեան մը թոյլ ձայն և հեծկլտաքներ լսեցի : Մեղմիկ գուռը շարժեցի իբր թէ միայն հողմէ իր ծխնեաց վրայ կ'երեբար , Արացիէլայի մտադրութիւնը քիչ քիչ հրաւիրելու համար էր այս , որպէս զի մարդկային ձայնի յանկարծ և անակնկալ հնչիւնը զինք կանչելով չսպաննէ : Շնչառութիւնը կանկ առաւ : Այն ատեն մեղմիկ Արացիէլայ կանչեցի սրտիս մէջի ամենէ հանդարտ և ամենէ փափուկ շեշտով : Թոյլ ձայն մը տան խորէն ինձ պատասխանեց :

Ղերստին կանչեցի պաղատելով որ գուռը բանայ իր բարեկամին , եղբօր որ զիշերը առանձին կու գար ալեկոծութեան մէջ իր բարի հրեշտակէ առաջնորդուած զինք փնտռելու , դտնելու , յուսահատութենէն ազատելու , ընտանեաց և իրեն ներումը բերելու , իր պարտականութեան , երջանկութեան , խեղճ մօր և սիրելի պզտիկ տղոց վերադարձնելու համար :

« Աստուած իմ , ան է , անո՛նս է , անոր ձայնն է » , պուայ մնջիկ :

Աւելի խանդով Արացիէլային կանչեցի այն զգուալի անուամբ զոր երբեմն կատակ ըրած ատեննիս կու տայի :

« Ո՛հ , ստուգիւ ան է , ըսաւ : Չեմ սխալիր , Աստուած իմ , ան է » :

Լսեցի որ չոր տերևներու վրայ կ'ելէր որո՞նք իր ամէն մէկ շարժումին սօսախն կ'հանէին , բայլ մը կ'առնուր զալ բանալու համար , բայց վերստին թուլութենէ և շարժումէ ուժաթափ կ'իյնար առանց յառաջանալ կարենալու :

ԵԸ

Ա՛լ չվարանեցայ . անհամբերութեանս և անձկութեանս բոլոր դժոխ հին դրան ուսովս զարկի . նիզը բացուեցաւ և տան մէջ վազեցի :

Աստուածածնայ առջև Արացիէլայէ վառուած փոքրիկ կանթեղը աղօս նշոյլով մը կ'փալփար : Վազեցի երկրորդ սենեկին

խորը ուր իր ձայնը և անկումը լսած էի և ուր նուազած կ'կարծէի զինք : Նուազած չէր այլ միայն ճիզը տկարութեան մասնած էր . իրեն անկողնոյ տեղ ծառայող կոյս մը չոր թուփերու վրայ վերստին ինկած էր և ինձ նայելով ձեռքերը կ'իցէր : Աչերը՝ տեսդէ կենդանացած , զարմացումէ բացուած , սիրով մեղկացած կ'փայլէին երկու աստղերու պէս՝ որոնց նշոյլները երկնքէ կ'հասնին և կարծես քեզ ուղղուած են :

Գլուխը՝ զոր կ'աշխատէր վերցնել , թուլութենէ ետեւ տերևներու վրայ կ'իյնար իբր թէ վեղը կտրուած ըլլար : Բայ 'ի այտերուն ծայրերու քիչ մը վարդագոյն կարմրութենէ հողեվարութեան պէս գունատ էր : Իր գեղեցիկ մարմինը արատուած էր արցունքներով խառնուած փոշիէն : Սեաւ հագուստը գետինը տարածուած տերևներու մնյգ գոյնին հետ կ'խառնուէր որոնց վրայ պառկած էր : Մերկ ոտքերը մարմարիոնի պէս ձերմակ երկարած թուփերու վրայէ անցնելով քարի մը վրայ կ'հանդէսէին : Բոլոր անդամներուն վրայ սարսուռներ կ'ըջէին և ախուսները տղու մը ձեռքին մէջի բամբիւռին նման կ'ըլծտէին : Այն կարմիր թաշկիւնակը , որ ընդհանրապէս իր գեղեցիկ երկայն վարսերը կ'պահէր , հանած և իր ձակտին վրայ մինչև աչերուն ծայրը քօղի պէս տարածած էր : Յայտնի էր թէ դադարը մը խառարին և անշարժութեան պէս իր կերպարանքը պատանելու ծառայած էր , և միայն իմ ձայնս լսելով և բանալու համար ելած ատենը վերուցած էր :

ԵԹ

Թուփին քով ծուռը գրի , իր ստուած երկու ձեռները ձեռացս մէջ առի և շուրթերուս տարի զանոնք շունչովս տաքցնելու համար , աչերէս քանի մը արտաստք անոնց վրայ սահեցան : Իր մատերու ցնցիկնով սեղմելէն իմացայ թէ սրտիս այս անձրևը զղայած էր և շնորհակալ կ'ըլլար ինձմէ : Նաւարարի վերարկուս հանելով ոտքերուն վրայ տարածեցի և բրդին մէջ փաթթեցի զանոնք :

Կ'թողուր որ ընեմ, երջանիկ մոլեղնութեան մը մեկնութեամբ աչերով կ'հետեւեր միայն ինձ բայց առանց շարժումով մը ինձ օղնելու, մանկան մը պէս որ իր խանձարուրին մէջ կ'թողու որ վաթթեան և դարձնեն զինք: Ետքը թուփի երկու երեք կոյտեր առաջին օճենեկին վառարանին մէջ նետեցի օղը քիչ մը տաքցընելու համար: Կանթեղին կայծէն վառեցի զանոնք և վերստին եկայ նստելու տերեւէ անկողնին քով:

«Ո՛րչափ աղէկ կ'զգամ, ըստ ինձ մեղմ խօսելով, քաղցր, հաւասար, միօրինակ ձայնով իբր թէ սիրտը ամէն հնչուն և շեշտ կորսնցուցած՝ և անոնցմէ միայն մէկ եղանակ մնացած ըլլար, որ ՚ի զուր ուզեցի ինքզինքս պահել, ՚ի զուր աշխատեցայ միշտ քեզմէ խոյս տալ: Մեռնիլ աւելի գիւրիս է քան թէ քեզմէ ուրիշ մը սիրել: Ուզեցին զիս նշանել. բայց զու ես միայն հողոյս նշանածը: Երկրիս վրայ ուրիշ մէկու մը չեմ նուիրուիր վասն զի զաղանի քեզ նուիրուած եմ: Գու երկրիս վրայ, կամ Աստուած երկնից մէջ, այս է ըրած ուխտս այն առաջին օրը՝ երբ իմացայ թէ սիրտս քեզմով լցուած է: Գիտեմ թէ խեղճ աղջիկ մ'եմ ես՝ մտածումովս անզամ ոտիցդ գպելու անարժան. ասոր համար երբեք չլնդրեցի քեզմէ որ զիս սիրես. և երբեք պիտի չհարցնեմ թէ զիս կ'սիրեն: Բայց ես, կ'սիրեմ, կ'սիրեմ, կ'սիրեմ՝ զքեզ»:

Եւ կարծես թէ իր բոլոր հոգին այս երեք խօսքերու մէջ կ'ամբ փոփէր:

«Եւ հիմա անարդէ, նախատէ զիս և ոտիցդ ներքև կոխէ: Եթէ կ'ուզես ծաղրէ զիս յիմարի մը պէս որ կ'կարծէ թէ թաղուհի մ'է իր հնոտեաց մէջ: Բոլոր աշխարհիս նախատանաց յանձնէ զիս: Այս պիտի ըսեմ անոնց. Այո, կ'սիրեմ զայն, և եթէ իմ տեղս ըլլայիք նոյնը պիտի ընէիք. պիտի սիրէիք զայն կամ պիտի մեռնէիք»:

Ի

Աչերս կախած վերցնելու չէի համարձակեր վախճալով որ այսչափ սիրոյ ուղղուած նայուածքս աւելի չզրդուէր կամ նուազ սէր

չյայտնէր: Սակայն այս խօսքերու վրայ իր ձեռաց վրայ կցած ճակատս վերուցի և քանի մը խօսք թոթովեցի:

Մտտերը շարժերուս վրայ գրաւ. «Թո՛ղ զիս որ ամենը խօսիմ: Հիմա դո՛հ եմ. ա՛յ տարակոյս չունիմ, Աստուած մեկնեց: Մտիկ ըբէ՛:

«Երէկ, երբ տունէն մեկնեցայ բոլոր դիշերը դրանդ առջև կուռելէ և ողբալէ վերջը, երբ ալէկոծութեան մէջէ հոս հասայ՝ կ'կարծէի որ ա՛յ երբեք պիտի չտեսնէի զքեզ և թէ մեռեալի մը պէս դէպ ՚ի գերեզման կ'երթայի: Աաղը լուսնալուսն պէս կրօնաորուհի պիտի ըլլայի: Երբ երէկ դիշեր կողմն հասայ և վանքը դայի՝ շատ ուշ էր և դուռը դոյ դտայ: Բանալու մերժեցին ինձ: Հոս եկայ դիշերը անցրնելու, և Աստուծոյ տունը ու սրտիս գերեզմանը մտնելէ առաջ հօրս տան պատերը համբուրելու համար: Տղու մը հետ բարեկամուհիի մը դրեցի որ վաղը զիս փնտուելու գայ: Բանալին առի, Աստուածածնայ առջև կանթեղը վառեցի: Ծնկան վրայ եկայ և ուխտ մը ըրի, վերջին ուխտ մը, յուսոյ ուխտ մինչև իսկ յուսահատութեանս մէջ: Ասան զի եթէ երբեք սիրես՝ պիտի զգաս որ միշտ հոգւոյդ խորը վերջին հրոյ կայծ մը կ'մնայ ամէն ինչ մարած կարծած ատենդ իսկ:

«Սուրբ Պաշտպանուհի, ըսի իրեն, ուխտիս նշան մը զրկէ՛ «հաւաստելու համար թէ սէրը չխաբեր զիս և ստուղիւ Աստուծոյ այնպիսի կեանք մը կ'նուիրեմ որ միայն իրեն պէտք է «վերաբերիլ»:

«Ահաւասիկ վերջին դիշերը զոր մարդոյ մէջ կ'անցընեմ: «Մէկը չգիտէր ո՛ւր ըլլալս: Աաղը թերևս պիտի դան փնտուելու զիս երբ ա՛յ պիտի չգտնուիմ հոս: Եթէ առաջ բարեկամուհիս գայ պէտք եմ որոշումս կատարել և յախտեանս վանքին մէջ պիտի հետեւիմ անոր: Բայց եթէ միւսը անորմէ առաջ երևի . . . ան իմ՝ հրեշտակէս առաջնորդուած դայ գտնէ և «միտ կենաց եղբ կասեցնէ զիս . . . : Ո՛հ, այն ատեն յայտնի «պիտի ըլլայ որ զիս չէք ուզեր և պէտք եմ անոր հետ վերա«գառնալ մնացած օրերս զինք սիրելու համար: Թող այն ըլլայ»:

« յաւելցուցի : Եթէ Քու և Աստուծոյ կամքն է այս հրաշքը ը-
 « րէք : Այս խնդիրքս ընդունել տալու համար կարողութեանս
 « համեմատ նուէր մը կ'ընեմ՝ Քեզ ես որ բան մը չունիմ : Ահա
 « ւասիկ վարսերս , իմ խեղճ և երկայն վարսերը զոր այնչափ կը
 « սիրէ և քանի անգամ ծիծաղելով քակեց անոնց հողմէն ուսե-
 « բուս վրայ երերալը տեսնելու համար : Ա՛ն անոնք , կ'նու-
 « րեմ Քեզ , ես ինքնին կ'կտրեմ ցուցնելու համար թէ բան մը
 « չեմ խնայեր , և թէ գլուխս առաջու ընէ կ'հնազանդի այն մըկ-
 « րատին որ վաղը աշխարհէ բաժնուելովս պիտի կտրէ զանոնք » :

Այս խօսքերու վրայ ձախ ձեռքով մետաքսեայ թաշկինակը՝ որ
 գլուխը կ'դոցէր , վերցուց և միւս ձեռքով կտրուած մազերուն
 երկայն վարսերը , որոնք իր քով տերեւէ անկողնոյն վրայ դրած
 էր , բռնելով ինձ ցցուց : « Աստուածածին իր հրաշքը ըրաւ ,
 յաւելցուց աւելի սաստիկ ուրախութեամբ և հաստատուն շեշտով :
 Քեզ առ իս դրկեց , ո՛ր որ ուզես պիտի երթամ : Մազերս ա-
 նորն են , կեանքս քուկդ է » :

Իր գեղեցիկ սեռւ վարսերուն հիւսուածներու վրայ ինկայ , ու
 ըրնք ձեռացս մէջ մնացին ծառէ կտրուած թուամած ճիւղի մը
 պէս : Մունջ համբոյրներով զոցեցի զանոնք , սրտիս վրայ սեղ-
 մեցի և արցունքներովս թրջեցի իբր թէ իր մէկ մասը եղած ըլ-
 լար զոր մեռած հողին մէջ կ'թաղէի : Ետքը աչեւս իրեն գար-
 ձնելով , իր չքնաղ գլուխը սեսայ , որ բոլորովին մերկացած բայց
 իր զոհողութեամբ աւելի զարդարուած և գեղեցկացած էր , ուրա-
 խութեամբ և սիրային կերպով կ'փայլէր իր մազերու աւելի կո-
 բուսած ատեն քան մկրաստով կտրուած սեռւ և անհաւասար մա-
 սերուն մէջ : Երեսասարդութեան խորտակուած արձանին նման
 երեցաւ ինձ , որու շնորհքը և գեղեցկութիւնը , ժամանակին ա-
 լերու մեերը անգամ կ'աւելցնեն զու թ և զմայլում շարժելով : Այս
 ինքզինքը պղծելը , և իմ սիրոյս համար իր գեղեցկութեան սպա-
 նութիւնը սրտիս հարուած մը տուին որու հնչելուն բոլոր անձս
 սարսաեցուց և երեսն 'ի վայր զիս իր ստից առջև խնցուց : Սի-
 բոյ ինչ ըլլալը զգայի նախ և այս նախկին զգացումը սէր կար-
 ծեցի :

ԻՍ.

Ափսո՛ս , կատարեալ սէր չէր , բայց միայն անոր օտուերը ,
 սակայն դեռ շատ երիտասարդ և շատ միամիտ էի չեաբուելու հա-
 մար : Արժեցի թէ կ'պաշտէի զինք ինչպէս որ այնչափ անմե-
 դութիւն , գեղեցկութիւն և սէր՝ սիրահարէ մը պաշտուելու ար-
 ժանի էին : Ըսի իրեն այնպիսի անկեղծ կերպով զոր յուզմունքը
 կ'աղբէ և այն խանդով զոր առանձնութիւնը , դիշերը , յուսա-
 հատութիւնը և արտասուքը կ'ներշնչեն : Հաւատաց ինձ վասն զի
 սպրեւելու համար հաւատալու պէտք ունէր , ասկէ զատ վասն զի
 ինք իր հողոյն մէջ բաւական առիփ ունէր ուրիշ հազար սրտե-
 բու պակասը դոցելու համար :

Այսպէս սահեցաւ ամբողջ գիշերը , երկու անձերու ապահով
 բայց միամիտ և մաքուր խօսակցութեան մէջ , որոնք անմեղու-
 թեամբ իրենց խանդը կ'յայտնեն և որոնք կ'բաղձան որ գիշերը
 և լուսութիւնը յաւիտեանական ըլլան որպէս զի իրենցմէ օտար բան
 մը իրենց բերին և սրտին մէջ չմտնէ : Իր բարեպաշտութիւնը ,
 իմ երկչոտ զոռուութիւնս և մեր հողոյն այլալու թիւնը անգամ
 ոք և իցէ վտանգ կ'հեռացնէին մեզմէ : Մեր արտասուաց քօղը
 վրանիս էր : Հեշտութենէ հեռի ըլլալու համար սրտի շարժումէ
 աւելի զօրուտը բան մը չկայ : Այնպիսի մտերմութեան հետ չա-
 րաչար վարուելը երկու հողիներու պղծումը պիտի ըլլար :

Երկու ձեռքերը իմ ձեռացս մէջ կ'բռնէի , կ'զգայի որ կեանք
 կ'առնէին : Ա'երթայի ափովս զով ջուր բերելու որ խմէ կամ
 ձախտին և այսերուն սրսկեմ : Արակը վերատին կ'վառէի քանի
 մը կոճղեր նետելով , ետքը դարձեալ կ'նստէի այն քարին վրայ՝
 որու քով գլուխը մրտենիներու վրայ կ'հանդէսէր , լսելու և կըր-
 կին մտիկ ընելու համար իր սիրոյ հեշտալի խօստովանութիւն-
 ները որ ակամայ ծնած էին անարատ և քաղցր բարեկամութեան
 երեւոյթով , թէ ինչպէս նախ վախցած և ետքը քաջալերուած
 էր , թէ ինչ նշանով վերջապէս հասկցած էր որ կ'սիրէր զիս :

Թէ ինչպէս ընտրութեան զազանի նշաններ տուած էր ինձ անյայտ կերպով, որ օրը կ'իարծէր իր մատնուած ըլլալը, որ օրը դիտած էր որ կ'սրատասխանէի իրեն: Ժամերը, ձևերը, փախչող ծիծաղները, և միտքը սրահած խօսքերը, այս վեց ամսուան մէջ մեր կերպարանքին վրայի ակամայ ամպերը և յայտնութիւնները, ամէն ինչ իր միտքը սրահած էր, ամէն ինչ կ'իջէր, նման հարաւային լեռներու խոտին զոր հովը կ'այրէ ամառը և հրոյ նշանը կ'սրահուի ամէն տեղերը ուր կայծը անցած է:

ԻԲ

Այսուերջնէր ասոնց զգայման այն բոլոր ծածուկ աւելորդապաշտութիւնները որ ամենառջինը դէպքերու արժէք և բացատրութիւն կ'տան: Մի առ մի իր հոգւոյն քօղերը իմ առջև կ'բանար: Արածես թէ Աստուծոյ առջև մերկ կ'երևէր իր ամբծութեամբ, մանկութեամբ և թոյլտուութեամբ: Հոգին կենաց մէջ մէկ անգամ միայն ունի այս վայրկեանները ուր ամբողջ ուրիշ հոգւոյ մը մէջ կ'հոսէ շուրթերու այն անսպառ մրմունջով՝ որոնք չեն բաւեր իր սիրային խոստովանութեանց և կ'վերջացնեն զանոնք շփոթ և չարտասանուած խօսքեր թոթովեւում, ննջող մանուկի մը համբոյրներու նման:

Ես ալ մտիկ ընեւէ, հեծեւէ և սարսալէ չէի յադեր: Թէև իմ թեթև և դեռ երիտասարդ սիրտս ոչ բաւական հասուն և ոչ առատ էր ինքնին այսչափ բոցավառ և երկնային զգացումներ արտադրելու, սակայն այս զգացումները իմ սրտիս մէջ հոսելով այնպիսի նոր և հեշտալի սպառնութիւն մը կ'ընէին որ իմանալով կ'իարծէի զղալ զանոնք: Սխալմունք: Ես սառ էի ինք հուրն էր: Յոլացնելովս կ'իարծէի թէ կ'ստեղծէի: Այսու ամենայնիւ անոր վերաբերած այս ճառագայթը իմ վրայ ալ ցոլանալով երկուքնիս ալ նոյն զգացմամբ օգին մէջ ծածկուած կ'երևցնէր:

ԻԳ

Այսպէս սահեցաւ ձմեռուան այս երկար զիշերը: Նոյն զիշերը թէ իրեն և թէ ինձի համար «Ասիրեմ» ըսող առաջին հառաչին տեղութիւնը ունեցաւ միայն: Երբ ցերեկ եղաւ թուեցաւ մեզ թէ հաղիւ սկսուած խօսք մը կ'ընդմիջէր:

Արեգակը հորիզոնէն արդէն բարձրացած էր երբ իր ճառագայթները զոյցուած փեղկերէն սահելով կանթեղին լոյսը աղօտեցին: Գուռը բացած աստեղս ասեսայ որ ձկնորսին ընտանիքը վաղելով սանդուղէն կ'ելլէր:

Բրօսիտացի դեռահաս կրօնաւորուհին, Արայիէլայի բարեկամը, որու նախընթաց օրը իր տոմսակը զոկելով յայտնած էր հետեւեալ օրը իր վանք մտնելու դիտաւորութիւնը, սրտի յուսահատութիւն մը կասկածելով զիշերը իր եղբայրներէ մէկը Նաբօլը զրկած էր Արայիէլայի որոշումը ծնողաց իմացնելու համար: Այսպէս իրենց զուկին գտնուելը իմանալով աճապարանօք եկան, զգլացած իրենց յամառութեան վրայ միանգամայն տրախ ըլլալով որ յուսահատութեան եզրը կասեցուցին զայն, ուր ազատ և ներուած պիտի կրնային տուն վերադարձնել:

Մեծ մայրը անկողնին քով ծնկան վրայ եկաւ իր երկու բազուկներով հրելով երկու փոքրիկ տղայքը զորս անոր սիրտը մեղմացնելու համար բերած էր և անոնց մարմնով իբր վահանէ մը սրատսպարուելու իր թուին յանդիմանութեանց դէմ: Տղայքը պուալով և լալով իրենց քրոջ բազկաց մէջ ինկան: Զանոնք շոյելու և մեծ մօրը համբուրելու բրած շարժումէն Արայիէլայի գլուխը զոյցող թաշկինակը ինկաւ և իր մազերէ զրկուած գլուխը երևան ելաւ: Իր գեղեցկութեան բրած այս անարգութեան նպատակը աղէկ հասկնալով սոսկացին: Արեստին հեծկլտանքներ սրայթեցան տան մէջ: Արօնաւորուհին ներս մտնելով բոլոր բազմութիւնը հանդարտեց և մխիթարեց, կտրուած վարսերը ժողվեց, Աստուածամայ սրտիկերին գպցուց և սպիտակ մետաքսէ թաշկի-

նակի մը մէջ փաթթելով մեծ մօր զենջակին մէջ գրաւ դանոնք : « Պահեցէք ասոնք , ըսաւ անոր , որպէս զի երբեմն իր երջանիկ կամ վշտալի ատեն իրեն ցուցնելով յիշեցնէք իրեն որ երբ իր սիրած անձին վերաբերի զիմանայ թէ իր սրտին նախկին ընծան միշտ Աստուծոյ վերաբերիլ պէտք է ինչպէս որ իր զեղեցիլութեանը այս մագերով անոր կ'վերաբերի » :

ԻԴ

Իրիկունը Նարոլի վերադարձանք ամենքնիս միատեղ : Արացիելլան գտնելու և աղատելու դէպքին մէջ ցուցած ջանքս ծեր կնոջ և ձկնորսին իմ վրայ ունեցած սէրը կրկնապատկած էր : Ոչ մէկը իմ փոյթիս և իր իմ վրայ ունեցած հակումին ինչ ըլլալուն վրայ կ'կասկածէր : Իր բոլոր ընդդիմութեան պատճառը Ձեքոյի ազդեցութիւնը կ'կարծէին : Այս ատելութեան կ'յուսային ժամանակով և կարգադրութիւններով յաղթել : Արացիելլայի խօստացան որ ալ պիտի չստիպեն զինք ամուսնանալու : Ձեքո ինքնին իր հօրը աղաչեց որ ալ չլսօսի : Իր խոնարհութեամբ , վարքով և նայուածքով մօրաքեռորդիէն ներողութիւն կ'խնդրէր վշտացը պատճառ ըլլալուն համար : Տան մէջ հանդարտութիւնը վերադարձաւ :

ԻԵ

Ոչ Արացիելլայի կերպարանքին և ոչ իմ երջանկութեան վրայ ատուեր մը կ'երևէր , բայց 'ի այն մտածումէն որ այս երջանկութիւնը վաղ կամ անագան պիտի ընդմիջէր իմ դէպ 'ի հայրենիքս վերադառնալով : Երբ Գաղղիոյ անունը արտասանուէր խեղճ աղջիկը մահաւան ստուերը տեսնելու պէս կ'զեղնէր : Օր մը սենեակս մտնելով բոլոր քաղաքի հաղուստս յատակին վրայ պատուած և նետուած դտայ : « Ներէ՛ ինձ , ըսաւ Արացիելլա ու

տիցս առջև ծնկան վրայ դալով և իր վշտալի երեսը իմ վրայ վերցնելով , ես ըրի այդ քեզիս ինքնաբերական : Ո՛հ , մի՛ յանդիմաներ զիս : Շատ վիշտ կ'զգամ երբ յիշեմ որ օր մը այս նաւարարի հաղուստը պիտի հանես : Ա՛թուի ինձ թէ այն ատեն այս սիրտդ պիտի թողուս և հաղուստիդ հետ ուրիշ սիրտ մը պիտի առնես » :

Այս պղտիկ փոթորիկներէ վերջ , որոնք խանդին եռանդէն կը սլայթէին , և որոնք կ'հանդարտէին մեր աչաց քանի մը արտասուքներով , երեք ամիս այսպէս սահեցան երևակայական երանութեան մը մէջ որու ամենապարզ դէպք մը դպելով պիտի ջնջէր :

Ամպի մը վրայ էր մեր դրախտը : Այսպէս սէր ձանցցայ մանկան մը աչաց մէջ կաթիլ մը արտասուքով :

ԻԶ

Քանի՛ երջանիկ էինք երբ միատեղ կրնայինք կատարելապէս մոռնալ որ Բօզլէլի ստորին անակէ , արևու առջևի այն պատշգամբ , այն փոքրիկ սենեկէ ուր օրուան կէսը խաղալով կ'աշխատէինք , այն եղբբքին աւազին վրայ քաշուած նաւակէ , և այն զեղեցիկ ծովէ՝ որու զովութիւնը և ջուրերու քաղցր ձայնը , խոնաւ և ազու հովով մեզ կու գար , քանի՛ երջանիկ էինք երբ կ'մոռնայինք որ ասոնցմէ զատ ուրիշ աշխարհք մը չկար :

Բայց ափսոս , երբեմն կային ժամեր ուր կ'մտածէինք թէ աշխարհս հնո չէր եղերեր և թէ օր մը պիտի ծագէր որ լուսնին կամ արևին նոյն ճառագայթին տակ պիտի չզտնէր զմեզ : Ար սխալմ երբ սրտիս այն ատենուան չորութիւնը կ'մեղադրեմ վերջէն զգացածիս հետ բաղդատելով զայն : Ա՛սկսէի Արացիելլան սիրել , ինքնին խոստովանածէս հաղար անդամ աւելի : Եթէ այնչափ սիրած չըլլայի , բոլոր կենացս մէջ հողոյս մէջ ձգած հետքք այնչափ խորունկ և դառն չէր ըլլար , իր յիշատակը այնչափ փափկութեամբ և տխրութեամբ սրտիս մէջ չէր գրոշմուեր , և իր կերպարանքը յիշողութեանս մէջ այնչափ ներկայ և պայծառ չէր ըլլար : Բէ՛ և այն ատեն սիրտս աւազէ էր , սակայն այս ծովային

Ճաղիրը շատ եղանակներու համար հոն կ'արմատէր, նման իշխա
կողովոյն եղբորը հրաշալի շուշաններուն ծաղիկերուն :

ԻԷ

Ճառաղայթէ զրկուած ո՞ր աչքը կամ ծլելով թարշամած ո՞ր
սիրտը սկիտի չտիրէր զայն : Իր գեղեցկութիւնը սիրոյ հետ իրիկ-
ուրնէ առտու կարծես կ'աճէր : Ա՛լ չէր մեծնար բայց իր բոլոր
շնորհքով կատարեալ կ'ըլլար, շնորհք որ երէկ մանկան մը կը
վերաբերէին բայց այսօր ծաղկած օրիորդի մը : Իր նուրբ ձեւ-
բու պատանեկութեան քաղցր և բոլորաձև գիծերով փոխուիլը
աչքով կ'տեսնուէին : Իր հասակը կ'ուղղուէր առանց առաձգու-
թիւնը կորսնցնելու : Իր գեղեցիկ մերկ ոտքերը ա՛լ այնչափ թե-
թե չէին կոխեր գետինը, բայց կ'ընդունէր որ քսուէին այն ծուլու-
թեամբ և թուլութեամբ՝ որ կ'նոջ մը սիրոյ առաջին մտածումնե-
րը սկսած ատեն բոլոր մարմնոյն ծանրութիւն կու տան :

Իր մաղերը կ'բուսնէին դարնան դաղջ ալեաց տակ խարտեաշ
և խիտ ծովային բոյսերու նման : Շատ անգամ կ'զրօսնուի անոնց
աճումը մատերովս չափելով իր ժայռախնուած կանաչ հաղուս-
տին վրայ : Իր մարմինը կ'սպիտակէր և կ'զուսուորէր նոյն գոյն-
երով որ ամէն օր բուստին վարդագոյն փոշին իր մատերու ծայ-
րը կ'ներկէր : Աչքերը օր ըստ օրէ կ'մեծնային և կ'ընդլայնէին
յանկարծ երեցած սիրոյ այս նոր հորիզոնը պատելու համար :
Ապրելու զարմանքէն էր երբ կալաթէ մարմարիոնին մէջէ առա-
ջին բաբախում մը կ'զգար : Հետոս ահամայ ամօթխածութիւններ,
գիրքի, նայուածքի և ձեւերու երկչոտութիւններ ունէր զորս եր-
բէք նախ ունեցած չէր : Արիտէի որ ես ալ մտնջ և զողովջուն
էի իր քով : Պիտի բտուէր թէ երկու յանցարորներ էինք մինչ-
գետ երկու երջանիկ պատանիներ էինք : Այսու ամենայնիւ քա-
նի մ'ատենէ ՚ի վեր այս երջանկութեան տակ տիրութիւն մը կը
պահուէր կամ կ'նշմարտէր : Մենք չէինք գիտեր պատճառը,
բայց ճակատագիրը գիտէր : Միտտեղ անցընելու ժամանակին
կարճութեան զգացումն էր այս :

ԻԸ

Շատ անգամ Արայիէլլա իր փոքրիկ եղբորը հաղուեցնելէ
և սանարելէ վերջը զուարթօրէն իր աշխատութիւնը սկսելու տեղ
պատշղամին յենած պատին վրայ կ'նստէր, թզենիի մը մեծ տե-
րեններուն շուքին տակ որ վարէն մինչև պատին ծայրը կ'հասնէր :
Հոն անշարժ կ'մնար ամբողջ կէս օրեր ակնապիշ : Երբ իր մեծ
մայրը կ'հարցնէր թէ հիւանդ էր, ցաւ մը չունիմ կ'պատասխա-
նէր բայց աշխատելէ առաջ յոգնած եմ : Չէր ուղեր որ այն ա-
տեն խօսէին իրեն : Ամենէ ալ երեսը կ'դարձնէր բայց ինձմէ, և
կ'նայէր ինձ երկար ատեն առանց բառ մը խօսելու : Երբեմն շուր-
թերը կ'շարժէին իբր թէ կ'խօսէր, բայց անանկ բառեր կ'թո-
թովէր զորս ոչ մէկը կ'հասկնար : Երբեմն սպիտակ երբեմն վար-
դագոյն փոքրիկ սարսուռներու անցնիլը կ'տեսնուէր այտերուն
մարմնոյն տակ որոնք կ'կնճուուէին առաւօտեան հովին առաջին
շունչէն ննջող ջուրին շարժելուն պէս : Բայց երբ իր քով նըս-
տելով ձեռքը կ'բռնէի և իր զոյցած աչքերուն երկայն արտեա-
նունքներու կ'զպէի զրչիս կոթովը կամ շահասպրամի ճիւղին
ծայրովը՝ այն ատեն ամէն ինչ կ'մոռնար և առաջուան պէս կ'ըս-
կսէր խնդալ և խօսակցիլ : Միայն թէ ինձի հետ խնդալէ և կա-
տակելէ ետքը տրտում կ'երևէր :

Երբեմն կ'ըսէի իրեն. « Արայիէլլա, ի՞նչ կ'նայիս այսպէս ժա-
մբով հոն ծովու ծայրը. միթէ մեր չտեսած բան մը կ'տեսնեն
զու :

— Ա՛տեննեմ Գաղղիան սառէ լեռներու ետե, կ'պատասխա-
նէր ինձ :

— Եւ այդչափ գեղեցիկ ի՞նչ կ'տեսնես Գաղղիոյ մէջ, կ'յա-
ւելցնէի :

— Ա՛տեննեմ մէկը որ քեզի կ'նմանի, կ'կրկնէր, մէկը որ ան-
եզը սպիտակ ճամբու մը վրայ կ'քալէ, կ'քալէ, կ'քալէ : Ա՛քա-
լէ միշտ առանց դառնալու միշտ յառաջ, և ամբողջ ժամեր կ'ըս-

պատեմ, յուսալով որ կ'վերագառնայ իր հետքերու վրայ. բայց չվերագառնար » :

Ետքը երեսը զենջակին մէջ կ'պահէր, և ամենէ զորովալի անունները կանչելովս իսկ իր գեղեցիկ ճակատը չէր վերցնէր :

Ես ալ այն ատեն շատ տխուր սենեակս կ'մտնէի : Ա'փորձէի միտքս ցրուելու համար կարգալ բայց միշտ թղթին և աչերուս մէջ տեղ անոր երեսը կ'տեսնէի : Ա'թուէր ինձ թէ բառերը ձայն կ'առնէին և մեր սրտերու պէս կ'հառաչէին : Ես ալ շատ անգամ առանձին լալով կ'անցընէի. բայց սեամաղձութեանս վրայ ամչնալով երբէք Արացիէլայի չէի ըսեր որ լայած եմ : Ա'ըչափ կ'վրիպէի. ինձմէ արտասուք մը ս'ըչափ երջանիկ պիտի ընէր զինք :

ԻԹ

Այիշեմ իր սրտի ամենէ մեծ վիշտ տուող տեսարանը, որմէ վերջը կատարելպէս երբէք չմտիթարուեցաւ :

Քանի մ'ատենէ 'ի վեր դրեթէ իր տարիքով երկու կամ երեք աղջիկներու հետ բարեկամութեամբ կապուած էր : Այս գեռահաս աղջիկները պարտէզներու մէջի մէկ տնակը կ'ընակէին, և ուսումնարանի մը դեռահաս քրանսուհիներու հաղուսաները կ'ձևէին կամ կ'նորոգէին : Միւրատ թագաւորը հաստատած էր այս ուսումնարանը իր պաշտօնեաներու և զօրապետներու աղջկանց համար : Գեռահաս Բրոսիտացուհիները շատ անգամ աշխատելով վարէն Արացիէլայի հետ կ'խօսէին որ պատշղամիւն յենած պատին վըայէ կ'նայէր անոնց : Այս վանքին աշակերտներուն զեղեցիկ տանթելաները, ընտիր մետաքսեղէնները, աղւոր փեղայրները, կօշիկները, ժապաւէնները, շալերը կ'բերէին կամ կը տանէին Արացիէլայի ցուցնելով : Չարմացման և հիացման ձայները չէին վերջանար :

Երբեմն փոքրիկ կարուհիները Արացիէլան իրենց հետ կ'առնէին Քօղէլերի փոքրիկ մատուռին պատարագին կամ երեկոյեան աղօթքին ընկերանալու համար : Անոնց զիմաւորելու կ'երթայէ

երբ օրը կ'խոնարհէր և զանդակին կրկնուած հնչունը երէցին օրհնութիւն տալը կ'իմացնէր ինձ : Ա'վերագառնայինք ծովու առաջին վրայ խաղալով, դացող կոհակին հետքին ետեէ յառաջանալով. կամ կ'փախչէինք կոհակէն երբ վերստին կու դար ստաքերնուս վրայ փրփրով : Աստուած իմ, ս'ըչափ աղւոր էր այն ատեն Արացիէլա երբ վախնալով որ ոսկեհոռ գեղեցիկ հողաթափները չթրջէ, բազուկները երկնցուցած առ իս կ'վազէր իբր թէ իրեն հասնող կամ ոտքերը միայն լըղղ նախանձոտ ալիքէն սրտիս վրայ կ'փախչէր :

L

Քանի մ'ատենէ 'ի վեր կ'դիտէի որ իր մտածումներէ մէկը կը պահէր ինձմէ : Գաղտնի խօսակցութիւններ կ'ընէր իր բարեկամուհիներու հետ : Տեսակ մը պղտիկ դաւ մ'էր որու մէջ չէին ընդուներ զիս :

Գիշեր մը սենեկիս մէջ կարմիր հողէ փոքրիկ ճրագի մը լոյս տով կ'կարդայի : Տանիքին վըայի դուռը բաց ձղած էի ծովուն հովը առնելու համար : Արացիէլայի և սողց սենեկին մէջ լսեցի աղմուկ մը, աղջիկներու երկար փափսուքներ, խեղդուած ծիծաղներ, վերջը պղտիկ զանդատներ, բարկութեան բառեր, հոսկ յետոյ նոր ձայներ երկար լուծիւններով ընդմիջուած : Նախ մեծ ուշադրութիւն չըրի :

Սակայն այն հողը և տեսակ մը դաղտնի պահելու համար փափսուքներու խեղդիլը հետաքրքրութիւնս շարժեցին : Գիրքս ձղեցի, ձախ ձեռքով հողէ ճրագս բռնեցի և աջ ձեռքով հոս վէն պատսպարեցի որ չմարի : Մուշ և քարերու վրայ քայլերս թէթեմեմելով անձայն տանիքէն անցայ : Ականջս Արացիէլայի դրան դրի և լսեցի քայլերու աղմուկ մը՝ որ սենեկին մէջ կ'երթեկէին, լաթերու ճմլում մը՝ զոր կ'ծալէին կամ կ'պարզէին, կանանց մատոնցներու, ասեղներու և մկրասներու շշուկը որոնք ժապաւէններ կ'շակէին, թաշկինակներ կ'զնդասեղէին, և այն շատախօսութիւնները և քաղցր ձայներու բզղումը՝ զոր շատ ան-

կամ լսած էի մօրս տունը երբ քոյրերս պարահանդէսի համար կ'հաղուէին :

Հետեւեալ օրը Բօղեղիբի մէջ հանդէս չկար : Արացիէլլա երբէք խորհած չէր իր զեղեցիութիւնը պաճօճանքով աւելցնելու : Հայելի մը անդամ չկար իր սենեկին մէջ : Տանիքին ջրհորին ջուրի ամանին մէջ ինքզինք կ'նայէր կամ աւելի իմ աչերուս մէջ :

Հետաքրքրութիւնս այս դաղանիքին չդիմացաւ : Գունկովս գուռը հրեցի : Գուռը բացուեցաւ և երեցայ սևմին վրա կանթեղի ձեռին :

Գեռահաս կարուհիները աղաղակ մը ձղեցին և թռչնոյ թռիչքին նման փախեցան սենեկին անկիւնները իբր թէ ոճրագործութեան մը մէջ բռնած ըլլայի զիրենք : Գեռ իրենց ձեռաց մէջ բուստի կտորներ կ'ընէին , մէկին ձեռքը կար թել , միւսին մըկրատ մը , ասիկա ծաղիկներ կ'ընէր , ուրիշ մ'ալ ժայաւէններ , բայց Արացիէլլա սենեկին մէջ տեղը տախտակէ աթոռի մը վրայ եղած ըլլալուն և իմ անախկալ երեւոյթէս ապշած չկրցած էր փախչիլ : Գուռի պէս կարմիր էր : Աչերը կախած չէր համարձակեր ինձ նայիլ և հազիւ շունչ կ'առնուր : Ամենքն ալ կ'ընէին սպասելով որ ինչ պիտի խօսէի : Ես ալ բան մը չէի խօսեր : Տեսածիս զարմացման և մունջ գիտողութեանս մէջ ընկղմած էի :

Արացիէլլա հանած էր իր հասա բրդէ շրջաղղեստը , Բրօսիտայուհւոյ ժայաւէնած հագուստը որ կուրծքի վրայ բաց է դեռահաս աղջկան շնչառութիւնը և տղուն կենաց աղբիւրը զիւրացնելու համար , նոյնպէս ոսկեթելով հիստուած տախտակէ կուռօվ հողաթափները որոնց մէջ ընդհանրապէս իր մերկ ոտքերը կ'խաղային , սրնձէ գլխով երկայն ասեղները որոնք իր սեռու մտղերը զլխին վրայ կ'փաթթէին ինչպէս որ առադաստակալ մը նստուն վրայ առադաստը կ'արտէ , վերջապէս ասարանջանի նման լայն օղերն ալ առաւօտեան լաթերուն հետ անկողինին վրայ խառն նետուած էին :

Այս յունական զեղջկային հագուստին տեղ որ թէ աղքատութեան և թէ հարստութեան կ'փայլէ , որ մինչև սրունդին կէսը ինկած շրջաղղեստով , պոստորօին ձեղքուածով և թեւոյնե-

բու կտրուածքով կնոջ մը մարմնոյն ամէն ձևերուն աղաաութիւն և զիւրաշարժութիւն կու տայ , Արացիէլլայի աղաչանօք իր դեռահաս բարեկամահիները հաղցուցեր էին զրեթէ իբ տարիքով և հասակով վանքի մէջի գաղղեացի օրիորդի մը հաղուստը և զարդերը : Հագած էր մետաքսէ շրջաղղեստ մը , վարդագոյն դօտի մը կ'կրէր , պարանոցի սպիտակ թաշկինակ մը , կեղծ ծաղիկներով զարդարուած գտակ մը , և կապտագոյն ողորկ կերպասէ կօշիկներ մետաքսեայ կապերով : Այս հագուստին մէջ շփութեամ կ'կենար իբր թէ իր մերկութեան մէջ մարդու մը նայուածքէ յանկարծ տեսնուած ըլլար : Ես ալ կ'նայէի իրեն առանց աչերս զարձնելու , բայց ոչ նշանով մը , ոչ ձայնով մը և ոչ ծիծաղով մը իր ծպտումին վրայ զղացածս յայտնելով : Արցունք մը սիրտս հոսեց : Իսկոյն հասկցայ խեղճ աղջկան նպատակը : Իր և իմ վիճակի մէջ եղած տարբերութեան վրայ ամչնալով ուղած էր փորձել գոնէ հագուստի նմանութիւնով իմ աչացս առջև բաղդերնիս միացնելու : Ինձմէ դաղանի և իր բարեկամահիներու օգնութեամբ կարողարած էր ասիկա յուսալով որ յանկարծ աւելի զեղեցիկ և աւելի ինձի յարմար պիտի երևէր այս հագուստով քան թէ իր կղզոյն պարզ հագուստին մէջ : Շատ խաբուած էր : Ասկէր լուծենէս հասկնալ : Իր կերպարանքը յուսահատ անհամբերութիւն և զրեթէ արտասուալից երեւոյթ մը կ'առնուր որ ինձի կ'այստէր իր գաղանի նպատակը , միտքը և պատրանքը :

Այսու ամենայնիւ բաւական զեղեցիկ էր այսպէս : Իր մտածմունքը հաղար անդամ աւելի զեղեցիկ երեցնել պէտք էր պայն աչացս : Բայց իր զեղեցիութիւնը զրեթէ տանջանքի կ'նմանէր : Փարախրօտութեան փայտակոյտին վրայի ցիցին վրայ դամուած Բօրբէժի դեռահաս կոյսերու պատկերին նման էր , որոնք իրենց կապերուն մէջ կ'ոլորուն որպէս զի իրենց սրբութիւնը պղծող նայուածքներէ խոյս տան : Ափս'ս , Արացիէլլայի համար ալ ասիկա մարախրօտութիւն մ'էր , բայց չէ թէ , ինչպէս տեսնելով պիտի կարծուէր , ունայնութեան մարախրօտութիւնը , հասա իբ քիրոյ :

Վանքին մանկամարդ Քրանտուհինն հաղուստը, զոր հաղած էր, անշուշտ անոր նիհար հասակին և տասներեք կամ տասնչորս տարեկան վանքի մէջի աղջկան մը վտիտ ուտերու և թևերու համար կտրուած ըլլալուն շատ նեղ եկած էր ծովու և արևու գեղեցիկ աղջկան անջատեալ հասակին և բոլորակ ուտերուն : Հագուստը ամէն կողմէ կ'պատուէր, ուտերուն, կուրծքին վրայ և զօտիին շուրջը վայրենի թղենիի մը կեղևին նման որ ծառին ճիւղերուն վրայ կ'պայթի դարնանային հիւթերու առատութեան ատեն : Գեռահաս կարուհիները որչափ որ աշխատած էին հոն հոս շրջագոյնստը դնդասեղել, սակայն բնութիւնը ամէն շարժումին զգեստը պատուած էր : Շատ տեղերէ մետաքսին պատուածքներուն մէջէ վիզը կ'տեսնուէր կամ բազուկները կ'երևէին կարերուն ձեղքերէն : Շայիկին հաստ լաթը հաղուստին մէջէ կ'երևէր, և իր խտտութեամբ մետաքսին վայելչութեան հետ կ'հաակուէր : Բազուկները նեղ և կարճ թևոցին մէջ սեղմուած վարդադոյն թիթեռին նման դուրս կ'ելլէին : Միշտ մերկ յունական լայն հողաթափներու սովորած ոտքերը, կոշիկներուն ողորկ մետաքսը կ'ոլորէին որով կարծես թէ ոտքերուն շուրջը չուաններ կապուած կ'սեղմէին զանոնք : Մտքերը՝ գէշ տեղադրուած տանութեայի և կեղծ ծաղիկներու տակ, կարծես իրենք կ'վերցնէին այս զլլտոյ զարդը և այն չքնաղ երեսին՝ զոր պարասպ տեղ ուղած էին այլակերպել, պաճուճանքին մէջ լրբութիւն մը և կերպարանքին վրայ համեստ ամօթխածութիւն մը կու տային որ ամենատար և ամենաքանչելի կերպով մէկմէկու ներհակ էին :

Իր դիւրքը իր երեսին պէս շփոթուն էր : Շարժելու չէր համարձակեր վախնալով որ ճակտին ծաղիկը կ'իյնեցնէր կամ հագուստը կ'ձմլէր : Քայլել չէր կրնար այնչափ կոշիկները ոտքերը սեղմած էին և քայլերուն հաճելի տձևութիւն մը կու տային : Պիտի բտուէր թէ ծովու արևին այս միամիտ Եւան իր առաջին պէրանքին որոգայթին մէջ ինկած էր :

ԼՍ.

Ղուծիւնս այսպէս սենեկին մէջ վայրկեան մը տեսց : Վերջը բնութեան այս պղծումէ աւելի վշտացած քան թէ ուրախացած յառաջացայ անոր շուրթերովս քիչ մը ծաղրող նշան մը խեղաթիւրելով և յանդիմանութեան ու քաղցր կատակի թեթև նայուածքով մը դիտելով, իբր թէ պաճուճանաց այս հանդերձանքին մէջ դժուարաւ կ'ճանչնայի զինք : « Ստուդիս, դո՛ւ ես, Կրայիէլլա, ըսի իրեն : Ո՞վ երբէք պիտի կարենայ ճանչնալ գեղեցիկ Բրօսիտացուհին Բարիզի այս պաճուճապատանքին մէջ : Ինչպէ՛ն, շարունակեցի քիչ մ'աւելի խտտութեամբ, չես ամչնար այլափոխել այն՝ զոր Աստուած այնչափ գեղեցիկ ըրած է բնական հաղուստի մը մէջ : Ո՞րչափ աշխատիս, դարձեալ ալեաց նոյն աղջիկը պիտի ըլլաս նաւարարի ոտքով և քու գեղեցիկ երկնից արևէն զարդարուած : Պէտք ես յանձնառու և Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալ : Այս վանդակի թռչունին փետուրները երբէք ծովու ծիծառին պիտի չյարմարին » :

Այս խօսքը սիրտը ծակեց : Չհասկցաւ որ իմ մտքիս մէջ ծովու ծիծառին համար ինչ տուփալի ընտրութիւն և պաշտում կային : Կարծեց որ իմ քաղաքիս և սերունդիս գեղեցիկութեան նմանելու յոյսը կ'ոչնչացնէի : Հաւատաց թէ ինծի համար աւելի գեղեցիկանալու և իր խոնարհ վիճակին վրայ աչերս խաբելու բոլոր ջանքերը կորսուած էին : Յանկարծ արտասուաց մէջ ինկաւ, և անկողնին վրայ նստած երեսը մասերուն մէջ պահած, աղաչեց քրթմնջող ձայնով մը իր դեռահաս բարեկամուհիներուն որ դան զինք ահուելի զարդարանքէն ազատելու : « Շատ աղէկ դիտելի, ըսաւ հեծելով, թէ աղքատ Բրօսիտացուհի մ'եմ միայն, բայց կ'կարծէի որ հաղուստս փոխելով այնչափ պիտի չամչցնէի զքեզ, երբ օր մը քաղաքդ հետևէի քեզի : Ա՛տեսնեմ որ եղածիս պէս մնալ պէտք եմ և ծնած տեղս մնանիլ : Բայց պէտք չէ իր ինձ յանդիմանել ասոր վրայ » :

Այս խօսքերու վրայ զայրոյթով քաշեց զլիսին ծաղիկները և քարկոթեամբ իրմէ հեռի նետելով ոտիցը տակ կոխեց յանդիմանութեան խօսքեր ըսելով անոնց, ինչպէս որ իր մեծ մայրը նաւաբեկութենէ ետքը նաւակին առխտակներուն ըրած էր: Յետոյ դէպ ինձ վաղելով, ձեռքիս կանթեղը փշեց որպէս զի ահա՛ ճած հազուատին մէջ աւելի երկար չտեսնեմ զինքը:

Ձգացի որ սխալած էի խտուրթեամբ հետը կատակելով, և թէ կատակը ճշմարտութեան տեղ առնուած էր: Ներողութիւն խնդրեցի անորմէ: Ըսի իրեն որ յանդիմանած էի վասն զի հազար անգամ աւելի հրապուրիչ կ'ըսնէի Բրօսիտացուհիի քան թէ Ֆրանսուհիի հազուատով: Ստոյգ էր, բայց հարուածը տուած էի: Ա՛լ մտիկ չէր ըներ ինձ բայց կ'հեծկտար:

Բարեկամահիները հանուեցուցին զան, հետեւեալ օրը վերբառին տեսայ զինք: Աղղեցուոյ հազուատը հաղած էր, բայց աչերը դեռ արցունքներէ կարմիր էին այն կատակին համար որ բոլոր զիշերը զինք լացուցած էր:

ԼԲ

Նոյն ատենները սկսաւ Գաղղիայէ ընդունած նամակներէս տարակուսիչ կասկածելով որ զիս կ'կանչէին վերադառնալ: Ձէր համարձակեք զողնալու զանոնք, այնչափ արգար էր և խարելու անկարող, թէև իր կենաց կամ մահու խնդիրն էր այս. բայց երբեմն ինն օր կ'սրահէր զանոնք և իր ոսկիէ զնդասեղով անկողին քովը պատին վրայ կախուած Ատուածածնայ թուղթէ պատկերին ետեր կ'ընէր: Կ'խորհէր թէ Սուրբ Աոյսը մեր սիրոյ համար իր իննօրեայ արօթքներէ շարժելով հրաշքով մը նամակներուն պարունակութիւնը և վերադարձի հրամանները իրեն քով մնալու հրաւերի պիտի փոխուէր: Այս պղտիկ բարեպաշտ գաւաբուն ոչ մէկը աչերէս կ'վրիպէր, և ամենքն ալ աւելի ինձ տիրելէ կ'ընէին զինք: Բայց վերջին ժամը կ'հասնէր:

ԼԳ

Մայիսի վերջին օրերուն մէջ զիշեր մը, դուռը սաստիկ զարկին: Բոլոր ընտանիքը կ'քնանար: Բանալու զացի, և Վ. . . բարեկամն ներս մտաւ: «Քեզի փնտուելու կու դամ, ըսաւ: Ահա հաւաստի մօրմէյ նամակ մը. կարծեմ պիտի չմերժես: Ձիերը կէս զիշերուն համար վարձուած են: Հիմա տասնըմէկ է. երթանք, կամ երբէք պիտի չերթաս: Մայրդ պիտի մեռնի տրտմութենէն: Գիտես որ ընտանիքդ ինչ աստիճան պակասութիւններու պատասխանատու կ'ընէ զայն: Այսչափ քեզի համար զոհուած է ան. վայրկեան մ'ալ դու անոր համար զոհուէ: Կ'երդնում որ ուրիշ ձմեռ մը և երկար սարի մը քեզի հետ հոս կ'անցընեմ, կ'խոստանամ ասիկա: Բայց պէտք ես ներկայութեամբ ընտանեացի երևիս, և մօրդ հրամաններուն հնազանդիս»:

Ձգացի որ կորսուած եմ: «Հոն սպասէ ինձ», ըսի իրեն:

Սենեակս գարձայ, աճապարանօք լաթերս պայուսակիս մէջ նետեցի: Կրացիէլլայի զրեցի, ըսելով իրեն ինչ որ տասնրութ տարեկան սրտի խանդ մը կրնար բացատրել, և ինչ որ զատուութիւնը կրնար հրամայել իր մօրը հնազանդ զուակի մը: Երգում ըրի իրեն ինչպէս որ ինքնին կ'երդնուի որ չորրորդ ամիսը չ'լրացած իր քով պիտի վերադառնայի զրեթէ ամենեկին ալ չամեկնելու համար: Մեր ապագայ կենաց անստուգութիւնը Նախաինամութեան և սիրոյ յանձնեցի: Քսակս թողուցի իրեն բացակայութեան ատեն իր ծեր ծնողաց օրնելու համար: Նամակը դոցելով լուիկ քայլերով յառաջացայ և իր սենեկին դրան սեմին վրայ ծուր գրի. քարը և տախտակը համբուրեցի. Տոմսակը դրան տակէն սենեկին մէջ նետեցի, խեղդելով սրտիս մէջի հեծկըլ տանքը:

Բարեկամն իր ձեռքով թևս մտաւ, վերցուց և տարաւ զիս: Այս միջոցին Կրացիէլլա, որու այս անսովոր աղմուկը վախցու-

ցած էր, դուռը բացաւ : Լուսինը տանիքը կ'ըլտաւորէր : Խեղճ՝ աղջիկը բարեկամն ճանչցաւ, տեսաւ սրայուսակա զոր ծառայ մը ուսերուն վրայ կ'տանէր : Թեւերը տարածեց, սոսկալի ձայն մը ձգեց և անշարժ տանիքին վրայ ինկաւ :

Վաղեցիկնք անոր : Ինքզինքը կորսնցուցած՝ անկողնին վրայ դրինք : Բոլոր ընտանիքը հասաւ : Երեսին վրայ ջուր սրսկեցին, կոչեցին զինքը իրեն սիրելի եղած ամէն անուններով, բայց միայն իմ ձայնս լսելով կենդանութիւն առաւ :

« Կ'տեսնես, ըսաւ բարեկամս, կ'ապրի, հարուածը տուած է, աւելի երկար մնաս բարեկները աւելի սոսկալի պիտի ըլլան » : Խեղճ աղջկան երկու սառած ձեռքերը վզէս քակեց, և տունէն գուրս քաշեց զիս : Ժամ մը ետքը մութին և լուսութեան մէջ Հռովմայ ճամբան կ'երթայինք :

ԼԴ

Արայելեայի զբաժնի նամակիս մէջ շատ հասցէներ թողած էի : Անորմէ առաջին նամակը Միլանի մէջ ընդունեցայ : Կ'ըսէր ինձ թէ մարմնով աղէկ էր բայց սրտով հիւանդ, սակայն իմ խոստմանս կ'հաւատար և վստահութեամբ հոյեմբերի մօտ կ'սպասէր ինձ :

Լիօն հասնելով աւելի յայտնի և աւելի վստահելի դիւ մը սուի : Կամակիրն մէջ կարմիր շահողբամի քանի մը տերեւներ կային որոնք տանիքին ցած պատին վրայ հողէ ամանին մէջ կը բուսնէին, և որոնցմէ ամէն կիրակի ծաղիկ մը մագեբուն մէջ կը գնէր : Արդեօք իրեն վերաբերած բան մը զրկելու համար էր, կամ նշանակի մը տակ ծայտեալ փափուկ յանդիմանութիւնով մը կ'ուզէր յիշեցնել որ ինձի համար իր մագեբը զոհած էր :

Կ'ըսէր որ տենդ ունեցած էր. թէ սիրտը կ'ցաւէր, բայց օր ըստ օրէ կ'աղէկնար, թէ օդափոխութեան և կատարելագոյն առողջանալու համար իր մօրեղջօր աղջկան Չէքօյի մէկ քրոջ տունը զրկած էին զինք Վօմերօ առողջ և քարձր բլրան վրայ որ « Եսթրէի կ'տիւրէ » :

Ետքը երեք ամիսէն աւելի առանց նամակ ընդունելու անցան : Ամէն օր Արայելեայի վրայ կ'մտածէի : Հետեւեալ ձմեռուան սկիզբը Խտալիա պիտի վերադառնայի : Իր տրտում և դեղեցիկ կերպարանքը միշտ կ'երեւէր ինձ զըջումով և երբեմն քաղցր յանդիմանութեամբ : Այն ապերախա տարիքին մէջ էի ուր թեթևութիւնը և նմանողութիւնը երիտասարդի մը իր լաւադոյն զգացումները դէշ ամօթի կ'դարձնեն. անզգութ տարիք, որու մէջ Աստուծոյ ամենէ դեղեցիկ պարզենքը, անարատ սէրը և պարզ բարեկամութիւնները աւազի վրայ կ'իյնան. և դեռ ծաղիկ աշխարհիս հովէն կ'անհետին : Բարեկամացս չար և հեղհակաւ հպարտութիւնը շատ անգամ սրտիս մէջ կ'վիճէին պահուած և կենդանի սիրոյս հետ : Պիտի չհամարձակէի խոստովանիլ առանց կարմրելու և անոնց հեղհուսութեանց ենթարկելու ինչ որ էին իմ փափաքներու և տրտմութեանցս առարկային անուռը և վիճակը : Արայելեայի կենացս մէջ մոռցուած չէր այլ քողարկուած : Այս սէրը, որ սիրաս կ'հմայէր, մարդկային պատիւս կ'սոնարհեցնէր : Իր յիշատակը՝ որ առանձնութեանս մէջ կ'անուշանէր զիս, մարդկան մէջ գրեթէ ապաշաւի պէս կ'տանջէր զիս : Ո՛րչափ կը զըջամ այսօր այն ատենը ամչնալուս համար, և այն անարատ աչերուն ուրախութեանս մէկ ճառագայթը կամ արտասուաց մէկ կաթիլը միայն ո՛րչափ աւելի կ'արժէին բոլոր այն կանանց նայուածքներէ, հրապոյրներէ և ծիծաղներէ որոնց համար պատրաստ էի անոր կերպարանքը զոհել : Ա՛հ, երիտասարդ մարդը սիրելու անկարող է : Ոչ մէկ բանի արժէքը գիտէ : Ճշմարիտ երջանակութիւնը կորսնցնելէ ետքը միայն կ'ճանչնայ : Անտառին նոր ծլած տունկերու մէջ աւելի սողացող հիւթ և շարժուն ստուեր կայ, բայց կաղնիին ծեր սրտին մէջ աւելի զօրութիւն :

Ճշմարիտ սէրը հասուն կենաց պտուղն է : Տանընթ տարուան մէջ չենք ճանչնար զայն այլ կ'երեւակայենք : Բուսական բնութեան մէջ երբ պտուղը հասնի տերեւները կ'իյնան, գուցէ մարդկային բնութեան մէջ ալ նոյնն է : Շատ անգամ մտածեցի զայս այն ատենէ ՚ի վեր՝ որ գլխիս վրայ սպիտակ մազեր կ'հաշտուեմ : Յանդիմանեցի ինքզինքս այն սիրոյ ծաղկին արժէքը չգիտ-

հալուս համար : Ունայնութիւն էի միայն : Ունայնութիւնը մու-
լութեանց ամենէ անմիտը և ամենէ անդուծն է , վասն զի ճշմա-
րիտ երջանկութեան վրայ կ'զղջացնէ :

ԼԵ

Նոյեմբերի առջի օրերուն զիշեր մը , պարահանդէսէ դարձած
ատենս տոմսակ մը և ծրար մը տուին ինձ զորս Նաբօլիէ ճամ-
բորդ մը բերած էր նամակատունէն , Մաքօնի մէջ ձիերը փո-
խելու ատեն : Անձանօթ ճամբորդը կ'ըսէր ինձ թէ ինծի հա-
մար նշանաւոր պաշտօն մը ունենալուն համար , զոր իր բարե-
կամներէ մէկը Նաբօլիոյ գործատան վերատեսուչը յանձնած էր ,
անցած ատեն իր յանձնարարութիւնը կ'կատարէր . բայց բերած
լուրերը տխուր և սղալի ըլլալուն համար չէր խնդրեր զիս տես-
նել . կ'աղաչէր միայն ծրարը Բարիզի մէջ ընդունիլ :

Գողալով ծրարը բացի : Առաջին պահարանին մէջ Կրացիէլ-
լայէ վերջին նամակ մը կար որ միայն այս խօսքերը կ'պարու-
նակէր : « Բժիշկը կ'ըսէ որ երեք օրէ առաջ պիտի մեռնիմ : Կ'ու-
զեմ քեզ վերջին մնաս բարևս ըսել ոյժս կորսնցնելէ առաջ :
Ո՛հ , եթէ հոս ըլլայիր , պիտի ապրէի անշուշտ : Բայց Աստու-
ծոյ կամքն այս է : Քիչ ատենէ և ընդ միշտ երկնքի բարձրէն
քեզի հեա պիտի խօսիմ : Սիրէ՛ հողիս : Բողբ կենացդ մէջ հետդ
պիտի ըլլայ : Գիշեր մը քեզի համար կտրած մաղերս քեզ կ'թօ-
ղում : Աստուծոյ նօւիրէ՛ զանոնք քաղքիդ մատուռի մը մէջ , որ-
պէս զի ինծի վերաբերած բան մը միշտ քովդ ըլլայ » :

ԼԶ

Նամակը ձեռքերուս մէջ մինչև անտու անշարժ մնացի : Այն
ատեն միայն երկրորդ պահարանը բանալու կարողութիւնը ունե-

ցայ : Բողբ իր գեղեցիկ մաղերը մէջն էին ինչպէս որ խրճիթին
մէջ այն զիշերը ցուցած էր ինձ : Գեռ քանի մը նոյն գիշեր-
ուան թուփի չոր սերնէներով խառնուած էին : Կատարեցի ինչ
որ իր վերջին կամքին մէջ հրամայած էր ինձ : Այն օրէ 'ի վեր
իւր մահուան շուքը կերպարանքիս և երիտասարգութեանս վրայ
տարածեցաւ :

Տասներկու տարի ետքը Նաբօլի վերադարձայ : Իր հետքերը
փնտոեցի : Բան մը մնացած չէր ոչ Մարձելինայի և ոչ Բրօսի-
տայի մէջ : Կղզւոյն ժայռին վրայի տունը աւերակ էր : Առաս-
տաղը մը տակ մխրաղոյն քարերու կոյտ մը մնացած էր միայն ,
որու մէջ այժարածները անձրևի ատեն իրենց այծերը կ'ապաս-
տանէին : Ծամանակը երկրիս վրայ շուտ կ'աւերէ ամէն բան ,
բայց երբէք չկրնար անհետել սրտի մը մէջէ առաջին սիրոյ
հետքերը :

Խեղճ Կրացիէլլա : Չատ օրեր անցան այն օրերէ 'ի վեր : Սի-
րեցի և սիրուեցայ : Իմ տխուր ճամբաս արիշ շատ գեղեցիկու-
թեան և սիրոյ ճառագայթներէ լուսաւորուեցաւ : Ուրիշ հողի-
ներ ինձ բացուեցան կանանց սրտի մէջ յայտնելու համար այն
գեղեցիկութեան , սրբութեան և անարատութեան ամենածածուկ
դանձերը զորս Աստուած երկրիս վրայ կեդրոնացուցած է , եր-
կինքը հասկցնելու , նախզպացնելու և բաղձացնելու համար : Բայց
ոչ ինչ քու առաջին երեւոյթդ նսեմացուց սրտիս մէջ : Ո՛րչափ
ապրեցայ այնչափ մտածմունքով քեզ մօտեցայ : Քու յիշատակդ
կ'անանի հօրդ նաւակին այն ջահին զոր հեռաւորութիւնը շողիէ
կ'աղաւէ և որչափ մեղմէ հեռանայ այնչափ աւելի կ'փայլի : Չզի-
տեմ թէ մահկանացու մարմինդ ո՛ր կ'հանգչի , ոչ ալ թէ մէկը
կ'ողբայ քեզ քաղաքիդ մէջ . բայց ճշմարիտ գերեզմանդ հողոյս
մէջն է : Հոն է որ ամբողջ ամիոփուած և թաղուած ես : Ա-
նունդ երբէք առանց աղդեցութեան չհանգպիր ինձ : Կ'սիրեմ այն
լեզուն որ կ'արտասանէ զան : Եւ միշտ սրտիս խորը արտօսը մը
կայ որ կամիլ առ կամիլ կ'ըղևի և դադանապէս յիշատակդ զու-
վացնելու և քաղցրացնելու համար կ'հօսի :

ԼԵ

1830ին օր մը , իրիկունը Բարիզի մէկ եկեղեցին մտնելով , ճերմակ սաւանով ծածկուած դեռահաս աղջկան մը դադաղը բերնին տեսայ : Այս դադաղը Արացիէլեան յիշեցոյ ինձ : Սիւնի մը շուքին ետեւ պահուեցայ , Բրօսիտայի վրայ մտածեցի և երկար ատեն լացի :

Արտասուքս չորցան , բայց այն ամպերը՝ որ թաղման արտմութեան մէջ մտքէս անցած էին , չանհետացան : Առիկ սենեակս դարձայ : Յիշեցի այս երկար դրութեանս բոլոր դէպքերը , և լալով ու մէկ շնչով գրեցի Առաջին զփուստի վերնագրով ոտանաւորը : Քսան տարուան տկարացած զգացումի մը եղանակն է որ սրտիս առաջին աղբիւրը ցայտեցոյ . բայց կ'անսնուի դեռ մտերիմ թեւի մը շարժումը որ վերաւորուած է և երբէք կատարելապէս առողջանալիք չունի :

Ահաւասիկ այն տուները , վերքի մը բոյժը , սրտի մը ցօղը , և դամբանական ծաղիկի մը հոտը : Միայն Արացիէլայի անունը կ'սրակսի անոնց մէջ : Ա՛րցնէի զայն ոտանաւորի մը մէջ եթէ երկրիս վրայ գտնուէր բաւական անարատ բիւրեղ մը այն արցունքը , այն յիշատակը , այն անունը ամփոփելու համար :

ԱՌԱՋԻՆ ԶՂԶՈՒՄ

Հնչուն յեղերս ուր Սօրբէնթեան բուռն կոհակք
Նարնջենուոյն ոտից ներքե կը մղուին ,
Հոն , ճամբուն մօտ և քաղցրաբոյր ցանկին տակ
Ար հանդսի փոքրիկ վէմ մը օտարին
Անմտադիր մէկ հայուածքին :

Հոն շահողամն տերեոց տակ կը պահէ
Անուն մը միայն , զոր արձագանդ կրկնած չէ :
Սակայն անցորդն երբեմն հոն կայ առնելով
Տարիքն կարգայ տերեքն մէկդի կորզելով ,
Եւ երբ զոչայ արտասուելէն աչերու՝
« Տասն վեց տարուան , կ'ըսէ , կանոնիս մեռնելու » :

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն ,
Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտադոյն :
Գարձիք , գարձիք ս իմ տըխուր մտածումներ ,
Ձեմ՝ ուղեր լալ , այլ երազել :

« Տասն վեց տարուան » , կ'ըսէ : Այո՛ , տասնըվեցն
Երբէք ուրիշ ճակտի այսչափ չ'փայլեց .
Երբէք կիզող այս եղերքին ճառագայթ
Գեղեցկագոյն յաչս ցօլացած չէ մինչ ցարդ :
Ե՛ս միայն զայն ես կը տեսնեմ կենդանի
Հողո՞յս մէջ , ուր բան մը բնաւ չ'անհետի .
Հողո՞յս մէջ , ուր միտքս զայն անմահ է թողած
Նման ժամուն , ուր իր աչերն ինձ յարած
Ծովուն վերայ իր զըոյցներն կ'երկարէր ,
Թողլով վարսերն հովուն որ զայն տարածէր ,
Եւ շրջելով քօղին ատուեր իր այտին
Մտիկ կ'ընէր զիշերուան երզն ձկնորսին :
Քաղցրը հովուն զովութիւնը կը շնչէր ,
Եւ ծիծաղկոտ երկնից լուսինն ինձ ցուցնէր ,
Գիշերային ծաղիկ նման , որու վրայ
Յօղն արծաթեայ և արշալոյսն կը ցօլայ :
Եւ կ'ըսէր ինձ . « Ինչո՞ւ օդին , սրտիս մէջ
Լի հաճութեամբ փայլի ամէն ինչ այսպէս :
Երբէք կապոյտ լուսատարած այս վայրեր ,
Եւ ոսկեզոյն աւազներու այս եզրեր ,
Ուր կոհակներ ծովու խորէ կը մղուին
Հոն մեռնելու , և ցան և ցիւր կը փռնին .
Երբէք լերանց այս երկնաբերձ զագաթներ ,
Եւ այս ծոցերն՝ զորս սլոսակն անառններ ,

Լոյսերն , երգերն եղերց վերայ և ալեայ
 Զլայութեանցս հրատարակն այսչափ չեն շարժած :
 Այս գիշերուան պէս միաքս երբէք խորհած չէ ,
 Արդօք սրտիս մէջ նոր անտղ մի ծագած է :
 Առանց ինձի , ըսէ , գիշերք ձեր քաղքին
 Մեր գիշերուան զեղեցկութեան նմանին » :
 Ետքը մեր քով նստած իր մայրն կը դիտէր :
 Ճակատն անոր ծնկան վերայ կը ննջէր :

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն .
 Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտադոյն :
 Գարձիք , դարձիք ո՞ իմ տրխուր մտածումներ ,
 Ձեմ ուղեր լալ , այլ երազել :

Աչերն , շուրթերն ո՞րչափ անբիծ սուրբ էին ,
 Ո՞րչափ երկինք լուսաւորէր իր հողին :
 Գեղեցկափայլ նեմի լինճն , զոր մի հով
 Ձը խռովէր և է յաւերժ անվրդով ,
 Թափանցկութիւն , յատակութիւն կատարեալ ,
 Չունի երբէք ո՞րչափ ունին իրենց փայլ :
 Իրմէ յառաջ հողոյն մտածմունք տեսնուէր :
 Արտեանունք՝ որ կը պահեն իր աչեր ,
 Ձեն քողարկեր անմեղութեամբ լի նայուածքն .
 Հող մը ճակտին վերայ կնճիւ չէ թողած :
 Խնդում ամէն կողմ : Այն ծիծաղն շրթանց վրայ՝
 Որ ետք բերնին վրայ տրամութեամբ վերջանայ ,
 Իր կիտաբայ շրթանց վրայ միշտ ծփար ,
 Ծիածանի նրման օրուան մի պայծառ :
 Այս դրախչ գէմքն ստուեր մի չէր քողարկեր ,
 Այս ճառագայթն ամպի մէջէ անցած չէր :
 Իր անորոշ տատամտտ քայլն կը ծփար ,
 Ինչպէս կոհակ մ՞ուր լոյսն ծփայ անդադար :
 Կամ վազելու համար վազէր , և իր ձայնն ,
 Իր մանկային մաքուր հողոյն արձագանդն
 Այն սուրբ հողոյն բիւր գաշնակներն նուազէր ,
 Որով իրեն լըսող օդն իսկ կը հրճուէր :

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն .
 Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտադոյն :
 Գարձիք , դարձիք ո՞ իմ տրխուր մտածումներ ,
 Ձեմ ուղեր լալ , այլ երազել :

Իր սրտին մէջ նախ զրոշմեցաւ իմ՝ երեսս ,
 Նրման լոյսին առտու բացող աչքին մէջ :
 Այն օրէ՛ վեր ալ չգիտեց ուրիշ բան ,
 Իր սիրելէ վերջ տիեզերք սէր եղան :
 Զիս իր կենաց հետ ջրփոթուն կը խառնէր ,
 Եւ կը տեսնէր հողոյս ամէն խորհուրդներ .
 Եւ մասնակից կ'ըլլայի ես իր աչքին
 Առջև ծփող հրատարակիչ աշխարհին ,
 Երջանկութեան երկրիս , երկնից ալ յուսոյ .
 Ալ ժամանակ և անջրպետ են անդոյ :
 Իր անմեղ միտքն ասոնց վերայ չէր խորհեր .
 Ժամը միայն իրեն կենսքը կ'սպառէր :
 Ինձմէ առաջ անյիշատակ էր կենսքը ,
 Բայց ինձմէ վերջ այս օրերէ գիշեր մը
 Կազմէր անոր և իմ բոլոր ապագան :
 Կը վստահէր այն քաղցրարոյր բնութեան՝
 Որ մեզ ժպտէր , և այն մաքուր աղօթքին՝
 Չոր իր ծաղկամբ կ'երթար սիրած խորանին
 Նուիրելու , ոչ արտասուք այլ ժպտուն
 Ուրախութեամբ և հաճութեամբ իր հողոյն :
 Եւ զիս մանկան պէս կը քաշէր տաճարին
 Սանդուղներուն , հնազանդէի իր ձեռքին ,
 Մինչդեռ իր ձայնն մեղմիկ կ'ըսէր . « Աղօթէ ,
 Առանց քեզի չ'իյտեմ՝ երկինք իսկ ի՞նչ է » :

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն .
 Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտադոյն :
 Գարձիք , դարձիք ո՞ իմ տրխուր մտածումներ ,
 Ձեմ ուղեր լալ , այլ երազել :

Աւազանի մէջ մաքուր ջուրն աղբիւրի՝

Տեսէք ինչպէս լըճի մը պէս բոլորչի
 Կապոյտ , յստակ յանձուկ շըջան կ'ամբիտիի ,
 Պատասպարուած վրդովումէն փոթորկի ,
 Կոյն արևու ճառագայթէն , որ կրնայ
 Չայն չորցնել աւազանին իսկ վրայ :
 Սպիտակ կարապ մը ջուրին մէջ լողալով
 Վիզը մէջը , որ կը պատի կնճիւով ,
 Կը զարգարէ ջրէ հայելին անսեմ :
 Բայց թէ իր թուիչքն ուղղէ ուրիշ աղբերց դէմ ,
 Խոնաւ թևովք զարնէ ալիքն երերուն՝
 Երկինք անհետ կ'ըլլայ ջուրին մէջ իսկոյն :
 Փետուրքն ինկած մթադնութիւն տան ջուրին ,
 Իբրը թէ անդղն իր տեսակին թշնամին
 Ալիքներու վրայ սփուած էր իր մահը :
 Եւ հրաշալի լըճին պայծառ կապոյտը
 Մութ կոհակ մ'է , զոր կը ծածկէ աւազը :

Երբ մեկնեցայ՝ այսպէս ամէն ինչ գողաց
 Իր հոգւոյն մէջ , և հոգեվար սրտին կայծ
 Ճառագայթին մարելէ ետք սրբացաւ
 Դէպ 'ի երկինք , չ'գառնալու ալ բընաւ :
 Չէր սպասեր իր անցեալին դարձերուն ,
 Տարակոյտէ 'ի յոյս չ'ունէր վարանում ,
 Տանջանքի հետ չ'կուտեցաւ իր կեանքը ,
 Եւ մէկ շնչով քամեց վշտի բաժակը ,
 Եւ ընկղմեց նախկին արցունքն իր հոդին :
 Նրման իրմէ՝ նուազ սիրուն թուշունին ,
 Որ դիշերը վեզը թևին տակ դըրած
 Կ'ուզէ ննջել մունջ վիճակի մէջ ինկած ,
 Այսպէս յուսոյ կորուստ իր սիրտ խրոտված
 Կնջեց ամսոս , բայց դիշերէն շատ առաջ :

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն .
 Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտադոյն :
 Դարձիք , դարձիք ո՞ր իմ տըխուր մտածումներ ,
 Չեմ ուզեր լալ , այլ երազել :

Տասն հինգ տարի հող անկողնին մէջ ննջեց
 Ոչ ոք շիրմին վերայ արցունք մի հոսեց :
 Մտապութիւնն , մեռելոյ երկրորդ դաղաղն
 Անոր տանող ճամբան գոցեց անդանդալ :
 Այն կորսուած քարին վերայ մարդ չ'երթար
 Եւ չ'աղօթեր , չ'մտածեր վշտահար
 Բայ իմ՝ մտքէս , երբ անցեալս յիշելով՝
 Հարցնեմ սրտիս , օրերս սահող հասճեպով .
 Եւ երբ աչերս յիշատակացըս յարած՝
 Ողբամ երկինս մէջ իմ աստղերս մարած՝
 Կա առաջինն եղաւ , և իր քաղցըր լոյսն
 Բարեպաշտ կայծ մի կ'արձակէ իմ հոգւոյս :

Ինչո՞ւ յիշել տեսարաններն անցելոյն .
 Թողունք հեծեն հով և ալիք կապտադոյն :
 Դարձիք , դարձիք ո՞ր իմ տըխուր մտածումներ ,
 Չեմ ուզեր լալ , այլ երազել :

Սոսկ յիշատակն , զոր բնութիւնն է տուած ,
 Փըշոտ տունկ մ'է գունատ տըկար ու կանաչ ,
 Մերթ հողմահար , մերթ արևէն այրեցած
 Չղջումի պէս իր սրտին մէջ է բունած :
 Բուսնի ժայռին մէջ ստուեր իսկ չտալով :
 Իր տերեւներ պատին ճամբուն փոշիով :
 Սողայ երկրի մօտ , ուր ծուած իր ճիւղեր
 Կը կտորտեն միշտ այծերու ակոսներ :
 Իսկ դարնայնի , ծաղիկ մը ձեան հատի պէս
 Իր շիրմին վրայ մէկ երկու օր կը տեսնես .
 Բայց իր հոտը բուրելէ շատ իսկ առաջ
 Հոփն հասնելով զայն կը ձգէ թարշամած .
 Ինչպէս իսկ կեանքն որ ստուերի պէս մարի ,
 Երջանկութիւնն դեռ անձանթ իր սրտի :
 Չղայնութեան և փափկութեան մի թուշինկ
 Ծրուող ճիւղին վերայ ձգէ գայլայլիկ
 « Ծանրիկ , ըսէ , որ կեանքն քեզ շուտ թարշամեց ,
 Չկայ երկիր մ'ուր վերածնին ամէն ինչ » :

Ո՛հ, յիշեցէք, անցեալ ժամերն մի մունաք,
Հառաչելու կ'օգնեն ինձ ձեր յիշատակք:
Գայէք, հողւոյս հետ մըտածմունք իմ մըտայլ,
Սիրաբա փղձկուն է, կ'ուզեմ լալ:

Այսպէս գրի առնուած արցունքներով կ'ըզջայի տանը ութ տարեկան սրտիս խոտուածեան և ասերախոտածեան վրայ: Երբէք վերստին կարող չեմ կարդալ այս դատանուորը, առանց ինքզինքս ատելու և առանց պաշտելու այն թարմ կերպարանքը՝ զոր յաւիտեանս պիտի յիշեցնեն ինձ հարօրնոյ թափանցիկ և տխրազին ալեքները Բայց հողիները կ'ներեն երկնից մէջ: Դուք ալ ներեցէք ինձ ' ' ' : Լացի:

Աղահն. կատակերգութիւն	6	Եղծ զըպարտութեան	
Ազնէս	7	Երեք հրացանակիրք. 3 հատոր	45
Ակամայ բժիշկ.	4	Երկասիրութիւնք երկուց ըն-	
Աղօթագիրք. Հասարակ կազմ	7	կերակցաց	6
Կիսակաշի	9	Երկրաբանութիւն	
Ոսկեզօծ	20	Էլիզա	32
« թաւշապատ	30	Էվտէ վէ խասթա իչին տուալէր	
« » ար-		Ընդհանուր կանոնք Ս. Մեսրոպ-	
Ճաթաղօծեալ և ոսկեզօ-		եան վարժարանի Զմիւռնիոյ	
ծեալ շրջանակօք	50	Ընթերցարան. Բ տիպ	8
Փղոսկրեայ	415	Ընթերցարան Ս. Յ. Պալա-	
Ամօրի	20	պանեանի	
Այբբենարան. Է տիպ	1 1/2	Թշուառք. 10 հատոր	180
Այտա. ողբերգութիւն	4	Թուաբանութիւն	
Անդէղա Գաճիօլի	1 1/2	Ժէնըլիէվ. Բ տիպ	7
Անձէլօ. թատերգութիւն	5	Ժօղէֆ Պալսամօ. 8 հատոր	92
Ապաստանարան սիրոյ Մէ-		Իվանօէ. մամլոյ տակ	
դասդասեայ	2	Իրաւունք. լրացիր	69
Ապացոյց Հայոց Աստուած-		Լէօ Կա՛ Ափիօն ծխողի մը սէրը	8
պաշտութեան առաջնութեանը		Լուի ԺԷ.	44 1/2
Առողջաբանութիւն		Լուսաբանութիւն	
Առ սարոն Պլըշ Սարգիս		Լուքրէցիա Պօրճիա	6
Աստղաբանութիւն		Լօթօ Ֆրաթէրնօ	
Արևելեան Մամուլ. 2 տա-		Խթան ընդդէմ՝ արացոյց	
րուան	184	Ծաղիկ. 3 հատոր	300
Արկածք Սրբայ Հայուհւոյն	1 1/2	Կանոնադիր Ս. Մեսրոպեան	
Արփի Արարատեան	26	վարժարանին որ 'ի Զմիւռնիա	
Բուսաբանութիւն		Կատակերգութիւն սխալանաց	
Գաղտնիք Փարիզի. 8 հատոր	120	Կենդանաբանութիւն	
Գաղտնիք Փարիզի վերասան-		Կիւլիվէրի ճանբորդութիւնք	24
ութեան թատերգութիւնը	10	Կիւնահքեարըն Souթու	
Գանկաբանութիւն		Կոմիտասին ցուցակը	3
Գարուն Հայաստանի. հանդէս		Կրացիէլլա	10
Գիրք խօսակցութեան Տա-		Հազար ու մէկ զիշերներ,	
ճիւրհէն և Հայերէն	4	6 հատոր. Բ տիպ	90
Գաստաէրք	5	Հայ ընթերցատուն Զմիւռնիոյ	
Գիմակ. հանդէս կիսամեայ	30	Հայկական նամականի	15
Ելեկարաբանութիւն		Հայու մը ուղիղ դատողու-	
Էսիշէ	8	թիւններ	

Հասկարաղ աղջիկը . Բ տիպ	3	Հաթոպրիան	7-տգիւն
Հեղարան . Գ տիպ . . .	2	Ումնը դրասիրութեան .	9
Հերբումն կարծեսայ . Բ տիպ	3	Պատիժ	
Հռովմայ արարողութիւնք .	2	Ջերմարանութիւն	
Հռովմէական պարզե		Ռաֆայէլ	13
Հրատէլասայ պատմութիւնը		Սարֆը մէմուհ Ֆէննը տէ-	
Չայնարանութիւն		ֆաթիր . Ա և Գ հատոր	40
Չղողարանութիւն		Բ »	30
Մազնիսարանութիւն		Սէրը բժիշկէ . կատակերդութիւն	3
Մաթիլտ . 4 հատոր . . .	80	Սիպէլ	
Մանր ուսմունք քրիստոնէ-		Սոն Ապէնտերաժն տէր կիւ-	
ական հաւատոյ . Գ տիպ .	4	ղէշթի օլան վուդուաթ .	5
Մանոն Լէսքօ	12	Վալէրիա և Լը Պարսյուլիէ	4
Մարդ	2 1/2	Վէրթէր	10
Մէամէրարանութիւն		Վիկթօրիա	14
Միլլէթինի սէվ		Տեղեկաղեր տարեկան ընթացյց	
Միութիւն սահմանադրական .		թաղական խորհրդոյ Ջմիւռ-	
վեցամսեայ շրջանը . . .	26	նիոյ . 1865	
Միքրօ-Մէղաս , Ժանօ և		Տեսարան հանդիսիցն Հայ-	
Քօլէն , Ճերմակ ու Սև .	5	կայ , Արամայ և Արայի	
Մուխթասար քրիստոնէա-		Տէր իմ Յիսուս	10
կան վարդապետութիւն .	3	Տոմարակալութիւն գործնական	26
Մուսայք սուրբ Մեսրոպեան		Տուալարըն վէ սուրբ Հա-	
վարժարանին Ջմիւռնիոյ .		ղորդութիւնուն դայտէլէրի	
Ա տետրակ	4	Տրամարանութիւն	
Բ »	5	Տօրա . սիրային վէպ մի .	20
Մանուրտարանութիւն		Բուզնամէ 1864 տարւոյն	6
Մոնթէ-Քրիսթոյ կումն , 6		Բօլէնի խորհրդածութիւնք	7
հատոր . Ա հատորը երկ-		Փամէլայի առաքինութիւնք	7
րորդ անգամ տպագրեալ	90	Փայտեայ խաչը	2 1/2
Յայտարարութիւն կանոնայ		Փօլին	10
Մեսրոպեան վարժարանի		Քանի մը խօսք մեր աղջկն	
Յաւերժահարան . հանդէս		արդի վիճակին վերայ	
կիսամսեայ		Քերականութիւն Հայերէն	
Յորդոր մահուան երկիր ղին դէմ		լեզուի	12
Նախախնամութեան դաղանիքը	2	Քիմիարանութիւն	
Նասրէտտին խօճայի ծաղր-		Քսան տարի ետք . 4 հատոր	60
արանութիւնք . Բ տիպ .	2	Քրիստոնէական վարդապետ-	
Նարեկ . Բ տիպ	20	ութիւն . Գ տիպ	4
Նարեկ ոսկեղօծ	30	Օսմանեան պատմութիւն .	16
Նմանաբուժութիւն		Օրացոյց Տէտէեան	
Նօգր-Տամ ֆարդի , 3 հատոր	45	Օրիորդ յա քէնդինի	18

2043

2013

